

4 Bölüm

Antalya

Tarih II (Türk Dönemi)

Antalya

Antalya

TARİH II (TÜRK DÖNEMİ)

IV. TÜRK DÖNEMİ ANTALYASI

1- SELÇUKLU DÖNEMİ ANTALYASI

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVRİNDE ANTALYA

Giriş

Prof. Dr. Tuncer BAYKARA⁸³

İsim, Antalya XIII. yüzyıldan beri takip edilen bir imlâdır. XVI. yüzyılın ilk yarısında Antaliye telaffuz edildiği sanılıyor (Hadidi). Şehrin adı halk arasında, daha erken zamanlardan (muhtemelen XIV. yüzyıl) beri Adalya şeklinde de olmuştur. Yakın zamanlar telaffuzu kimi zaman Adalle biçimini almışsa da bu şekil, nedense kâtiplerin nadiren imlasına geçmiştir (Saltuk-name gibi). Buna karşılık Antalya (elif, nun, tı, lam ye ve güzel he) imlâsı oldukça etkin ve yaygındır. Gerçi bu imla kimi zaman Antakya ile karıştırılmaktadır. Çünkü ortaçağlar İslam âleminde Antakya, Antalya'dan çok daha ünlü ve yaygın bir isimdir.

I. Tarih

Kısaca Türk Öncesi Dönem:

Antalya'nın dâhil olduğu Akdeniz kıyıları, Roma çağında oldukça canlı ve parlak bir hayata sahne olmuştur. Akdeniz'i bir "bizim deniz" yapan Roma kıyılarındaki verimli ovaların canlanmasına yol açmıştır. Böylece fazla ürünlerin Roma'ya kadar gitmesine yol açan bir ekonomik hayat söz konusudur.

VII. yüzyıldan itibaren hem İstanbul'un ayrı bir merkez olarak ortaya çıkması, hem de İslamların Akdeniz'deki Roma hâkimiyetine karşı hareketleri sonucunda durum değişmiştir. Özellikle Akdeniz'in Roma açısından kaybı ile kıyıdaki şehirlerin hayatları önemli darbeler almıştır. Bunun izlerine mesela Sedi şehrinde rastlıyoruz. Antaki dönem mabedi, erken Hıristiyanlık devirlerinde hemen aynı hacimde bir bazilikaya dönüşmüş idi. Fakat nüfusun gittikçe gerilemesi ile bu bazilikanın bu hacimde idamesi imkânsız hale gelmiş, içinde daha küçük hacimli bir yapı ortaya çıkmıştır.

Bu bize açık olarak eski Roma çağı şehirlerin daha Türkler gelmeden canlılık ev etkinliklerini kaybettiğini gösterir. Zaten Hıristiyanlığın yayılması ile şehirlerdeki heykellere, özellikle çıplak olanlara karşı zaman zaman kırma ve yok etme hareketi olmuştur. Perge'de bulunan ve Arif M. Mansel'in ifadesiyle "heykel mezarlığı" bu dönemi yansıtır.

Roma çağı şehirlerinin küçülmesi, İslamların denizden ve karadan hücumları da eklenince bu alandaki şehirler giderek küçülmüşlerdir. Bunlara karşılık halk, savunma imkânları güçlü olan yerlere çekilmiştir. Antalya, sarp kayalıkların üzerindeki şehir yapısı, kara ve denizden surlarla desteklenmiş bulunuyordu. Dolayısıyla bu dönemde, yani Miladi VIII-X yüzyıllarda önemli bir merkez olmuştur. Çünkü burası bir ara İstanbul'un en önemli gıda kaynağı olan Mısır'a giden en kısa yol üzerinde bulunmakta idi.

Antalya, Attaleia Bizans elinde iken, öteki kıyı şehirleri Side, Perge vs. aksine önemli ve canlı bir şehir olmalıdır. Yukarda da dediğimiz gibi savunma imkânları güçlüdür. Ancak yine de Antalya XI. yüzyıl sonlarında Türklerin eline geçmiştir. 1097 sonrasında I. Haçlı seferinin sonrasında yeniden Bizans eline geçmiş bulunuyordu.

Türkler, XII. yüzyılın daha ilk yarısında da Antalya önlerine kadar gelmişler, yörede etkili olmaya başlamışlardır. 1148 yılındaki II. Haçlı seferi sırasında buraya gelen Haçlı yazarları, Türklerin şehrin yakınlarına kadar geldiklerini, halkın bu sebeple verimle tarlalarını ekemediklerini belirtir. Şehir yiyecek ihtiyacını deniz yolu ile karşılamakta imiş.

Türkler 1176 savaşıdan sonra Diyar-ı Rum'a kesin olarak yerleşme azminde olduklarını göstermişlerdir. Bu dönemde II. Kılıçaslan devletinin güçlü temellere sahip olması için çabalıyordu. O Diyar-ı Rum'un şartlarını biliyor, buna uygun olarak oğullarını ülkenin dört bir yanına göndermiş bulunuyordu. İşte bu sırada en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhusrev'i, 1180 yıllarında fethettiği Borgulu (şimdiki Uluborlu)da ki müstahkem kaleye ve civarına "melik" olarak göndermiş idi. II. Kılıçaslan 1182 yılında Antalya'yı kuşatmış, fakat şehri alamamış idi.

Kılıçaslan, Batı Ucu'nun meselelerini küçük oğlu Gıyaseddin Keyhusrev'e bırakmış idi. Keyhusrev'in

melik bulunduğu Uluborlu'da yanında iki gençlik arkadaşları da vardır: Esedüddin Ayas ve Mübarizüddin Ertokuş. Bu iki genç adamı, Uluborlu yöresindeki coğrafyayı yakından tanıyor, geziler yapıyor, bilgiler topluyorlardı. Çünkü bunlar orada konuşulan bütün dillere vakıf idiler. Zaman içinde Esedüddin Ayaz Uluborlu batısının, Ertokuş ise güneyinin uzmanı olarak Keyhusrev'in güvenini kazanacaklardır.

Keyhusrev veya Selçuklu devlet adamlarının, ülkenin zenginleşme tasarıları arasında denizlere açılmak da vardır. Bu çok güçlü bir akım ve adeta Selçuklu devletin temel amacıdır. Gıyaseddin Keyhusrev'in uzun gurbet hayatı süresince bu amaç değerlendirilmemiştir. Çünkü Rükneddin Selayman Şah, başka yörelerdeki askeri hareketlerle ilgilenmiş fakat onlarda başarılı da olamamıştır. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu III. Kılıçaslan zamanında, yeniden denizlere ve bu ara Akdeniz'e açılma hareketi başlamıştır. Onun en önemli göstergesi 1205 tarihinde olması gerek Sparta ve yöresinin fethidir.

Burada adı geçen Sparta'nın, şimdiki Isparta veya Antalya batısındaki Patara olduğu da söylenir. Her ne hal ise bu durum, Uluborlu tarafından güneye yönelen askeri harekâtın açık bir göstergesidir. Antalya'ya yönelen bu askeri hareket, ne yazık ki aç kavga sebebiyle devam etmedi. Çünkü Gıyaseddin Keyhusrev yeğenine karşı harekete geçmiş, ülke bu iç çekişme ile meşgul olmuştur.

Çok geçmeden Keyhusrev'in Selçuklu tahtına yeniden geçmesi ile Antalya istikametindeki hareket yeniden gündeme gelmiştir. Bir ekonomik hadise, tacirlerin Antalya'da haksızlığa uğraması ile harekât başlamıştır. Asıl Selçuklu ordusu Antalya üzerine yürürken Esedüddin Ayaz, Honaz ve Lâdik istikametine yönelmiş, oraları alıp Selçuklu ordusunun gerisini emniyete almıştır. Ayrıntılarını, hazırlamakta olduğumuz **Selçuklular Devrinde Antalya** isimli eserimizde göstereceğimiz üzere 5 Mart 1207 (3 Şaban 603) tarihinde Antalya Selçukluların eline geçmiştir.

Şehir alınır alınmaz gerekli düzenlemeler yapılmış, Mübarazeddin Ertokuş Mahrusa-ı Antalya'nın "emaret ve (subaşı) serleşkerliği"ne tayin edilmiştir. Burada bir Selçuklu idarî birimi tesis edilmiş, hatta bir başka ifade ile kuzeyde Uluborlu'da olan teşkilatın merkezi artık Antalya olmuştur (ayrıntılar için bk. "Selçuklu Devrinde Antalya'nın İdarî Durumu", *Antalya 3. Selçuklu Semineri*, 10–11 Şubat 1989. İstanbul 1989, s. 39–44; keza bk. **Selçuklular Devrinde Antalya**).

Antalya'daki ilk Selçuklu hâkimiyeti oldukça kısa sürdü. Denizden yardım alabilecek bir şehirle ilgili deneyimleri olmayan Selçuklular, bir cuma namazı vakti Hristiyanların Türklerin üzerine saldırıp büyük çoğunlunu katletmesiyle şehri kaybettiler. Bu olay, muhtemelen Gıyaseddin Keyhusrev'in şehit düşmesinin

(1211) ardından ve Selçuklu şehzadelerinin taht kavgası sırasında olmuş olabilir. Fakat bir büyük ihtimal 1214 de Antalya yöresinin kumandanı Ertokuş, Uç askeriyle Sinop fethine katılmak üzere gidip, şehir askeri bakımdan zayıf kalınca 1214 tarihinde gerçekleşmiştir.

Selçuklu sultanı olan İzzeddin Keykavus yeniden bir büyük sefere girişti şehir 612/1216(22.01.1216) tarihinde fethedildi. Bu fethin ayrıntılarını hem batı içsur üzerindeki kitabeler, hem de İbn Bibi tarihi sayesinde biliyoruz. Türklerin güvenliklerini sağlamak üzere şehrin ikamet sahasını ikiye bölen bir koruyucu sur yaptırıldı. Üzerine de bu fethin sebeplerini ve nasıl gerçekleştiğini belirten kitabeler konuldu.

Şehri ikiye bölen bu duvara göre batı kesimi Türk-Müslümanların, doğu kesimi ise Hristiyan-yerlilerin sahası idi. Ancak on sene sonra Antalya, devrin kaynaklarına aksetmeyen bir büyük imar daha görmüştür. Eski 612h surunun 100 m kadar doğusundan yeni bir sur daha yapılmıştır. Üzerindeki kitabelere göre 622/1225 tarihindeki bu inşaatın ikinci sebebinin limanı korumak amacı olduğunu sanıyorum. İlk sebebi ise şehre yeni Türk iskânı, yerleşmesidir.

Bu yıllarda Alâeddin Keykubat, Alaiye'yi fethetmiş, orada önemli inşaat yapmıştır. Alaiye'nin de alınmasıyla Selçukluların Akdeniz'de bir deniz birliği, filosu kurmaları gerekmiştir. Antalya'da çalıştırılan veya oluşturulan tersane, ilk Türk deniz varlığının oluşmasını sağlamıştır. Hemen ardından Alaiye'de de bir tersane inşaatına girilerek Akdeniz'deki Türk deniz varlığı güçlendirilmiştir. Antalya tersanesinin güvenliğini tam olarak sağlamak amacıyla 622/1225 tarihinde şehir içinde yeni bir düzenlemeye geçilmiştir.

Alâeddin Keykubad, şehrin deniz tarafındaki savunmasını güçlendirmiş idi. 1243 Köseadağ savaşını kaybeden II. Gıyaseddin Keysuhrev, bu defa kara tarafındaki savunmayı, yaptırdığı 642/1244 tarihli bir burç ile güçlenmiştir. Şimdiye kadar Antalya kalesinin içkalesi, Ahmedek'i, limanın doğu yakasında iken, bundan sonra Türk kesiminin de kuzey-batısında, sonraki adıyla Tophane taraflarında olacaktır. Antalya sonraki tarihlerde de Selçuklu Sultanlarının kışlık payitahtlarından birisi olmaya devam etti. Hatta bazen doğudan gelen Moğollara karşı bir güvenilir yer olarak tercih ediliyordu.

Antalya, güneyde Mısır ve Doğu Akdeniz (Şam diyarı) taraflarıyla ticaret yapan bir yer olarak oldukça etkindir. Devrin kaynakları buradan bir vesile ile bahsediler. Mesela Saltukname'de de Adalya'dan söz edilmektedir. Mevlana, burada çok Hristiyan olduğundan söz ederse de, bu ifadeyi, öteki İç Anadolu şehirlerine göre "fazla" diye anlamak gerekir. Çünkü şehrin içindeki ikamet sahalarına göre, Hristiyanlar hiç de aşırı bir çoğunluğa sahip değillerdir. Bununla birlikte burada

“Frenkler” de bulunmakta ve Frenk (Avrupa) ülkeleriyle ticaret yapılmaktadır.

Antalya, geniş bir iç ard-ülkeye sahiptir. Çünkü burası Uluborlu’daki I. Gıyaseddin Keyhusrev’in idaresindeki yörelerdir. Antalya’nın idari sahası günümüzdeki Burdur ve Isparta’yı içine almakta, kimi zaman Denizli İli’nin güney-doğu taraflarına kadar uzanmaktadır. Antalya Sübaşılığı, 1240’lardan sonra “Sahiller Beyliği” Emir/Melik’üs- Sevahil’e dönüşmüş olmalıdır. . Bununla birlikte Antalya ve batısının eski idari geleneği, yani II. Kılıçaslan’ın Uluborlu’yu fethinden sonra Keyhusrev’i başına getirdiği idari düzenin devam ettiği de akla geliyor. 1277 ve 1280’de Bedreddin Ömer’in Alaiye ve Uluborlu’da Emir’üs-Sevahil ve Melik üs-Sevahil olarak inşaat yazıtları vardır.

Antalya Selçuklular devrinde önemli bir ticaret merkezidir. Antalya’nın ekonomik canlılığı sebebiyle burada birçok defa sikke, para da bastırılmıştır. Antalya’da 660=1262 de başlayan sikke kesimi 661, 671, 673, 674, 676, 678, 686, 688, 689 (=1290) hicri yıllarında devam etmekte en son 702/1302’de görülmektedir. Bu tarihler bilinen sikkelere göre olup, yenileriyle bu tarihlere eklemeler yapılabilir. Şu halde Antalya ekonomik açıdan XIII. yüzyılın ikinci yarısında çok büyük bir canlılığa sahiptir.

Antalya, XIV. yüzyıl sonlarında, 1392 de Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı idaresine geçmiş, oğlu İsa Beğ Sancak beği olmuştur. Temür’ün Ankara savaşını kazanmasından sonra Beyler eski topraklarını kazanmakla birlikte, Antalya şehrinde Osmanlı yönetimi devam etmiştir. Hamidoğlu Osman Bey’in, Karamanoğlu Mehmet Beğ ile ortak girişimleri başarısız olmuş, kendisi İstanos/Korkuteli’nde öldürülmüş (1422) ve Antalya’yı kuşatan Karamanğlu Mehmet Beğ ön kaleden atılan bir gülle isabetiyle ölmüş idi (9 Şubat 1423) Antalya bundan sonra, kısa İtalyan işgali (1919–22) hariç Türk idaresinde kalmıştır.

II. Halk

Türkiye Selçukluları döneminde Antalya halkını, o dönem için iki ana kümede görebiliriz:

- A. Eskiden kalanlar,
- B. Yeni gelenler

Şimdi bunları biraz daha ayrıntılı görelim:

a. Eskiden Kalanlar:

Eskiden, yani Türk öncesi dönemden kalanları üç alt kümede görebiliriz:

- 1. Rumlar
- 2. Frenkler,
- 3. Diğerleri, Müslüman tacirler, Yahudiler

Antalya’nın geneli içinde bunların oturdukları yerleri belirlemek güçtür. Ancak Frenkler ile Müslüman tacirler ve Yahudilerin Limanın hemen üst ke-

siminde, belki daha o dönemde kendilerine ayrılmış mahallelerinde oturduklarını söyleyebiliriz.

Rumlara gelince, 1207 fetihten sonra, kuzeybatıda, şehrin ana giriş kapısı civarında yaşayanlar, buradan uzaklaştırılmış olmalıydılar. Burada Fetih caminin de içinde yer aldığı nisbeten küçük bir kesimdekiler şehrin doğusuna gönderilmiş olmalıdır. Ancak 1214’ de yerli Rumların isyanı ve cuma vaktinde Türkleri yok etmesi sonrası 1216 fethinden sonra, Rumlarla Türkler arasına, Türkleri koruyan bir duvar inşa edilmiştir. Türklerin maruz kaldığı felaket, sayısı artırılan askerler yanında yeni pek çok Türkün şehre gelmesine yol açtı. Şehrin artan Türk nüfusu bir on sene kadar sonra, Türk semtinin daha da genişlemesiyle sonuçlanmış, Alâeddin Keykubad devride yapılar yeni koruyucu duvarın doğusu Rum semti olmuştur.

Rumların yaşadığı kesimin bütün dış bağlantıları kapatılmış, ancak Türk kesimindeki bir kapı ile şehir dışına çıkış imkânı verilmiştir. Üçkapılar’daki durum da yeni burçlarla güçlendirilecektir.

Rumlar bu sahada yaşamakla birlikte, nüfusları gittikçe gerilemiştir. XI ve XV yüzyıllarda bu kesimdeki birçok küçük yörede Türkler yerleşmişlerdir. XVI. yüzyılda Antalya’daki bütün gayrimüslimler sur içinde yaşıyorlardı. XIX. yüzyılda, özellikle 1826 sonrasında değişen şartlar zamanında Rumlar eski sahalarından taşarak yeni semtlere doğru yayılacaklardır.

b. Yeni Gelenler:

Gerek çok kısa süren XI. yüzyıl sonlarından gerekse XII. yüzyıl sonlarından itibaren Antalya yöresine birçok yeni unsur gelmiştir. Özellikle 1216 sonrasında kesinlikle bir Türk şehri olan Antalya’ya yeni gelenleri şöylece kümelendirebiliriz:

- 1. Askerler, Türkler
- 2. Ticaret erbabı Müslümanlar
- 3. Diğer, Türkler, “Garipler”, Türkmenler
- 4. Yöneticiler

Şimdi bunları sırasıyla görelim:

1. Türkler, Askerler ve Yöneticiler

Antalya şehri fethedilince, Türk fetih geleneğine uygun olarak şehre bir yönetici tayin edilmişti. Mübarezeddin Ertokuş, her iki fetih sonrasında şehrin ve idari birimin yöneticisi, Subaşı’sı olmuştur. Onun kendi adamları da buraya gelip yerleştiler. Ayrıca şehrin korunması için devamlı burada kalacak askeri görevliler tayin edildi. İbn Bibi ve onu Türkçe’ye çeviren Yazıcıoğlu bu sırada “ muhafızlar, hisar erleri, nefat atıcılar, zenberkçiler” den söz ediyor. XVI. yüzyıl başlarında kalede 123 görevli bulunduğu, XIII yüzyıl başlarında da en azından bu kadar Türk ailesi görevi olarak Antalya’ya yerleştirilmiş idi. Antalya Türkleri, şehre 1216’larda yerleştirilen bu askerlerin çocuklarıdır.

Zaman içinde bu ailelerin çocukları, nesilleri çoğalacağı gibi, şehre yeni gelip yerleşen Türkler de Antalya halkını teşkil etmiştir.

2. Ticaret ve Sanat Erbabı

Geçim kesiminde de belirttiğimiz gibi, belirli bir gelire, dirliğe sahip bu Türklerin öteki hizmetlerini görmek için de pek çok Türk şehre gelip yerleşmişlerdir. Gerçi bunların arasında İslam diyarlarından gelenler ile İran sahasından gelenler de olabilir.

Ancak kale eri olan Türklerin, kale eri olmayan çocukları, muhakkak geçimlerini sağlamak zorunda idiler. Bunlar baba ocağından ayrılmayıp, ticaret veya öteki bir işle geçimini sağlıyorlardı. Muhtemelen bunlar arasında, kabiliyetlerine göre halkın ihtiyacı olan eşyayı üreten sanat erbabı da bulunabilir. Böylece şehrin ihtiyacını karşılayan eşya artık dışardan getirilmeyip burada üreten Türk-Müslüman da olabilir. Sonraki yüzyıllarda bu oluşumun daha da güçlendiğini sanıyoruz.

3. Diğer Türkler, "Garipler", "Talebeler", "Salihler" vb.

Antalya şehrinde, bir şekilde "şehir"e dâhil olup, geçimini buradan çıkarmak isteyenler de vardı. Genel ismi ile "garip"ler bunların başında gelir. Ancak bunlar bir zaman sonra bir şekilde şehir halkına karışıyordu. Aynı şekilde şehirdeki ilim kurumlarında eğitim görmek için taşradan gelen talebeler ile devrilir veya Salihler de dikkati çeker. Antalya'daki zaviyelerde barınan bu kişilerle ilgili olarak daha fazla bir şey söylemek gereksiz görülmektedir.

4. Yöneticiler

Yukarda da belirttiğimiz gibi, Antalya fethedilince şehre bir yönetici Mübarezeddin Ertokuş atanmıştı. O kendi adamlarıyla birlikte şehre gelip yerleşmiş olmalıdır. Ayrıca kaynağın ifadesiyle "kadı, hatip, imam, müezzin" de tayin edilmişti. Bütün bu kesim, şehirlerdeki nüfusun ortalama %10'undan fazlasını oluşturur.

Türk ve Müslümanların genel nüfusu hakkında şunları diyebiliriz. Kısacası Antalya fethedilir edilmez, buraya tayin edilen ve yerleştirilen Türklerin sayısı, aileleriyle birlikte 800 dolayındadır. Türklerin sayısı her geçen gün şehre gelip iş bulan ve yerleşenlerle daha da artmaktadır. Kale sahası dolsa bile, Rum kesiminden yer alınmakta, özellikle su dışı alanlar Türkler tarafından iskân edilmektedir. XVI. yüzyılda sur içinde 15 Türk Mahallesi varken, sur dışındaki Türk mahallesi sayısı XVII. yüzyılda 22'ye çıkacaktır.

III. Yönetim

Antalya, hem bir şehir, hem de bir idarî mıntıka-yı ifade etmektedir. Selçuklu çağının "şehir"leri üç ana kesimi ihtiva ediyordu:

1. İçkale=Ahmedek
 2. Şehristan, yani şehir sahası,
 3. Rabad (=rabz)
- Bunları sırasıyla görelim.

1. İçkale-Ahmedek

Antalya içkalesi, bugün kaybolmuş gibidir. Ancak bize kalırsa şehir içinde iki ayrı yerde böylesine bir içkale, yani Ahmedek tasarlanmıştır. Bunlardan ilki Yivli minare tarafında, ikincisi ise Limanın doğu kesiminde olup Alâeddin Keykubad tarafından tahkim edilmiştir. Oğlu II. Gıyaseddin Keyhusrev ise, kara tarafındaki yeri yaptırdığı kule ile tahkim etmiştir.

Kale askeri bir yer olup burada **kütüval** (Osmanlı dönemindeki distar) yetkili olup, kale erleri genellikle bu kesimde görev yapardı. Kale erlerinin aileleri de bunun yakınlarında otururlardı. Ahmedek'de ayrıca bir cami ile hamam da bulunurdu.

2. Şehristan

Şehristan asıl şehir sahası olup, surlarla çevrili olan kesimdir. Burası başka yerlerde İçerişehir diye de anılırdı. Antalya Şehristan üç ana kesimden oluşuyordu ki ayrıca duvar içinde mahalleler de vardır. Halkın asıl oturduğu kesim, çarşı ve pazarın bulunduğu ticaret kesimi de burada bulunmaktadır.

3. Rabad veya Rabz

Rabad, surların dışındaki alan ve "Dışarı Şehir" diye de tanımlanıyor. Antalya rabadı Selçuklular devrinde çok geniş bir yer işgal etmiyordu.

Bunlara **İrari Kesim** adını vereceğimiz bir dördüncüsünü ilave edeceğiz. Kuzeyde Uluborlu, Karagaç Gölhisar'a kadar uzanan bir geniş alan Antalya idari mıntıkasına dâhil idi. Mübarezeddin Ertokuş'un görev alanı bütün bu sahalara içine almaktadır. Sonradan bu büyük saha, önceleri birer Selçuklu devlet görevlisi olan Türkmen Beylerinin etkisi altına girecektir.

Antalya yönetim yapısını, vaktiyle incelemiş idik. Şimdi onları biraz özetleyerek verelim:

- A. Sultanın temsilcisi, naibi ve görevlileri = İdari Birimin
- B. Şehrin/ Halkın temsilcileri ve görevlileri
- C. Mahalle İdaresi

a. Sultanın Temsilcisi, Naibi ve Görevlileri

Selçuklu devri kaynakları, Sahib, Subaşı=Serleşker ve "Naib" diye anılan idari birim yöneticisinin yanında bir "divan" olduğunu belirtir. Bu divanın üyeleri şu görevliler idi:

1. Naib (-i Sultan) veya Subaşı
2. Vali (veya valiler)
3. Müşrif

4. Nazır
5. İğdiş-başı
6. Kaabız
7. Muhtesib
8. Hâcegân
9. Ehl-i fütüvvet(muhterife)
10. Ummâl

Bu mülkî(idarî) teşkilatın yanında ayarınca bir de “ayan-ı din” vardır ki bunlar kadı, müftü, erbab-ı tedris, sadât, hatipler, şeyh ve zahidler, imam ve hafızlardır.

Antalya idari biriminin ilk görevlisi Mübarezed-din Ertokuş'dur. O Selçuklu Sultanın tam bir vekili olarak şehrin ve bütün idari mıntıkasının yetkilisidir. Daha sonra Armağan-şah aynı görevi üslenmiştir. 1270 ve 80'li yıllarda Bahaeddin Ömer'in ismini biliyoruz.

“Vali” daha küçük idari birimlerin, nahiyelerin yetkilisidir. Antalya subaşılığında en azından 4-5 vali bulunmalıdır. Vali subaşının naibi olarak görev yapar.

Müşrif vergilerin belirlenmesini, nazır ise bunların denetimini yapar. Kaabız ise defterlerin kayıtlarını tutar. Son olarak ummal vergi toplayıcıları, tahsildarlardır.

Divanın öteki üyelerini, Şehrin=Antalya şehrinin görevlileri olarak kabul edebiliriz.

b. Şehrin-Halkın Temsilcileri ve Görevlileri

Antalya şehrinin temsilcileri, günümüz deyimi ile belediye hizmetleri için de ayrı ve daha küçük bir divan bulunmaktadır. Bu “divan”ın başlıca üyeleri şunlardır.

1. İğdişbaşı: Şehrin belediye başkanı gibi kabul edilebilir. Şehrin ön gelenleri, yani büyük ve uluslararası ticaretle meşgul olan “İğdiş”lerin başı olup, aynı zamanda şehrin en önde gelen kişisidir.

2. Muhtesib: Şehrin çarşı pazarının düzgün işlemesi yanında halkın gidişatın denetlemekle de görevlidir.

3. Hâcegan: Büyük tüccarlar demektir. Şehrin önde gelenleri olarak temsilcilerini şehir divanına sokmuşlardır.

4. Ehl-i muhterife (ve fütüvvet): Şehirdeki esnaf ve sanatkârların temsilcileridir. Şehirde sade halk genellikle bu türden sanat erbabıdır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru artık bunlar “Ahi” diye anılacaklardır.

Görülüyor ki Antalya şehrinde, merkezi yönetim yanında etkili bir yerel, yani şehrin kendi içinden gelen temsilcilerin oluşturduğu bir idare de vardır. Bu türden yönetimlerle öteki Selçuklu çağı şehirleri gibi Antalya şehri de kendisine mahsus “şehir” özellikle kazanmıştır.

c. Mahalle İdaresi

Selçuklu çağında mahallede öncelikle bir mescit yapılıp etrafına insanlar yerleşmemiştir. Önce mahalle oluşmuş, yakın tanıdık insanlar bir arada toplanmış ve bir mahalli teşkil etmişlerdir. Daha sonra bu mahallenin ihtiyaçları, yani mescit, mektep veya çeşme mahalleli tarafından giderilmiştir. Bu sebeple mahalle yönetimi olarak “imam” akla geliyorsa da bunun dışındaki temsilciler de söz konusudur. İmam zaman içinde etkili bir konuma gelecektir.

Sonuç olarak Antalya şehrinde, hem Selçuklu merkezi idaresinin, hem de doğrudan Antalya şehri sakinlerinin temsilcileri yönetici olarak bulunmaktadır. Bütün bu şehir yöneticilikleri, kadının, yani mahkemesini kayıtları ile geçerlilik kazanmaktadır. Merkezi teşkilatın temsilcileri için ise Saltanat merkezinden belgelerle tayinler yapılmaktadır. Bu görevliler, sonraları Antalya şehrinde kalmaya devam ederek şehrin Türk nüfusunun artmasında etkili olmuşlardır.

IV. Geçim-Ekonomi

a. Genel: Yerli Rumlar

Antalya yöresi, genelde ziraat sahası olup, ülkenin öteki kesimlerine göre erken mahsul elde etmektedir. Bu sebeplerden ki, şehrin ziraat özelliği, sadece günümüzde biraz azalmış, fakat uzun tarih dönemlerinde hep etkili olmuştur. Şehirlerde gıda üretimi etkisiz olmak gerekirken, Antalya'da her zaman hâkim unsur olmuştur.

Antalya Rumları, şehrin hemen yakınlarındaki arazilerinde geçimlerini daha çok ziraatla sağlıyorlardı. Bununla birlikte az miktarda sanayi ve ticaret de söz konusudur. Onların uluslararası büyük ticarete etkili pay sahibi oldukları yolunda bilgi bulunmuyor.

Antalya'da uluslararası ticarete etkili olanlar “Frenkler” yani Avrupalılardır. Latin kökenli bu kimselerin şehrin siyasi hayatında da etkili oldukları görülüyor. Bu arada az sayıda Müslüman ve Yahudi ticaret erbabı da, eskiden beri Antalya'da bulunmaktadır.

b.Yeni Gelenler

XIII. yüzyıl başlarından itibaren Antalya, Selçuklu idaresine geçtikten sonra buraya öncelikle yönetici ve asker olarak önemli sayıda Türk yerleştirildi. Bunlar genelde aileleri, yani hanım ve çocukları ile buraya gelmişlerdir. Bu kimselere fetih hakkı olarak şehrin içinde, güvenlik açısından boşaltılan kesimden evler mülk olarak verilmiş idi.

Yöneticiler ve askerler, geçimlerini bir dirlik, gelir ile karılıyorlardı. Osmanlı döneminde ayrıntılı olarak bilindiği üzere şehrin veya yönetim sahasının içindeki bazı köy ve kasabaların vergi geliri, bu kimselere tahsis edilirdi. O dönemlerde vergiler, sadece nakdi (para)

olmayıp, yetiştirilen ürün ve hayvanların belirli bir kesimi de vergi olarak alınıyordu. Böylece Antalya Türk insanı, ilk zamanlarda böylesine dirlik=gelir sahibi olarak hayatlarını sürdürdüler.

Antalya'da yerleşen en azından 200–250 ailenin ki 1000 nüfus eder, her türlü ihtiyaçlarını gidermek, ilk zamanlarda "ticaret" erbabınca karşılanmış olmalıdır. Yeni gelip, memleketlerine sahip olan Türklere, yerli halkın bir şey satmamak ihtimaline karşı, Türk yöneticileri gerektiğinde bütün ihtiyaçlarını kendi teşkilatlarınca karşılayacak bir düzene sahiptiler. Ancak zaman geçip, yeni gelenlerin bu ülkede temelli kalacakları anlaşılınca, yerli halk eski katı tutumunu değiştirmiş olabilir. Bu arada yeni yetişenler kendi geçimlerini başka ve yeni işlerle karşılamak yoluna gidebilirlerdi. Böylece ilk zamanlar dışardan, doğudan gelen tacirlerin yerini, mahalli tacirler alabilir. Bu arada bir kısım eşya da orada üretilmeye ve imal edilmeye başlayabilir. Böylece XIII. yüzyılın ortalarından itibaren "Ahi" isimli kişiler şehir hayatında etkili olmaya başlar.

Bu yeni dönemi şöyle de kümelendirebiliriz:

1. Müslüman Ticaret Erbabı
2. Esnaf ve Sanatkârlar
3. Vakıf Ciheti Sahipleri
 - Dini Görevliler
 - Talebeler, Çömezler
4. Garipler

Burada dikkati çeken, Selçuklu ülkesinin zenginleşmesiyle, bir kısım büyük mali güç sahiplerinin Antalya da ihtiyaçları karşılayacak tesisler yapmaları ve bunlara gelir kaynağı tahsis etmeleridir. Böylece ülkenin başka köşelerinin imkânlarıyla da desteklenen bu vakıf görevlileri de Antalya şehrinde dikkati değer bir sayıya ulaşmış olabilirler.

Geç devir, XV-XVI yüzyıl kayıtlarından, esnaf arasında bazılarının etkili olduğunu görüyoruz. Mesela "demirci" ler bu konuda dikkati çekiyor. Tabaklık, yani deri imali de önemlidir.

Doğudaki Türk ülkelerinden durmaksızın gelenler, yani "garip"ler için de zengin vakıfları olan hanıkahlar, zaviyeler ve Dâr'üs-suleha"lar da yaptırılmıştır. Burada ihtiyaç sahipleri karınlarını doyurabilirlerdi ki geç devirlerde bu yerler "tekke" diye anılacaktır. Tekkelerde her zaman ışık yanar, yani içinde insan vardır ve gelene gidene yemek çıkartılırdı.

c. Ticaret

Antalya, kendisi ve çevresi için, Bizans ve Türk devirlerinde bir miktar sınaî üretime sahip olmakla birlikte onun asıl büyük özelliği bir liman, yani dış-ticaret merkezi oluşudur. Mısır ve Şam diyarları (şimdiki Su-

riye) ile deniz ulaşımı buradan yapılmakta idi. Bu arada Bizans zamanında İstanbul ile Mısır arasında da en kısa yol üzerinde idi.

Fırtınalara ve ani korsan saldırılarına karşı korunaklı hale getirilmiş Antalya limanı, Bizans ve Selçukluların önemli bir dış ticaret kapısı olmuştur. Bu özelliği sebebiyle özellikle limana komşu kesimde çeşitli milletlerden tacirler bulunurdu. Buradaki ticari hayat, dikkate değer insan ve iş gücünü buraya çekmiştir. Limana eşya indirilmesi ve çıkarılması kale sahası içinden yapıldığından, buraya hâkim olan önemli bir gümrük geliri sahibi oluyordu. Buradaki hanlar ve öteki eşya mahzenleri de bulunuyordu.

Antalya dış ticaretinde en önemli ihraç madde kerestedir. Zift, katran gibi gemi malzemeleri de burada sayılabilir. Antalya limanındaki tersane etkinliği ni yüzyıllar boyunca devam ettirecektir.

Antalya dış satımındaki ikinci mal kümesi, şehir civarının zirai mahsulleridir. Susam, hububat, narenciye ürünleri bu arada sayılmalıdır. Dağlardan elde edilen palamut, kitre, katranı da eklemeliyiz.

Üçüncü büyük küme sanayi ürünleri sayılmalıdır. Her türlü dokumalar, özellikle kilim ve halılar dikkati çeker. Bunlara işlenmiş ve ham derileri sayabiliriz. Erken Osmanlı döneminde demir ihraç edildiği F.Emecen tarafından zikredilmektedir.

Antalya'ya Bizans döneminden beri Mısır ve Şam kıyılarından baharat, şeker ve boyalar ithal edilirdi.

XIX. yüzyıla ait olmakla birlikte, geleneksel özelliklerin değişmeden devam etmesi sebebiyle Selçuklu çağında da var olduğunu kabul edebileceğimiz maddeler şöyledir: Buğday, arpa, çavdar, burçak, nohut, mercimek, çörek otu, soğan, darı, yulaf, portakal, liman, turunç, zeytin, palamut, harnup.

Sanayi ürünleri: ala ipekli gömleklik bez, adi bez, kilim, seccade, hafaf, debbağlık ve mutaf işleri olur. Beizir, susam ve zeytinyağı çıkarılır. (1256/ 1868 Kon-ya yılılığı).

d. İç Ticaret

Antalya halkının ihtiyaçları, şehir içindeki dükkânlarda satılır. Bununla birlikte şehir çarşısında bazı özel isimlerle anılan yerler de vardır. Bir Kaşık-pazarı XVI. yüzyılın başlarında bilinmektedir. Tuz pazarı veya Tuzculardan "mescidi" dolayısıyla haberdarız.

Antalya tacirleri ki aralarında Rumlar da olur, Antalya'da üretilen veya denizden getirilen eşyayı iç pazarlara nakledip halkın ihtiyacına sunarlar. Varlığını sonraki yüzyıllardan öğrendiğimiz yöredeki hafta pazarları ve henüz haberdar olmadığımız yıl veya yarı-yıl pazarları/panayırılar en önemli iç ticaret mekânlarıdır.

Antalya üreticileri, esnaf ve sanatkârları ile ticaret

erbabı bu pazarları muhakkak takip ederlerdi.

V. Eğitim-Dinî Hayat

a. Eğitim

1. Temel Eğitim: Mektepler, Mescitler

Temel eğitimi bütün Türkler ve Müslümanlar, kız/erkek görürlerdi. 10 yaşına kadar kız-erkek çocukları mektepler veya mahalle mescidine giderler. Burada muallimler temel İslami bilgileri ve ahlak kurallarını verirler. Fetihden hemen sonra temel eğitimi veren mektepler muhakkak açılmıştır; en azından mahalle mescitlerinde muallimler, çocuklara temel dini ve ahlaki kaideleri öğretmişlerdir. Kaynaklarda fazla bilgi bulamıyorsak da temel eğitim vermek, Selçuklu Türk toplumunun esas kuralıdır.

2. İhtisas Eğitimi: Medreseler

Antalya'da Selçuklu çağına ait ihtisas eğitimi veren medreselerin hem yapıları, hem de bazı özellikleri kaynaklara yansımıştır. En azından üç medrese XIII. yüzyılda faaliyette idi. Bu medreselerin talebe kadrosunu, yukarda sözünü ettiğimiz mektepleri bitirenler ile taşradan gelenler sağlıyordu.

Medreselerde hem öğretim kadrosu hem de öğrencileri vakıflarından gelir sahibi olabilirlerdi.

3. Meslek Eğitimi: Usta-Çırak

Her Türk çocuğu temel eğitime sahip olduğundan, 10 yaşından sonra mesleğine göre bir ustanın yanına çırak dururdu. Böylece meslek sahipleri dahi en azından okuma -yazma bilmektedir.

Kültürel hayat: Antalya, daha erken bir tarihte Türk hayatının kültürel yönlerinin de görüldüğü bir mekândır. Burada Selçuklu devrinin umumi yapısına ve görünüşüne uygun olarak sonradan tarikat diye anılacak fikri akımlar görülmüş olmalıdır. Mevlana'nın etkisinin, daha erken bir zamanda burada görüldüğü anlaşıyor.

Mekteplerdeki hayatın etkisiyle değil, fakat yönetici ve medrese hayatı sebebiyle burada İslam kültürüyle ilgili önemli birikim vardır. Medrese talebeleri için okudukları önemli kitap istinsah edenler vardır. Bu kitap kopya edicileri, yani müstensihlerin XIII yüzyılda yazdıkları bazı eserler günümüze kadar gelmiştir. Antalya, kültürel alanda da Mısır ve Şam diyarlarıyla bilgin mübadelesinin ve kitap alış-verişimin yapıldığı bir yerdir

b. Dini Hayat

1. Rumlar

Rumlar, fetih sonrasında büyük kiliselerini kaybetmiş olsalar da kendi kesimlerinde bir veya birçok

mabede sahip olmalıydılar. Burada kendi dinî ibadetlerini serbestçe yapabiliyorlardı.

2. Türkler

Türk fetih geleneği, bir şehir fethedilince oradaki en büyük mabedin camiye çevrilmesini gerektirir. Böylece Antalya'nın en büyük kilisesi, camiye çevrilmiştir. Bu camiin hangisi olduğu tartışmalıdır.

Şehirdeki Türk nüfus artıp bu fetih-camiine sığmamaya başlayınca, yeni bir cami inşa edilebilir. Antalya'da bu ikinci camiin bugün Ahi Yusuf Camii olduğunu sanıyoruz. Eski cami, ilk kesim mahallelerinin Müslümanlarına yeter durumdadır. İki sur arası Türk mahalleleri insanları ile bu yeni camide cumaları kılmaktadırlar.

Antalya Türk nüfusu, yeni mahallelerde gelişinde, mahallerinin mali bakımdan güçlü kişisi oraya bir mescit inşa ettirmektedir Bu mescit genelde mekteple birlikte düşünülür. Bununla birlikte zaman içinde, mescidi yaptıran kişinin adı mahalleye de ad oluyordu. Antalya'da XIII. yüzyıl ikinci yarısından itibaren birçok mahalle mescidi de yapılmış olmalıdır. Bunlardan yapıları sağlam olanların bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.

Hanikah, Zaviye ve Dar'üs-suleha'ları biz, dinî kurum yapısı olmaktan sonra, bir sosyal yardımlaşma kurumu yapısı olarak kabul ediyoruz.

3. Diğerleri: Frenkler, Yahudiler

Frenklerin ibadet mekânı, küçük ölçekli yerler olmalıdır; Yahudilerinkiler de aynı şekilde olmalıdır.

VI. Gündelik Hayat

1. Su Temini, Çeşmeler, Temizlik, Hamam

Selçuklu şehirlerinin en önemli ihtiyaçlarından birisi, su teminidir. Birçok şehirde olduğu gibi, Antalya'da şehirde de, Türk öncesi dönemin su tesisi, Türkler devrinde de kullanılmaya devam etmiştir. Muhtemelen bu su tesisinin ana geçiş yolu, öncelikle Türk kesiminde olmalıdır.

Suların halkın ihtiyacına yönelik olarak çeşmelerle şehre dağıtıldığını görüyoruz. Bir kısmı bozulmuş olmakla birlikte birçok çeşme bu döneme kadar gitmektedir.

Halkın temizlik ihtiyacı, iklim müsait olduğundan evlerinde sağlanabilmektedir. Bununla birlikte, mesela yeni camiin yapımı sırasında, geleneğe uygun olarak öncelikle bir hamamın yapıldığı söylenebilir. Antalya'da XIII. yüzyıl yapısı olmak gereken en azından iki hamam bulunmaktadır: Yivli minare hamamı ile balık pazarı hamamı. Bu iki hamam, şehrin iki ana Türk kesiminin ihtiyacını görmekte idi. XIV. yüzyılda

şehir nüfusunun artmasına bağlı olarak Sultan-Hatun hamamı da yaptırılmış idi.

2. Yayla Hayatı, Bağ-Bahçeler

Antalya özellikle yaz (aslî adı ile yay) mevsiminde çok sıcak olduğundan halkın önemli bir kesimi “yaz” mevsimini yaylalarda geçirirdi. Kale erleri ve bir kısım görevlilerin dışında halkın büyük bir kesimi yakın yıllara kadar yaylaya gitmekte idi. Antalya’nın dört aydan uzun bir süre kalınan yaylası, İstanos/ Korkuteli idi. Buraya gidiş (yaz mevsiminde) ve geliş (güz mevsiminde) uzun süreli olur, belirli zamanlarda yazlak ve güzelliklerle kalınabilirdi.

Yaylaya gidemeyecek olanlar için şehir civarında ki bağ ve bahçeler benzer işi görürdü. Muhtemelen gayrimüslimler yaylaya pek gitmediklerinden kale hizmetleri (tamir, destek vs) için onlardan da istifade edilmekte idi.

3. Eğlence, Meydan

Antalya, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık kendi şehir kimliğini kazanmış bir yerdir. Dönemin genel özelliklerine uygun olarak da Antalyalılar, kendi şehir kimliklerini kazanmaya başlamışlardır. Bu ise ortak mekânlardaki eğlencelerle sağlanıyordu. İnsan hayatının ihtiyacı olarak eğlence ve bağlı olarak spor “meydan”da icra edilirdi.

Antalya Meydanı, Selçuklular çağında kale kapısı dışında kuzeyde şimdiki Murat Paşa camiine kadar uzanan saha idi. Sonraki yüzyıllarda bu eski saha yapılarla veya mezarlıkla dolduğundan, bilinen devirde “meydan”, şehirden bir hayli uzaklaşmıştır. Bu meydan yemyeşil bir alan olduğundan, muhtemelen Gök meydan diye anılıyor, Müslümanlar ve Hristiyanlar burada bir arada olabiliyorlardı.

Antalya halkının her türlü ortak sevinç ve mutluluk törenleri burada icra edilirdi. Mesela II. Gıyaseddin Keyhusrev’in tahta geçme (cülus) şenlikleri burada icra edilmiş olmalıdır.

VII. Öteki Hususlar

Bir Selçuklu şehri olarak Antalya’nın akla gelen, gelmeyen öteki hususiyetlerini, hazırlamakta olduğumuz **Selçuklular Devrinde Antalya** eserimizde vereceğiz.

Seçilmiş Bibliyografya:

- *İbn Bibi, El Evâmirü’l Alâ’iye Fî’l- Umûri’l Ala’iye, Ankara 1956, TTK Yayını, keza M.Öztürk çevirisi vardır.
- * Anonim, *Anadolu Selçuklu Devletleri Tarihi*, (neşr ve çeviri F.N.Uzluk), Ankara 1952.
- * K.M.Aksarayî, Müsâmeretü’l Ahbar, nşr.O.Turan, Ankara 1944 TTK Yayını; keza M.Öztürk çevirisi vardır.

* O.Turan, *Türkiye Selçukluları Nakında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1958.

* Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.

* Osman Turan, *Selçuklu Devri Vakfiyeleri, II: Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi*, Belleten, XI/43 (1947).

*Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III :Celaeddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri, Belleten, XII/45 (1948).

* C. Cahen, *Preottoman Turkey*, London 1968 ; Türkçesi :*Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, İstanbul 1979..

* Tuncer Baykara, I. Gıyaseddin Keyhusrev(1164-1211), *Gazi-Şehit*, Ankara 1997 TTK Yayını,

* Tuncer Baykara, “Selçuklu Devri Antalyası Üzerine Bazı Düşünceler”, *Birinci Millî Türkoloji Kongresi, (İstanbul 6-0 Şubat 1978), Tebliğler*, İstanbul 1980, s.191-196; keza bk.Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ yayını, İstanbul 2004, s.265-271.

* Tuncer Baykara, “Alaeddin Keykbad’ın İmar Faaliyetlerinde Antalya ve Alaiye’nin Yeri”, *Antalya 2. Selçuklu Eserleri Semineri (26-27 Aralık 1987)*, s.Antalya 1988, s. 7-10,

* Tuncer Baykara, “Selçuklu Devrinde Antalya’nın İdarî Durumu”, *Antalya 3. Selçuklu Semineri (10-11 Şubat 1989) Bildirileri*, İstanbul 1989, s. 39-44.

* Tuncer Baykara, “Bir Selçuklu Şehri Olarak Antalya”, *Antalya IV. Selçuklu Semineri (13-14 Mart 1992) Bildiriler* Antalya 1993, s. 38-43

* F.Emecen, Antalya maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 232-236.

* Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969

* Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, I-II, İstanbul 1970,72.

* L.Yılmaz, *Antalya*, Ankara 2002.

* İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, 3.baskı Ankara 1972

* Süleyman Fikri.(Erten), *Antalya Livası Tarihi*, İstanbul 1340.

* Süleyman F.Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul 1940.

Antalya Şehrinin fiziki olarak kendisi.

2- BEYLİKLER DÖNEMİ ANTALYASI

TEKEOĞULLARI BEYLİĞİ^{84*}

1. Beyliğin Kuruluşu

Yrd. Doç. Dr/ Hasan MOĞOL⁸⁵

Anadolu Selçuklu Devleti'nin son senelerinde (1300'den sonra) İlhanîler'in nüfuzu altına girmesiyle, hüküm ve nüfuzunun kalmaması üzerine, batı ucundaki aşiret uç beyleri toplanarak beylik kurmaya başlamışlardır. Bu sırada XIII. yüzyıl başlarında Anadolu Selçukluları tarafından Yalvaç, Borlu ve Eğirdir taraflarına yerleştirilmiş olan Teke aşiretinin bir kolunu teşkil eden Türkmenler⁸⁶ de XIII. yüzyıl sonlarında, başlarında bulunan Hamid Bey'in torunu ve İlyas Bey'in oğlu Feleküddin Dünder Bey'in liderliğinde hüküm sürdükleri göller havzasında istiklallerini ilân ederek Hamid Oğulları Beyliği'ni kurmuş ve kendisine önce Uluborlu'yu, daha sonra Eğirdir'i merkez yapmıştır.⁸⁷

Kuruluştan hemen sonra ülkesinin sınırlarını güneye doğru genişleten Dünder Bey, Gölhisar, Korkuteli ve daha sonra memleketin bazı yerlerini gezmeye çıkmış olan Antalya Beyi'nin esir düşmesi üzerine Antalya'yı zaptetmiştir (1301)⁸⁸ Dünder Bey. Hamid Oğulları Beyliğinin sınırlarını Germiyan ve Denizli'ye kadar genişletmiş ve Antalya'yı kardeşi Yunus Beyin idaresine vermiştir⁸⁹. Bu suretle Hamidoğulları Beyliği Eğirdir ve Antalya şubeleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

a. Teke ve Teke-eli Adının Kaynağı

Teke adının kaynağı hakkında ortaya konulan görüşlerin ortak noktası; bu ismin kaynağının bu bölgeye yerleştirilmiş olan Yörük aşiretlerine izafeten verilmiş olmasıdır.

Tekenin, Üç-oklar'dan İğdir boyunun kethüdasının oğlu olduğu, *söz konusu bölgeye yerleştiği ve bölgenin kendi adlarıyla anıldığı* Neşrinin Cihannümâ'sında, Yazıcıoğlu Ali'nin Tevârih-i Al-i Selçuk'unda ve İbn-i Kemalın Tevârih-i Al-i Osman⁹⁰ adlı eserinde görülmektedir.

Selçuklular döneminde I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Antalya'nın fethini müteakip (5 Mart 1207) bölgeye İğdir Yörükleri'ni yerleştirerek, Antalya'yı kırsak vermiştir.

84- Antalya Tarihi-Yrd. Doç. Dr.Hasan MOĞOL-Mehter Yayınları.

85- Kırıkkale Üniversitesi, Öğretim Üyesi

86- DGBT. VIII, s. 562; İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, Ankara, 1969, s. 63.

87- İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I. s. 49; İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 63.

88- Yılmaz Öztuna, Antalya'nın Fethini 1300 olarak gösterir (Büyüyük Türkiye Tarihi İstanbul. 1977, II, s. 36); İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 62-67.

89- İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 63.

90- İbn-i Kemal Tevârih-i Al-i Osman, I. Defter, Haz. Şerafettin Turan, Ankara, 1970, s. 137

İşgale uğramasının ardından I. İzzeddin Keykavus tarafından Antalya'nın tekrar fethedilmesinin (23 Ocak 1216) ardından bölgeye büyük miktarda Teke Yörüğü yerleştirilmiştir.

XIII. yüzyılda Üç-oklar'ın çoğunluğunu teşkil ettiği Yörük aşiretlerinden iskân gerçekleşmekteydi. XIV ve XV. yüzyıllarda da Üç-oklar'a tabi boy ve oymaklar Teke-eli'ne yerleşmeye devam ediyorlardı. Menteşe, Saruhan ve Karaman Oğulları'nın zayıflamaları ve dağılmaları sıralarında, bazı Yörük (Türkmen) aşiretleri de Teke-eli'ne yerleşmişlerdi.

İsalu, Menteşe, İğdir, Göğez, Bayındır, Kara Koyunlu, İmre Oğlu, Saruhan Oğlu, Kızılca Keçelü, Bozdoğan, Ozanlar, Oğuzhanlı, Bayat, Sökle, Kayı, Varsak Yörükleri (Cemaat-i Yörükân-ı Varsak-Karaman'dan gelmişlerdir) cemaatleri Teke-eli'nin çeşitli bölgelerine yerleşerek, iskân olundukları topraklara kendi adlarını vermişlerdi.

Teke adını ilk defa *Subhu'l-Aşâ* (yazılışı: 814/1412. Mısır, 1915, V, 346; VIII, 17) isimli eserinde zikreden el-Kalkaşandî 'dir. Teke-eli ismine ikinci olarak Timur-lu müverrihi Şerâfî'd-Din Ali Yazdı'nın *Zafer-name* (Caltutta 1888, II, 464) adlı eserinde karşılaşılmaktadır.⁹¹

Teke-eli; Anadolu'nun güneyinde Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gömbe, Elmalı, Korkud-eli ve Karahisar ile sahilde Antalya Alâie arasındaki sahil bölgesi olup muhtemelen XIV. yüzyılın ikinci yarısında Sultân-ı Sevâhil Emir Mübârizü'd-Din Mehmed Beyin Teke Bey lâkabına bakılırsa onun zamanında veya biraz daha önce Teke-eli ve Teke Oğulları olarak anılmaya başlanmıştır.

b. Siyasî Gelişmeler ve Haçlılar'la Mücadeleler

Yunus Bey Moğol valilerine bağlı olarak saltanatını devam ettirdi ve ölümü üzerine yerine oğlu Mahmud Bey geçti. Bu sırada kardeşi Sinânü'd-Din Câlîs Hızır Bey Korkud-eli'nde, kölesi Zekeriya ise Teke Karahisarı'nda hüküm sürüyorlardı. 1332'de Zekeriya'nın 4 şehir, 12 kale ve 1500 atlı askeri vardı.

1324'de İlhanîler'in Anadolu valisi Timurtaş, Hamidoğlu Feleküddin Dünder Bey'in üzerine yürümüş-tür. Dünder Bey ise Antalya'ya iltica etmiş, ancak Mahmud Bey kendisine sığınan amcasını Moğol beyine teslim ederek ölümüne sebep olmuştur (1324). Daha sonra Timurtaş'ın İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'a isyan ederek Mısır'a gitmesi üzerine (1327), Mahmud Bey de Memlûkları Sultanlığına iltica etmek zorunda kalmıştır (1327). Memlûk Sultanı en-Nasır Muhammed'in huzurunda Dünder Bey'in oğlu İshak Bey'le yaptığı münakaşadan sonra tutuklanması üzerine, yerine Korkud-eli (İstanos) Emîri olan kardeşi Sinânüddin Hızır Bey geçmiştir (1327).

91- Tekirdağ, Teke-eli ve Teke-Oğulları. 55-56

Büyük faaliyetlerde bulunan ve kuvvetlerini arttıran Sinânüddin Hızır Bey'in 1332'de 8.000 atlı askeri ile 12 şehir ve 25 kaleye sahip olduğu bilinmektedir. Hızır Bey'in⁹² vefatından sonra yerine Dadı Bey, ondan sonrada Mahmut Bey'in oğlu Mübârizeddin Mehmed Bey, Korkud-eli (İstanos) ve Antalya dâhil Teke Oğulları'nın başına geçmiştir⁹³

Zincirkıran lâkabı ile tanınan, Sultânü's-Sevâhil (Sahiller Sultanı) unvanıyla anılan Mübârizeddin Mehmed Bey ömrünü Kıbrıs Frankları ile mücadele içerisinde geçirmiştir.

Tarih, haçlıların Anadolu toprakları üzerindeki emellerinden asla vazgeçmediklerinin şahididir.

Antalya, 1216'daki kurtuluşunun, fethinin üzerinden tam 145 sene 7 ay geçtikten sonra yeniden işgale uğrar.

Kıbrıs kralı Pierre I. de Lusignan'ın 15 Ocak 1361'de Robert de Lusignan'ı Gorigos (Kız Kulesi)'a göndererek burayı almaları üzerine, Güney Anadolu'da faal bir rol oynayan Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey ve Karaman menşeli Alâiye Beyi ile birleşen Mübârizeddin Mehmed Bey, Kıbrıslılar ile amansız bir mücadeleye girişmiştir.

114 parçadan ibaret kuvvetli bir filo ile Antalya limanı önüne gelen Kıbrıs kralı Pierre 24 Ağustos 1361 salı günü Teke-eli'nin merkezi olan Antalya'yı hücumla zaptetmiştir.

Bunun üzerine Korkud-eli (İstanos)'ne çekilen ve Beyliği'nin merkezini buraya taşıyan Mehmed Bey Antalya'yı ele geçirebilmek için hazırlıklara başlamıştır. İlk olarak iktisadî boykota başvurarak, Kıbrıslılara yiyecek satılmasını yasaklamış ve onları açlıkla teslim zorlamak istemiştir.

Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey ile ittifak ederek mücadeleyi sürdüren Mehmed Bey, ertesi sene 45.000 kişi ve 8 kalyon ile Antalya önüne gelip çok şiddetli bir savaş yaptı ise de şehri alamamış, ancak bu savaş sonunda Kıbrıs kralı Hristiyan devletlerinden yardım istemek zorunda kalmıştır.

Antalya'yı yeniden fethetmek için inat ve gayretle savaşan ve asla mücadeleyi terketmeyen Mehmed Bey bundan dolayı Teke Bey olarak tanınmış ve Hamid Oğulları'nın bu Antalya şubesinde Teke Oğulları olarak şöhret bulmuştur. Yine Mehmed Bey zamanında Anadolu'nun güneyinde Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gömbe, Elmalı, İstanos (Korkudeli) ve Karahisar (Serik'in nahiyesi) ile sahilde Antalya ve Alâiye ara-

sındaki bölge *Teke-eli* olarak tanınmaya başlanmıştır⁹⁴.

Antalya'yı geri almaktan asla vazgeçmeyen Sultanü's-Sevâhil Mübârizeddin Mehmed Bey (Teke Beyi), Memlûk Sultanlığı, Alâiye ve Manavgat Emirleri ile irtibat ve ittifaklar kurmuştur. Nitekim 1370'de giriştiği büyük bir kuşatmada muvaffak olamamış ise de, işgalden 12 sene sonra 14 Mayıs 1373 (21 Zilkade 774) tarihinde Antalya'yı yeniden fethetmiştir.

Teke Bey, fethin hemen ardından Antalya kalesinin burçlarına /beyaz zemin üzerinde kırmızı Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız) ve ucunda iki tane zikzaklı yeşil çizgi/ bulunan bayrağını asmıştır. XIV. yüzyılda yaşamış olan İspanyol Fransisken rahibi seyahatnamesinde; Antalya'daki Teke Oğulları'na ait iki bayrak olduğunu ve birinin beyaz zemin üzerinde zikzaklı koyuca çizgiler taşıdığını, diğerinde ise *Mühr-i Süleyman* bulunduğunu belirtmektedir⁹⁵.

Daima, Antalya ve Diyar-ı İstanos Beyi, Emir Teke, Teke Bey veya Teke Paşa olarak anılan ve Kıbrıs haçlılarından Antalya'yı kurtarabilme mücadelesi verdiği sıralarda Antalya'nın küçük limanı ağzındaki kuleler arasında gerili bulunan, XIV. yüzyıl başlarında hâlâ yerinde duran zinciri kırmasından dolayı /Zincir Kıran/ lâkabını da alan Mübârizeddin Mehmet Bey'den sonra yerine oğlu Osman Çelebi geçmiştir. Ancak, Osman Çelebi zamanında Teke Beyliği'nin eski ehemmiyetinin kalmadığı, hâkimiyetinin ise Antalya ve Korkud-eli'nden ibaret olduğu görülmektedir. Devamlı İstanos (Korkud-eli)'da oturan Osman Çelebi zamanında, Osmanlı Sultanı I. Yıldırım Beyazid 1390'da, Osman Çelebi'nin oğlu Mustafa Bey'in elinde bulunan Antalya'ya yürümüş ve onun Mısır'a kaçması üzerine şehri ele geçirerek⁹⁶ muhafızlığına Firuz Bey'i getirmiş ve burayı Teke-eli ile beraber önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra da diğer oğlu Mustafa Çelebi'ye sancak olarak vermiştir⁹⁷.

1397 (800)'de Antalya ile Alâiye arasındaki bölge tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.

1402'de Ankara savaşından sonra, Sivrihisar'a gelen Timur'un 10 tümenle gönderdiği Şahruh ve kumandanlarının korkunç tahribi neticesinde Korkud-eli ve Ki-

94- Şeliabeddin Tekindağ, Teke-eli ve Tekeoğulları, Tarih Enst. Derg., S: 7 - s. 55

95- M.Fuat Köprülü Uçmak, 1A, II, 421; Orhan F.Köprülü Bayrak. TDVİA, V.251.

96- Antalya'nın Osmanlılar'ı geçiş tarihi değişik şekillerde verilmektedir. Schiltberger, Memlûk Sultanı'nın nüfusu altındaki Antalya'yı 1. Beya-zıd'ın alış tarihinin 1399 veya 1400 olduğunu; Gibbons ve Behiştî 1391, Oruç bey ile Neşrî 1389 veya 1392'de Teke- eli'nin zaptedildiğini, S. F.Erten ise (Antalya Livası Tarihi, s. 63) Rumca tarihlerden naklen 794 H.1392 M. olarak kaydetmektedir. Şu halde Antalya ve havası 1390-1391 veya 1392 senelerinden birinde alınmış olmaktadır. (İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, 1, 265)

97- Hoca Sadeddin Efendi, Tâcut-Tevârih (sad. İ. Parmaksızoğlu), Ankara, 1979,1, s. 169; İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 68.

tir (İğdir) taraflarını, Emir Şah Melik de Antalya başta olmak üzere bütün Teke-eli'ni yağmalamalıdır⁹⁸.

Timur Kütahya'ya geldiği sırada, Teke-eli'ni, Antalya ve Alâiye dâhil, Bursa'dan hapisten kurtardığı Karamanoğlu Mehmed Bey'e vermişti⁹⁹. Bu suretle Teke Oğullan Beyi Osman Çelebi elindeki Korkud-eli ve Osmanlı hakimiyetindeki Antalya hariç, bu bölgede Karaman hâkimiyeti başlamıştır (1402-1415)¹⁰⁰.

Osmanlı Sultanı I. Yıldırım Beyazid'in 1402'de Timur'a karşı yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine Timur'a tabiyetini arzeden Osman Çelebi Bey, Antalya hariç olmak üzere eski beyliğine yeniden sahip olarak *İstanos Korkud-eli*'u kendisine merkez yapmıştır. Yıldırım Beyazid'in 1390'da Korkud-eli hariç bütün Teke-eli'ne sahip olması ile beylik Korkud-eli'ne taşınmış oldu.

2. İmar Faaliyetleri

Teke Oğullan Beyliği döneminde, bölgeye birçok zaviye, tekke, medrese, hankâh inşa edildi.

Yunus Bey oğlu Hızır Bey zamanında Ahilerin Antalya'da mükemmel bir teşkilata sahip olduklarına bakılırsa çok daha önceden zaviyeler kurdukları anlaşılabilecektir. Hızır Bey'den itibaren Teke-eli'ne hâkim olan Teke Beyleri, bu bölgeye yayılmış bulunan birçok zaviye ve tekkeye bazı nahiye ve köyleri vakfederek ellerine nişan (biti, misal) vermişlerdir Antalya'da Kılıççı Yusuf (Ahi Yusuf), Finike'de Abdal Musa, Kalkanlı'da Ahi Devlethan, Gömbe'de Şeyh İshak, Kaş'da Şeyh Osman, İstanos (Korkud-eli)'da Şeydi Hızır, Has Balaban, Kaş'da Şeyh Bey ve Teke -Karahisarı'nda Bâli (Bâli Baba) zaviye ve tekkeleri bunlardan bazılarıdır.

Yıldırım Bayezid, 1390-1397 yılları arasında Teke-eli'ni zaptedip, burayı önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra ikinci oğlu Mustafa Çelebi'ye sancak olarak verdiği zaman bunlar, yeni nişanlar (berat, misâl, biti) vermek suretiyle eskilerini yenilemişlerdir¹⁰¹.

Korkud-eli'nde Sinâüddin Câlîs Bey tarafından Sinâüddin Bey Medresesi (719/1319) yaptırılmıştır. Burada /hankâh/ adı verilen bir misafirhane ve imaret de vardır¹⁰². Zincirkıran Mehmed Bey türbesi de (779/1377) bu döneme ait eserlerdendir.

3. Teke Oğulları Beyliği'nin Sona Ermesi

Osman Çelebi, Ocak 1423 (Safer 826)'de yeni Osmanlı hükümdarı II. Murad (Saltanatı: 1421-1451)'in dahili karışıklık ile meşgul bulunduğu bir sırada, Karaman-oğlu II. Mehmed Bey'le birleşerek Antalya'yı geri almak istemiştir.

Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin Antale Muh-

fızı olan Finiz Bey ölmüştü. Durumu öğrenen Teke-Karahisarı'nda Subaşı olan Firuz Beyoğlu Hamza Bey, Antalya'ya gelip halk ile müşavereden sonra, bunların birleşmelerine meydan vermeyerek, İstanos (Korkud-eli)'a ani bir gece baskını yapmıştır. Osman Çelebi'yi öldürerek¹⁰³, maiyetindeki Türkmenleri dağıttı.

1301'den 1423'e kadar varlığını sürdüren Teke Oğulları Beyliği'ne, 1301'den 1361 Ağustos'una kadar 60 sene Antalya başkentlik yapmıştır. 24 Ağustos 1361'de Kıbrıs haçlılarının işgali üzerine başkent Korkud-eli'ne taşınmış ve bu durum 14 Mayıs 1373'e kadar devam etmiştir. Bu tarihte, Antalya'nın kurtarılması üzerine yeniden başkent olmuş ve 1390'da Osmanlı sınırlarına dâhil edilinceye kadar 17 sene, toplam 77 sene Teke Oğullan Beyliği'nin başkenti olmuştur.

Antalya'nın, Kıbrıs haçlıları tarafından işgali sırasında 12 sene ve Osmanlı Devleti'ne intikalinden itibaren Beyliğin sonuna kadar (1390-1423) yaklaşık 45 sene Korkud-eli Teke Oğullan Beyliği'nin başkentliği ni yapmıştır.

Türk devlet geleneğindeki; Türk milletinin, devletsiz kalmadan yeni bir devlet kurarak varlığını devam ettirdiğine en güzel misallerden biri olan Teke Oğullan Beyliği tarihe derin izler bırakarak, Osmanlı Devleti bünyesinde Türk birliğine katılarak varlığı sona ermiştir.

Osman Çelebi'nin ölümünden müteessir olan Mehmed Bey 26.000 kişilik bir Karaman ordusuyla Osman Bey'in ölümünün ertesi günü Antalya'yı muhasara etmiş, ancak bir top güllesinin isabet etmesiyle vefat etmiştir.

Osmanlı Devleti, başarılarından dolayı Hamza Bey'e Anadolu Beylerbeyliği ile birlikte Osman Çelebi'nin hemşiresini ve Teke-eli sancağını mükâfat olarak vermiştir¹⁰⁴.

Hamid Oğulları'nın Antalya şubesi, meşhur adıyla Teke Oğulları Beyliği'nin, Hamid Bey'den son Bey'i Osman Çelebi Bey'e kadar şeceresi şöyledir:

Hamid Bey
İlyas Bey
Yunus Bey
Hızır Bey
Abdurrahim Bey
Mahmut Bey
Sinanüdin Çalış Bey¹⁰⁵
Mübârizeddin Mehmed Bey
Osman Bey

103- İ.H.Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 68-69.

104- Ş. Tekindağ, Teke-eli ve Teke Oğulları, A.g.d. s. 64-70; DGBİT, VIII, 566-568; İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, s. 401-402.

105- Korkud-eli'nde adına izafeten (Sinaniiddin Bey Medresesi) bir medrese yaptırmıştır. Bugün bakımsızlıktan ve alâkasızlıktan dolayı harap durumda iken; restorasyonu yapılmış, fakat orijinal halinden bir hayli uzaklaştırılmıştır. Yine kendi haline bırakılmıştır. Yine burada /HankMı/ denilen bir misafirhane ve imaret vardır (İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 229)

98- Şerafud-Din Ali Yazdı, II, 448.

99- Şerafud-Din Ali Yazdı, II, 458.

100- Şehabettin Tekindağ, İA, VI, 323.

101- Ş. Tekindağ, 57.

102- İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 229.

Antalya Döşemealtı Kırkgözhane

Antalya Döşemealtı Kırkgözhane. (2010) Foto:A.Kerim ATILGAN

3- OSMANLI DÖNEMİ ANTALYASI

1. XV. VE XVI. YÜZYILLARDA TEKE SANCAĞI'NIN SİYASİ, SOSYAL, KÜLTÜREL, EKONOMİK VE ASKERİ DURUMU¹⁰⁶

Giriş

Doç. Dr. Behset KARACA¹⁰⁷

Bugünkü Antalya ili sınırları ile Osmanlı Devleti'nin buradaki XV. ve XVI. yüzyıldaki idari durumu arasında farklılıklar söz konusudur. Bu yüzyıllarda bu bölgede kabaca Alaiye ve Teke Sancakları yer almaktadır. Biz burada bu sancaklardan Teke Sancağı ve bu sancağın kapladığı alanın siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu ortaya koymaya çalışacağız. Bu çalışmamızın temel kaynağı arşiv vesikaları ve Teke yöresi ile ilgili tetkik eserlerden istifade ile ortaya konan ve yayınlanan "XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı" isimli doktora çalışmamız olacaktır. Bu kitabımızda kullandığımız arşiv belgeleri de genellikle *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi*'nde ve *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*'nde bulunmaktadır. Bunlar arasında da en önemlileri *Tapu Tahrir Defterleri* olmak üzere *Mühimme Defterleri*, *Ahkâm Defterleri*, *Ruznamçe Defterleri*, *Vakıf Defterleri*, *Maliyeden Müdevver Defterler*, *Yaya ve Müsellem Defterleri* gibi defter ve belgelerdir. Özellikle bu belgelerden Tapu Tahrir Defterleri bizim için çok önemli kaynaklardandır. Her türlü vergi kaynağını ve vergiye tabi mükellefleri ayrıntılı bir şekilde kapsaması, istatistikî analizlere imkân tanıyan verileri ihtiva etmesi bu defterleri önemli kılmakta ve bu defterlere dayalı çok sayıda çalışma yapılmasını sağlamaktadır.

A- Teke-ili'nin Adı, Bölgenin Tarihçesi, Sancağın Coğrafi Konumu, İdari Yapısı ve Muhafazası

1- Teke ve Teke-ili İsmi'nin Menşei

"Teke" ismi konusunda değişik görüş ve rivayetler olup bunların da belirli ölçüde doğruluk payı vardır. Faruk Sümer, *Teke* veya *Tekke* sözünün Hazar ötesindeki Türkmenleri teşkil eden başlıca oymaklardan biri olduğunu ve adın da, erkek keçi demek olan *teke*'den geldiğini ifade etmekte ve bu adın bir şahıs adı olarak

106- Bu çalışma XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı isimli kitabımdan istifade etmek suretiyle meydana getirilmiştir. Kısaca o kitabın yeni bir plan dairesinde özetinden oluşmaktadır. Burada ifade ettiğimiz bilgilerin detayları ve kaynakları konusunda bkz. Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002.

107- S.Demirel Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi-Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

kullanıldığını belirtmektedir. Öte yandan Selçuklular zamanında, *Teke* boyundan oldukları ve bugün *Merv* ve *Tican*'da yaşadıkları bilinen toplulukların bulunması da *Teke* adının bir şahıs ve boy isminden kaynaklandığını teyit etmektedir. *Ebülgazi Bahadır Han* 1659'da yazdığı *Şecere-i Terakime* adlı eserinde *Teke Türkmenlerinin* Oğuzların *Salur* boyundan geldiğine işaret eder. Yine, *Lehçe-i Osmanî*'de *Teke Aşireti*'nin bir Türkmen aşireti olduğu, Harezim ve Serhas civarında meskûn bulunduğu, bir boyunun da Anadolu'da Rodos karşısında *Teke İli* denilen yerde yerleşmiş bulunduğu belirtilmektedir. Bütün bunlarla beraber, Selçukluların Antalya'yı zapt etmelerinden sonra buraya Teke Türkmenlerini yerleştirdikleri ve bu ismin buradan gelebileceği düşünülmektedir.

2- Bölgenin Tarihçesi

Teke Sancağı'nın kapladığı alan, ilkçağdan itibaren yerleşme yeri olarak önemini günümüze kadar devam ettirmiştir. Burası ilkçağlardaki bölge adıyla *Pamfilya*'nın tümünü, *Likya*'nın doğudaki büyük bir bölümünü ve *Pisidya*'nın güneyini içine almaktadır. Şartları birbirine çok benzeyen bu bölgeler, tarih boyunca Anadolu'nun en eski ve en önemli yerleşim yerleri olarak hemen hemen aynı tarihi yaşamışlardır.

Türkler'in eline ise bu bölge, XI. asrın sonlarına doğru geçmesine rağmen bu hâkimiyet uzun sürmemiş ve 1103 tarihinde Bizans imparatoru *Alexis Komnen* tarafından geri alınmıştır. Daha sonra 1207'de *I. Gıyaseddin Keyhüsrev* tarafından tekrar ele geçirilmiştir. 1212'de Antalya ve çevresi Kıbrıslıların eline geçmiş, 1216'da yine Türkler tarafından alınmıştır. 1223 tarihinde Alanya da ele geçirilince bu bölgede huzur ve istikrar ancak sağlanabilmiştir. Bu bölgenin sık sık el değiştirmesinin en önemli sebebi hiç şüphesiz ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Ayrıca mühim limanlara sahip olması da başlıca amil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi Selçuklular döneminde tersanesi ve limanıyla Antalya çok büyük öneme haizdir. Antalya ile Kıbrıs arasında önemli ticari faaliyetler yapılmıştır ve Selçukluların en önemli ticaret merkezlerinden birisi olmuştur. XIII. asrın sonu ile XIV. asrın başlarında burası Hamid oğullarının Antalya şubesinin eline veya Teke oğullarının eline geçmiştir. Teke oğulları döneminde huzur ve istikrar devam etmiş, imar ve kültürel faaliyetler artmıştır. Teke oğulları döneminde Antalya ve çevresi bir ara Kıbrıslıların eline geçtiyse de *Mehmed Bey* veya *Teke Bey* burayı tekrar almayı başarmıştır. Teke oğulları Beyliğinin sahip olduğu Teke-ili Osmanlıların eline 1390-1393 tarihleri arasında geçmiş ve böylece Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Teke-ili Osmanlıların elindeyken Karaman oğullarının ve ara sıra da bazı Avrupalı devletlerin saldırılarına uğramıştır. Antalya Osmanlıların eline geçtikten sonra Anadolu eyaletine bağlanmış ve bu durumunu sonraki dönemlerde de devam ettirmiştir. Ayrıca, Antalya bir

süre şehzade sancağı olarak Osmanlı sancakları içerisinde yerini almıştır. Bunun sonucunda *Sultan Kor-kud* 1502'den 1511 yılına kadar sekiz sene burada valilik yapmıştır. Bu bölge, Osmanlı idaresi altındayken 1511 yılında ortaya çıkan *Şahkulu isyanı*, XVI. asırdaki *suhte ayaklanmaları* ve Kör Bey isyanı hariç önemli bir olayla karşılaşmamıştır. Bu isyanlar ve ayaklanmalar neticesinde yeni fethedilen *Modon*, *Koron* gibi adalara büyük sürgünler olmuştur. Yine, bu olaylar sonucunda İran'a büyük miktarda göçler vukuu bulmuştur. Bunlarla birlikte, bazı olumsuz davranışta bulunanlar daha sonraki yıllarda yani Kıbrıs'ın fethiyle birlikte buranın iskânı ve imarı amacıyla sürgün olmuşlardır. Bu tür olaylar buranın siyasi, sosyal, kültürel ve demografik yapısını etkilemiştir.

3- Sancağın Coğrafi Konumu

Osmanlı taşra yönetimi düzeni içinde Teke Sancağı ya da Teke-ili olarak adlandırılan ve Anadolu eyaletine bağlı olan bu bölgenin tamamı, Akdeniz Bölgesinde yer almaktadır. Bugünkü idarî bölümlere bakımından batıda Kocaçay veya Eşen çayı denilen çay ile Fethiye'den ayrılmakta doğuda Köprüçayı ile son bulmakta ve böylece, doğu-batı istikametinde Fethiye ile Köprüçayı arasındaki Antalya'yı kapsamaktadır. Burada bugün Fethiye'nin sınırları içerisinde olan 3-4 köyün XVI. yüzyılda Teke Sancağı'nın sınırları dâhilinde olduğunu görüyoruz. Ayrıca, Burdur'un Bucak ilçesinin büyük bir bölümü de bu sancağın sınırları içerisinde kalmaktadır. Kuzey sınırını genelde dağlar belirlemiştir. Güneyde ise bilindiği gibi Akdeniz tabii sınır olarak yer almaktadır

4- Sancağın Tarihi Gelişimi ve İdari Durumu

Teke Sancağı'nın teşekkülünde coğrafi konumu ve tarihi şartlar önemli rol oynamıştır. Yine bu sancağın gelişmesinde eski çağlardan beri mühim ticaret yolları üzerinde bulunması da etkili olmuştur. Bu bölge Osmanlı hâkimiyetine geçince Anadolu eyaletine bağlanmış ve XIX. asra kadar bu şekilde devam etmiştir.

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan idari düzenleme sonucunda Teke Sancağı Karaman eyaletine bağlanmıştır. 1865/1281 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile Konya vilayetine bağlanmıştır. Bu dönemde Teke Sancağı'nın *Antalya*, *Akseki*, *Alaiye* ve *Kızılkaya* olmak üzere beş kazası mevcuttur. Bunun sonucunda daha önce sancak olan *Alâiye* ve kazaları Teke Sancağı'na bağlanmıştır. 1890/1306 yılı kayıtlarına göre Teke Sancağı'nın, *İstanos*, *Bucak*, *Kızılkaya*, *Beşkonak*, *Mil-lü*, *İğdir* ve *Serik* nahiyelerinin bağlı olduğu *Antalya kazası*, *İbradi* nahiyesinin bağlı olduğu *Akseki kazası*, *Finike* nahiyesinin bağlı olduğu *Elmalu kazası* ile *Kaş kazasından* müteşekkil olduğu görülmektedir. 1091-1902/1317 tarihinde Teke Sancağı, *Antalya*, *Akseki*,

Alaiye, *Elmalu* ve *Kaş* kazaları ile 11 nahiye ve 524 köyden meydana gelmektedir. Daha sonra yine bazı düzenlemeler yapılmış ve günümüze kadar gelinmiştir.

a. Tahrirlere Göre İdari Taksimat: Nahiyeler ve Köyler

Osmanlı taşra teşkilatının temel idarî birimini teşkil eden sancaklar, bir veya bir kaç kazaya ayrılmışlardır. Kazalar ise bir alt birim olarak nahiyelerden ve nahiyeler de köylerden meydana gelmektedirler.

Teke Sancağı'ndaki idari taksimatın durumunu ilk olarak 1455 tahririnden öğrenmekteyiz. Bu tahrirde ait defterin bir kısmının eksik olması dolayısıyla tam olarak buranın durumunu (İğdir, Antalya ve Kürt nahiyeleri) yansıtamıyoruz. Yapacağımız değerlendirmelerde bu durumun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. 1520, 1530 ve 1568 tarihlerinde ise tam anlamıyla bölgenin idari durumunu öğrenmekteyiz. Bütün tahrirlerde sancak 11 nahiyeden meydana gelmektedir. Nahiyelere bağlı köy sayıları ise tabloda gösterildiği gibidir (**Bkz.** Tablo 1).

1530 tahririnde ise sadece kazalar belirtilmiş, nahiyeler ve bunların dağılımı konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Mezkûr tarihte Teke Sancağı *Antalya*, *Karahisar-ı Teke*, *Elmalu*, *Kalkanlı* ve *Kaş* kazalarına ayrılmıştır¹⁰⁸. Teke Sancağı'ndaki nahiyeler, nahiyelerin yerleri ve bunlara ait köy sayıları hakkında ise şunları belirtebiliriz.

Antalya, sancağın kaza merkezi olduğu gibi aynı zamanda merkez nahiyesidir. Bu nahiye, batısı ile doğusunda geniş ve verimli kıyı ovalarına sahiptir. Nahiyenin güneyinde doğal sınır olan Akdeniz, batısında İğdir ve İstanos nahiyeleri, doğusunda Karahisar, kuzeyinde ise İstanos ve Bağovası nahiyeleri yer almaktadır.

İstanos (Korkuteli) Nahiyesi, Antalya'ya göre kuzey batıda yer almaktadır. Burası da verimli ovalarla kaplı olmakla birlikte, su her zaman problem olmuştur. Bu nahiyenin kuzey batısında Hamid Sancağı, kuzeyinde ise Kürt nahiyesi bulunmaktadır. Güney batısında Elmalu nahiyesi, güneyinde ise İğdir nahiyesi yer almaktadır.

Karahisar-ı Teke, bugünkü Serik ve çevresine tekabül etmektedir. Karahisar'ın kalesi de bugünkü tarihi şehir olan *Silyon*'dur. Burası sancağın en verimli ovalarına sahiptir. Çünkü burada birçok nehir ve akarsu

108- TD 166 numaralı defter 1530 tarihli olmasına rağmen 1522 yıllarında yapılmış olan tahririn sonuçlarını ihtiva etmektedir. Bilindiği gibi Kanuni Sultan Süleyman döneminin başlarında Osmanlı Devletiyle ilgili genel bir tahrir yapılmıştır. Teke Sancağı ile ilgili bu döneme ait tahrir defteri bulunmamaktadır. Muhtemelen 1530 tarihli defter 1522 tahririnden istifade etmek suretiyle ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 1: Tahrir Defterlerine Göre Köylerin Nahiyelere Dağılımı (1455–1568)

	NAHİYELER	1455	TD 107 (1520)	1530	1568
1	ANTALYA	-	11	94	25
2	İSTANOS (KORKUTELİ)	44	38	-	53
3	KARAHİSAR-I TEKE	54	53	79	57
4	KÜRT	9	18	-	30
5	MÜKERREM KÖMİ	12	18	-	23
6	MUSLU	11	10	-	12
7	BAĞOVASI	13	12	-	3
8	ELMALU	36	47	48	48
9	KALKANLU	10	16	16	16
10	KAŞ	26	24	22	25
11	İĞDİR	2	13	-	10
	TOPLAM	217	260	259	302

bulunması tarımın gelişmesinde etkili olmuştur. Bilhassa çeltik, pamuk ve susam üretimi bu bölgede yoğun olarak bulunmaktadır. Sancağın güneyinde doğal sınır Akdeniz, doğusunda Alâie Sancağı'na bağlı olan Manavgat kazası, batısında da Antalya nahiyesi yer almaktadır. Doğudaki sınır Köprüçay'dır.

Kürt Nahiyesi, İstanos, Mükerrrem Kömi ve kuzeyde Hamid Sancağı'yla çevrilidir.

Mükerrrem Kömi Nahiyesi, bugünkü Burdur'un Bucak ilçesinin güney taraflarını içine almaktadır. Pek büyük bir alana sahip değildir.

Muslu Nahiyesi, yerini kesin olarak tespit edemediğimiz bu nahiyeye, İstanos yakınlarında olmalıdır.

Bağovası Nahiyesi, Osmanlılar döneminde, Kürt, Mükerrrem Kömi, İstanos nahiyelerine komşu olan Bağovası nahiyesinin, bugünkü Antalya'nın Dağ nahiyesi ve çevresine tekabül ettiğini tahmin etmekteyiz. Burası isminden de anlaşıldığı gibi bağlarıyla ünlü bir yer olmalıdır. Çünkü yaptığımız gezi ve incelemede de halktan öğrendiğimize göre bu bölgede "Bağalan" diye bir yer olup burada bağcılık önemli bir gelir kaynağıdır.

Elmalu Nahiyesi, XV. ve XVI. asırda sancağın en büyük ve en önemli yerleşim yerlerinin bulunduğu nahiyelerden birisidir. Bütün tahrirlerde nüfus yönünden büyük köylerin çoğu burada bulunmaktadır. Burada verimli ovaların olması tarımın gelişmesinde etkili olmuştur. Elmalu eski çağlardan beri en önemli yerleşim yerlerindendir. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki, Osmanlılar döneminde ve son zamanlara kadar bataklıklar bu bölgenin bir kısmında önemli problem oluşturmıştır. Elmalu, kuzeyinde Hamid Sancağı ve İstanos nahiyesi, batısında Menteşe Sancağı ve güneyinde Kaş ve Kalkanlu nahiyeleriyle çevrilidir.

Kalkanlu Nahiyesi, sancağın en batısında Menteşe sınırında yer almaktadır. Menteşe Sancağı'ndan Eşen Çayı (Kocaçay) ile ayrılmaktadır. Güneyinde Akdeniz, kuzeyinde Elmalu nahiyesi ve Menteşe Sancağı, doğusunda ise Kaş kazası bulunmaktadır. Genelde dağlık bir alan olmakla birlikte küçük bazı ovalara da sahiptir.

ğ, doğusunda ise Kaş kazası bulunmaktadır. Genelde dağlık bir alan olmakla birlikte küçük bazı ovalara da sahiptir.

Kaş Nahiyesi de sancağın batı yakasında yer almaktadır. Batısında Kalkanlu, kuzeyinde Elmalu, doğusunda İğdir ve güneyinde de Akdeniz bu nahiyeyi çevrelemektedir. Kaş nahiyesinin bulunduğu alanın da umumiyetle dağlarla kaplı olduğunu görmekteyiz. Fakat Kasaba v.b. ovalar buradaki tarım faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olan yerlerdir.

İğdir Nahiyesi, kuruluşunda İğdir boyu etkili olmuştur. Bu boya ait konar-göçer zümrenin topluca yerleşmesi sonucu kurulduğunda hiç şüphe yoktur. Bu boy, Teke Sancağı'nda birçok köy ve mezra kurduğu gibi böyle merkezlerin kurulmasında da etkili olmuş ve buraya ismini vermiştir. İğdir nahiyesi bugünkü Kemer ve çevresine tekabül etmektedir. İğdir nahiyesinin batısında Kaş, kuzeyinde Elmalu ve İstanos, doğusunda Antalya nahiyeleri yer almaktadır. Güneyinde ise bilindiği gibi tabii bir sınır olan Akdeniz bulunmaktadır.

5- Sancağın Muhafazası

Teke Sancağı konumu itibarıyla zaman zaman bazı tehlikelere maruz kalmıştır. Bilhassa kıyı bölgesinin daha çok tehlikelere uğradığı görülmektedir. Burasının savunmasız olması yani dışardan gelen tehlikelere açık olması, zarar görmesinin başlıca amillerindendir. İlkçağda saldırıları ve tehlikeleri en aza indirmek için şehirlerin genellikle yüksek yerlere kurulduklarını ve etrafının kalelerle çevrildiğini görmekteyiz. Bu bölgedeki birçok şehir ve kale kalıntısı bunu açıkça gözler önüne sermektedir. Osmanlı Devleti de kıyı ve limanları korumak için bazı tedbirlere başvurmuş ve birçok yerde savunma amaçlı kaleler yaptırmış veya var olan kaleleri tamir ederek meseleyi çözmeye çalışmıştır. Bu bölgedeki kaleler bunun için inşa edilmişlerdir. Teke Sancağı'nda bu türden olayları önlemek için önemli haiz olarak ise Antalya ve Karahisar-ı Teke kaleleri

bulunmaktadır. Bunlarla birlikte *İğdir*, *Finike*, *Gendive* ve *İstanos* gibi kaleleri de sayabiliriz. Finike ve İstanos kaleleri ile ilgili olarak tahrir defterlerinde bilgi bulunmamakta fakat bunlardan Evliya Çelebi bahsetmektedir. Bunlardan tahrirlerde bahsedilmemesinin sebebi çok önemli olmamaları, bölgede huzur ve istikrarın sağlanmasıyla terk edilmiş olmaları dolayısıyladır. Antalya ve Karahisar-ı Teke kaleleri ise XV. ve XVI. yüzyıl boyunca önemini muhafaza etmişlerdir. Karahisar kalesi XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılda önemini kaybetmiş ve tahrir defterlerinde yer almamaya başlamıştır. Antalya kalesi ise son zamanlara kadar bölgedeki önemini muhafaza etmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi kale muhafızları bu kalenin ve bölgenin korunmasında görev yapmaktadırlar. Ayrıca 1568 tarihinde bu saydığımız kale muhafızları dışında 121 nefer 79 hane Hristiyan, "kadimden beri Antalya kalesi hizmetini ederek mukabelesinde harac, ispenç, avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyye'den muaf ve müselleme" olarak kaydedile gelmişlerdir. Bu tarihte yine aynı şartlarla buranın hizmetinde bulunmakta-

dırlar. Yine 1568 tarihinde *İğdir*, *Kökez-i Ulu*, *Kardıç Deresi* karyeleri halkı ile *Akcık nam-ı diğer Tekürak* cemaati Antalya kalesi muhafazası hizmeti mukabelesinde avarız'dan muaftırlar. Görüldüğü gibi sadece kale erleri değil bazı vergilerden muaf olmak şartıyla bazı cemaat ve köylerin halkının da muhafaza işlerine katıldıklarını görmekteyiz.

Antalya Kalesi konumu itibariyle birçok saldırıya maruz kalmaktadır. Bundan dolayı kalede birçok askeri malzeme bulunmaktadır. Kalede bulunan askeri ve diğer malzeme konusunda ise 1530/937 tarihli *Tapu Tahrir Defteri* yeterli malumat vermektedir. Buradaki bilgilerden bu kalenin önemli olduğunu ve korunması için çok değerli mühimmata sahip olduğunu anlamaktayız.

Karahisar-ı Teke kalesi görevlileri tablo 2'deki gibidir. Fakat bunların dışında nefis-i Karahisar'da "27 hane Müslüman ve 27 hane gebran Karahisar kalesi muhafazası için resm-i arakiyye ve avarız-ı divaniye'den muaf ve müselleme" olagelmışler ve muhafaza işlerinde bu şekilde görev almışlardır.

Tablo 2: Tahrir Defterlerine Göre Antalya ve Karahisar-ı Teke Kalesi Muhafızları (1455–1568)

	1455		TD 107 (1520)		1530		1568	
ANTALYA KALESİ	Toplam Geliri	Toplam Adedi	Toplam Geliri	Toplam Adedi	Toplam Geliri	Toplam Adedi	Toplam Geliri	Toplam Adedi
Dizdar	48411	1	7421	1	-	1	8300	1
Kale Kethüdası	-	-	2400	1	-	1	3100	1
Kale Kapucusu	1950	1	-	-	-	6	-	-
Kale Topçuları Kethüdası	-	-	-	-	-	-	1800	1
Kale Topçusu	4334	2	-	-	-	-	7840	5
Bevvâbân	-	-	5400	2	-	-	9000	4
Ser-bölük	-	-	4402	3	-	-	6600	4
Ser-topçu	-	-	-	-	-	-	2000	1
Neftciyân	-	-	2177	2	-	-	-	-
Binâ-i Kale-i Antalya	-	-	4198	3	-	-	-	-
Neccar	-	-	-	-	-	-	700	1
Kale İmamı	-	-	-	-	-	-	1424	1
Hisareri	218283	100	155656	111	-	115	161357	114
TOPLAM	272978 *	104	181654	123	110374 (110274)	123	202121	133
	1455		TD 107		1530		1568	
KARAHİSAR-I TEKE KALESİ	Toplam Geliri	Toplam Adedi	Toplam Geliri	Toplam Adedi	Toplam Geliri	Toplam Adedi	Toplam Geliri	Toplam Adedi
Dizdar	19330	1	3600	1	-	1	-	-
Kethüda	-	-	1400	1	-	1	-	-
Nevbetçi	2904	2	-	-	-	-	-	-
Bevvâb	-	-	400	1	-	-	-	-
Hisareri	50549	25	28371	21	-	20	-	-
TOPLAM	72783 *	28	33771	24	33075	22	-	-

* Bu kale muhafızlarının gelirlerinin eksik olma ihtimali vardır. Çünkü 1455 tahririne ait defterin bir kısmının eksik olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Devlet kalelerin inşası ile birlikte, sancakların muhafazası için başka tedbirler de almıştır. Kıyı bölgesi ile birlikte dağlık kesimde ve derbend gibi yerlerde de halkın zarara uğradığı görülmektedir. Bu tür tehdit ve tehlikeler içerden ve dışardan olabilmektedir. Dışardan gelen tehlike umumiyetle deniz yoluyla korsan gemilerinin saldırısı şeklinde olmakta, içerden gelen tehlike ise yaylaya göç esnasında bazı grupların saldırısı veya fesad ehlinin çeşitli saldırıları vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bir sefer esnasında bu tür olaylar artmakta ve sancakta bazı görevliler muhafaza hizmetinde kalmaktadırlar. Sancağın deniz kıyısında olması ve bölgede birçok tabii limanın bulunması korsan baskınlarını kolaylaştırmaktadır. Bu bölge zaman zaman böyle baskınlara maruz kalmıştır. Antalya ve civar sahillerin muhafazasında görevli olan halkın tüfek, ok ve yay gibi silahları taşıdıklarını ve bunlara dokunulmadığını müşahade etmekteyiz. Sancak muhafazasında sipahiler de görev almakta ve suhte gibi fesad ehlinin haklarından gelerek bulundukları yerleri muhafaza etmektedirler.

Bilhassa iskelelerin özenle korunduklarını söyleyebiliriz. Çünkü zaman zaman yukarıda da bahsettiğimiz gibi buralara baskınlar yapılarak zarar verilmektedir. Bu baskınları düşman gemileri yapmakta ve verdikleri zararlar birlikte halktan bazısını da esir almaktadırlar. Bu bölge ile ilgili kayıtlar bize, bölgenin uğradığı saldırıları, kalelerin önemini ve korunmaya muhtaç olduğunu göstermektedir. Devlet bunları önlemek ve sancak muhafazası için belli bir miktar sipahiyi ayırmakta ve onları sefere göndermemektedir.

Bölgede, bütün bu önlem ve tedbirlerden başka, köyleri veya yerleşim merkezlerini denizden birkaç kilometre içeri kurmak gibi en ucuz ve etkili olan bir yolun da takip edildiği görülmektedir. Çünkü korsan gemilerinin tayfaları genellikle gemilerden fazla uzaklaşmamaktadırlar. Yine bahsettiğimiz bu önlemlerin haricinde, düşman gemilerinin gelmesi halinde alarga topu atılarak gemilerin kıyıya yaklaşması engellenmektedir.

B- Teke Sancağı'nda Şehir Özelliği Taşıyan Yerler ve Buraların Ticari Hayatı,

Mahalleleri, Nüfusu ve Sancağın Ulaşım İmkânları

Teke Sancağı'nda köylerden farklılaşan ve merkez özelliği gösteren yerler; *Antalya, İstanos (Korkuteli), El-malu, Kaş, Kalkanlı ve Karahisar*'dir. Bunlar XVI. Yüzyıl'da genelde kaza merkezi olarak idari taksimatta yerlerini almışlardır. Bu merkezlerden *Antalya, İstanos, El-malu* ve *Karahisar* Tapu Defterleri'nde mahallelere ayrılmışlar ve *nefs* (şehir) olarak özellikle belirtilmişlerdir. Bunların yanında nahiye durumunda olan, bu şekilde idarî taksimatta yerini alan ve az çok köylerden biraz

farklı bir konuma sahip olan *Bağovası, Kızılkaya, Muslu, Kürt, Mükerrrem Kömi, Finike, İğdir* gibi yerleri de belirtmeliyiz. Şehirlerin oluşmasında ve köylerden farklılık arz etmesinde genelde, ticarî faaliyete ortam hazırlayan pazaryerlerine, kültürel hizmetler veren eğitim kurumlarına, ibadethanelere, korunma amaçlı kalelere ve konaklama tesislerine sahip olmaları başta gelmektedir. Ayrıca, idari merkez olma, şehirlerarası ticaret yolları ve güzergâhlarında bulunma ile bazılarının limanının olması birinci derecede etkili olmuştur.

1. Antalya Şehrinin Gelişimi, Nüfusu ve Ticari Durumu

Antalya'nın Teke Sancağı'nın merkezi olması ve şehzade sancaklarından birisi olarak yer alması nedeniyle fetihle birlikte geliştiğini ve burada imar faaliyetlerinin hızlı bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz. Hatta şehirdeki imar faaliyetleriyle dinî müesseselerinin Selçukluların eline geçmesiyle birlikte başladığı bilinen bir gerçektir. Bu durum *Teke oğulları* döneminde de devam etmiş ve birçok eser meydana getirilmiştir. *Ahi Kızı Zaviyesi* ve *Mescidi, Yivlim Minare Cami, Teke Bey Hamamı, Zincir Kıran Mehmed Bey Türbesi, Teke Bey'in ammusu Hızır Bey'in cami vakfı, Teke Bey'in Anası Sultan Hatun vakfı* gibi birçok eser ve vakıf bu dönemden kalmış ve varlıklarını da günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Bölgenin Osmanlıların eline geçmesiyle birlikte istikrar ve huzurun biraz daha arttığını, dinî ve sosyal müesseselerin şehirdeki yerini alarak şehrin büyüüp gelişmesinde etkili olduklarını görmekteyiz. XV. ve XVI. yüzyılda şehirde birçok dinî eserin bulunduğu görülmektedir. Cami, mescid, zaviye, imaret, muallimhane, medrese gibi eserler yönünden Antalya'nın çok zengin olduğunu söyleyebiliriz.

İbn Batuta'nın ifadelerinden ve XV. yüzyıla ait Teke Sancağı Evkaf Defterlerinden şehrin ilk kuruluş ve gelişme yerinin bugün kale içi olarak tabir edilen yer olduğunu daha sonra ise fizikî, dinî ve sosyal yapılanmanın kalenin dışına taşarak *Bali Bey mahalle-i siyle Murat Paşa Camii* ve çevresine doğru geliştiğini tahmin etmekteyiz. XVI. yüzyıla ait olan evkaf defterlerindeki dinî ve sosyal kurumların birçoğunun kale içinde veya dışında olduğunun belirtilmesi, ayrıca 1754/1167-1168 tarihli iki avarız defterinde kale içinde ve dışındaki mahallelerin ayrı ayrı kaydedilmesi bunu teyit eder mahiyettedir. Antalya şehrinin gelişmesinde Antalya limanı ile limandan alınan gümrük vergisinin çok önemli bir yeri vardır.

a. Antalya Limanı

Teke Sancağı'nın girmiş olduğu bölgede Antalya limanının yanında birçok tarihî limanlar ile tabii limanlar vardır. Bu limanların, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında önemli bir yeri vardır. Burada birçok tarihi ve tabii limanların bulunması coğrafi şartlarla

ilişkili olup, bu limanlar da XV. ve XVI. yüzyıllarda çeşitli amaçlar (ithalat, ihracat, sığınma, kaçakçılık, askerî ve kıyı bölgelerine yabancı gemi ve korsanların baskınları gibi) doğrultusunda kullanılmıştır. Bu tarihi ve tabii limanlar umumiyetle illegal ticaretin yapılmasında kullanılmışlardır. Birçok *Mühimme* kayıdı bunu teyit etmektedir.

Antalya Limanı ise, ilkçağdan itibaren önemini muhafaza etmiştir. Bu liman, Rumlar zamanında donanmalar için her zaman bir sığınak görevini üstlenmiştir. Bugün yıkılmış olan kulelerin bedenleriyle tahkim edilmiş bir yapıda bulunmaktadır. Bu kulelerden birisi *Bizanslılar*, diğer birisi ise *Cenovalılar* tarafından restore edilmiştir. Selçuklu hükümdarları ise, bunları yeniden inşa ederken kendi çağlarının savunma sistemlerini takip etmişler ve bu liman onların zamanında ehemmiyetini korumuştur. Selçuklular kale ile limana büyük önem vermişler ve tamir edip kitabelerle tezyin ederek limanda da bir tersane kurmuşlardır.

Evliya Çelebi, Antalya limanının 200 gemiyi aldığını ve sekiz rüzgârdan emin bir yapıya sahip olduğunu belirtmekte, fakat liman içinde her rüzgârın kasırgasının ve sağanağının eksik olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca O, limanın bu özelliğinden dolayı gemilerin palamarlarını sahildeki yüksek kayalara bağladıklarını belirtmektedir.

Asırlar boyu yörenin ticarî ve ekonomik merkezi halinde etkinlik gösteren bu kentin limanı, bugün artık yetersiz kalmış ve daha batıda *Konyaaltı plajı* kumsallarının ana kayaya eriştiği bir çay ağzında yepyeni ticarî yapay liman inşa edilmiştir. Eski liman ise, halen turistik amaçla kullanılmaktadır.

b. Antalya Gümrüğü

Antalya, öteden beri ticaret ve endüstri ile tanınmış bir yerdir. Bu bölgenin nergis, zafran v.s. gibi kokulu çiçeklerinden yapılan itriyatı, şarabı, kerestesi, metin ve zarif kayık ve gemileri dünyanın her tarafında tanınmış ve her tarafta satılmıştır. Bu havalide dokunan altın ve sırmalı kilim ve seccade ile diğer mensucat her yerde rağbet görmüştür. Bu ticaret, *Bizanslılar*, *Cenevizliler* ve *Venedikliler* zamanında gelişerek devam etmiştir. Antalya Limanı, Selçuklular ve sonra Teke oğulları zamanında da ticarî ehemmiyetini muhafaza etmiştir.

Antalya Limanı, Osmanlılar zamanında bilhassa XV. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu'nun önemli ihraç merkezi durumundadır. *Antalya-İskenderiye* deniz yoluyla, Anadolu'dan büyük ölçüde sanayi ürünü çıkarılmakta ve Arap ülkeleriyle bağlantı bu noktadan sağlanmaktadır.

XV. asırda Türk tacirleri yükte ağır pahada hafif malları (kereste, demir, sahtiyan, zift) Antalya'da deniz yolu ile kıymetli mallarını ise, kervanlarla çapraz kara yolu ile göndermektedirler. 1476-1477 tarihinde An-

talya iskelesi gümrük gelirleri Finike iskelesiyle birlikte 450.000 akçadır.

XVI. yüzyılda Anadolu'da *Trabzon*, *Sinop* ve *Antalya* dışında, hatırı sayılır büyüklükte hiç bir kentin limanının olmadığı görülmektedir. Bu üç kent bile oldukça mütevazı yerleşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1530 tarihinde Antalya İskelesi gümrüğü hâsılı 206.667 akçadır. Bu dönemde, *Alanya* iskelesi geliri ise 70.000 akçadır. Bu verilerden de anlaşıldığı gibi Antalya iskelesi Alanya'dan daha büyük ve gelişmiş durumdadır. Fakat hem Antalya hem de Alanya iskelesi İstanbul ile Mısır arasında deniz yolu bağlantısının doğrudan sağlanmaya başlamasıyla birlikte gerilemeye başlamıştır. 1568 tahririnde ise, Antalya iskelesi gelirlerine, *Manavgad*, *ihtisab*, *duhunhane*, *beyt-ül-mal*, *mal-ı gaib* ve *mal-ı mevkud*, *yave* ve *kaçkun* gibi vergiler de dâhil olmuş olup, bunların toplam hâsılı ise 393333 akça tutmuştur.

1560/967 tarihli Maliyeden Müdevver 102 no'lu defter bize Antalya iskelesi gümrüğüyle ilgili olarak çok tafsilatlı bilgi vermektedir. Bu defterde, mezkûr tarihte Antalya'ya gelen ve giden gemi ve sandallar belirtilmiş, ayrıca bu gemi ve sandallarda kimlerin mallarının bulunduğu ve metalarının nelerden meydana geldiği ve bunlardan da ne kadar gümrük alındığı hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre; 27 Mart 1560 ile 20 Eylül 1560 tarihleri arasında 10 sandal, 29 gemi Antalya limanına giriş yapmıştır. Gelen sandal ve gemilerin bir kısmının nereden geldiği belirtilmemekle birlikte, bazılarının geldiği yer deftere kaydedilmiştir. Bu bilgilere göre, 20 gemi Mısır'dan, 2 gemi Kalkan'dan, 4 gemi de Trablus'tan Antalya Limanına gelmiştir. Antalya'ya gelen sandal sahiplerinden 4'ü, sefine sahiplerinden ise, 7'si zimmi'dir. Sandal ve sefinelerdeki mal sahiplerinin arasında *zimmî*, *Arap*, *Acem*, *merdan-ı kal'a* ve *gulâm* gibi özelliklere sahip olan kişilerle El-malu, *İskele*, *Manavgad*, *Karahisar*, *Isparta*, *Kaş*, *Eğridir*, *Alâiye*, *Aksu*, *Antalya* ve hatta *Çorum* gibi yerlerden olan insanlar bulunmaktadır.

Bu dönemde Antalya Limanına gelen mallara baktığımız da ise, *gulam-ı siyah*, *cariye-i siyah*, *kalkan* ve *cebe*, *sabun*, *cild-i câmus* ve *cild-i bakar* büyük bir yekûn tutmaktadır. Diğerleri ise pek fazla öneme sahip değildir. Bu mezkûr tarihler arasında gelen mallardan alınan gümrüğün ise 146805 akça olduğu hesaplanmıştır.

27 Mart 1560 ile 20 Eylül 1560 tarihleri arasında Antalya limanından giden sandalların adedi 23, sefinelerin adedi ise 22'dir. Giden sandallardan 9'u zimmilere aittir. Giden mallar arasında *gendüm* (*buğday*), *sahtiyan*, *keten*, *halı*, *kilim* gibi metalar büyük ekseriyeti sağlamakta diğerleri ise pek fazla öneme sahip bulunmamaktadır. Giden mallardan alınan gümrük vergisinin 19974 akça olduğu hesaplanmıştır.

27 Mart 1560 ile 20 Eylül 1560 tarihleri arasında Antalya Limanına 1580 *gulam-ı siyah*, 270 *cariye-i siyah* ve 2 *gulâm-ı beyaz* değişik yerlerden gemilerle giriş yapmıştır. Ayrıca, aynı tarihler arasında Antalya'dan da 6 *cariye-i beyaz*, 11 *gulâm-ı beyaz* gitmiştir.

Çeşitli belgelerden İstanbul'un zahire ihtiyacı için Antalya limanından hububat gönderildiğini görmekteyiz. Bunun için yabancılara zahire satımı çoğu zaman yasaklanmıştır.

Rodos Adası'nın zahire, koyun v.b. ihtiyacının büyük çoğunluğunun da Teke Sancağı'ndan sağlandığını görmekteyiz. Antalya İskelesinden Yemen'e silah kiralandığını ve gönderildiğini de görmekteyiz. Ayrıca Kıbrıs'ta Magosa kalesi fethi için Antalya'dan metris ağaçları ve çıra kütükleri tedarik edilerek gönderilmiştir. Yine, Kıbrıs'a peksimet gönderildiğini görmekteyiz. Ayrıca, Kıbrıs'ta Magosa ve Lefkoşa kalelerinde zahire için gerekli olan tahta ve ağaçların buradan gönderildiği görülmektedir. Saray-ı amire için limon suyu da gönderilenler arasındadır.

Yukarda da bahsettiğimiz gibi XVI. yüzyıldan itibaren Antalya gümrüğü gelirleri devamlı düşüş göstermiş ve eski önemini yavaş yavaş kaybetmiştir. Fakat buna rağmen Antalya şehrinin gelişmesinde ve bölgenin ticari ve ekonomik yapısında liman ve bu limandan alınan gümrük resimlerini unutmamak gerekmektedir.

c. Antalya'da Gemi İnşası

Muhtelif kaynaklardan Antalya'da gemi inşası için bir tersanenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Gemi inşaa faaliyeti, Antalya'nın ticaret, ulaşım ve sosyal hayatında mühim rol oynamıştır.

Antalya'da inşa olunan gemiler için Rodos kalesinden top alındığı ve gemilere konulduğu görülmektedir. Yine, inşası biten kadirgalara Antalya kalesinden topçu, hisar eri ve ambardan barut verilmektedir. Devletle birlikte bazı kişiler de burada gemi inşa ettirmektedirler.

Antalya'da yapılan gemilerin ihtiyacı olan topçu, tüfek, barut, gülle ve hisar eri gibi malzeme ve diğer ihtiyaçlarının Antalya kalesi, Rodos kalesi ve Antalya ve çevresinde paralan kalitelerden kalan malzemenin de verildiklerini ve böylece bunlarının teçhizat meselesinin çözülmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Burada inşa olunan gemilerin ağaç ve kereste gibi ihtiyaçları bu çevreden sağlanmaktadır. Bu bölgedeki kereste sadece Antalya'da yapılan gemiler için kullanılmamakta, İskenderiye v.b. yerlere gönderilerek oralarda gemi inşasında da kullanılmaktadır. Bilindiği gibi her dönemde kereste ihracı Antalya'da en önemli ihraç malları arasında görülmektedir.

d. Antalya'nın Mahalleleri ve Bunların Demografik Durumları

Mahalleler, önemli işlevleri olan şehir kesimlerindendir. Şehri diğer iskân yerlerinden ayıran faktörlerin başında da mahallelere bölünmüş olması gelmektedir.

Antalya Bizans döneminde fiziki yönden pek fazla gelişme göstermemiştir. Şehir Hellenistik dönemde limanı kuşatan ve doğuya doğru uzanan kesimde iken daha sonra güney doğudaki geniş alan surlarla çevrilerek şehre katılmıştır. X. yüzyılda kara tarafına ikinci bir sur yapılarak şehrin gelişmesi ve yapılaşması sağlanmıştır. Böylece liman ve çevresi bir iç kale durumunda kalmış ve idarecilere ayrılmıştır. Tersaneyi kuşatan alanda ikinci bir duvar inşasıyla, tersane arkasındaki *Ahi Yusuf Mescidi* merkez olmak üzere bir yerleşme şeridi ortaya çıkmıştır. Selçuklu döneminde surlarla çevrili kapalı bir şehir olan Antalya, Osmanlı döneminde fiziki yönden gelişerek sur dışına doğru yayılmaya başlamıştır. Çarşı ve pazarların sur dışında yer alması bu gelişmeyi yönlendirmiştir.

Bilhassa XVI. asırda, kale, liman, han-hamam, bedesten, kervansaray, pazaryerleri, çarşı, sanayi işletmeleri, idare binaları, ibadethaneleri, mektep ve medreseler gibi fiziki unsurları ve başta sancakbeyi ve kadı olmak üzere, askerî ve mülki idarecileriyle Antalya tam bir şehir hüviyetine sahip olan yerlerden birisi durumundadır. Antalya'daki mahallelerin dağılımında ve fizikî ve sosyal yapılarının oluşmasında saydığımız siyasî, içtimai, dinî ve kültürel binaların çok büyük tesirinin olduğunu görmekteyiz. Birçok cami, mescid, zaviye, medrese gibi dini ve sosyal yapılar mahallelerin kurulup gelişmesinde birinci derecede rol oynamışlar ve mahalleler bu yapıların çevresinde teşekkül etmişlerdir. Kale içindeki *Ahi Kızı* ve *Ahi Yusuf Mescidi* ile zaviyeleri, *Atik Camii*, *Baba Doğan Mescidi* ve zaviyesi, *Karatay Mescidi*, *Liman Mescidi*, *Teke Bey Türbesi* veya *mezari* buradaki mahallelerin dağılımı ve yerleşmesinde çok büyük tesir yapmıştır. Kale dışında yer alan *Bali Bey Camii*, *Kara Paşa Camii*, *Şeyh Şüca' Türbesi* gibi yapılar da kale haricindeki mahallelerin dağılımında etkili olmuşlardır.

Evliya Çelebi'nin de belirttiği üzere, XVII. yüzyılda da şehir han, hamam, bedesten, dükkân v.b. yapılarıyla önemini korumaktadır. Yine 200 kadar çeşme olup bunların suları Düden nehrinden gelmektedir. XVI. yüzyıldaki vakıf kayıtlarında da Düden'den su geldiğini ve su arklarının tamiri işlerine bakan vakıflar kurulduğu bilinmektedir.

XV. asırda (1455 tahririnde) Antalya'da 3 mahalle zikredilmiştir. Defterde mahalleler hakkında bilgi verilirken konu bitmeden başka bir konuya geçilmesi ve defterin genel muhtevsından bunun eksik olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı bu rakam gerçekleri tam

olarak yansıtmamaktadır. Bunun için mahalle adedi daha fazla olmalıdır. Mezkûr tarihte Antalya'da gelirleri çeşitli vakıflara ait 100'ün üzerinde dükkân bulunmaktadır (140–150 civarında). Bu tarihte Antalya şehrinin nüfusu 1020 kişi civarındadır.

1530 tahririnde Antalya'da 20 mahalle bulunmaktadır. Gayri Müslimler ise

"Cema'at-i Gebran ve Cema'at-i Yahudiyan" adı altında ayrı ayrı kaydedilmişlerdir. Bunların oturdukları mahalle belirtilmemiş olmasına rağmen 1754 tarihinde avarız tespiti için yapılan tahrirde gayri Müslimlerin *Cami-i Cedit*, *Baba Doğan* ve *Makbul Ağa* mahallelerinde kaydedilmiş olması aynı durumun 1530 yılı için de geçerli olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu tarihte Antalya şehrinin nüfusu 3866 kişi civarındadır.

1568 tahririnde ise Antalya'da 39 mahalle kaydedilmiştir. Gayri Müslimler ise *Baba Doğan*, *Makbul Ağa* ve *Cami-i Cedit* mahallelerinde yaşıyor olmalıdırlar. Bu tarihte toplam Antalya şehrinin nüfusu 3681–4890 kişi arasındadır.

Mahalle adlarının genellikle Türk-İslam adlarını taşıdıkları görülmektedir. Mahalle adlarının incelenmesi, burada Ahi esnaf geleneğinin yaygınlığını ve esnaf ile ticaret erbabının etkisini de göstermektedir. Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre, XVII. yüzyılda 20 Müslüman, 4 Rum mahallesi bulunmaktadır.

Rıfat Özdemir, 1809 tarihli "*Mahallât Defteri*"ne göre mahalle sayısının 35 olduğunu 1837 tarihli çeşitli "*Mahallât Defterleri*"nde ise bu rakamın 47'ye çıktığını tespit etmiştir. Ayrıca, bu mahallelerin tamamında Türk-İslam nüfusunun yaşadığını, sadece *Cami-i Cedit* ve *Makbul Ağa* mahallelerinde çok az sayıda Rum nüfusun Türklerle karışık olarak bulunduklarını belirtmiştir.

Tablo 3: Muhtelif Tarihlerde Antalya Şehrinin Nüfusu ve Mahalle Sayısı

Tarih	1455 (a)	1530 (b)	1568 (c)	1754 (d)	1832 (e)	1837 (f)	1882 (g)	1901-1902 (ğ)	1990 (h)
Tahmini Nüfus	1020	3866	3681-4890	9000-10000	15000-18000	14065-14836	25000	42130	378208
Mahalle Sayısı	3	20	39	38	35	47	-	-	-

(a) MAD 14.

(b) TD 166.

(c)TKA 107.

(d) D.MKF 29752 ve 29778.

(e) Bunu Texier belirtmiştir, Besim Darkot "Antalya", I.A, I, s. 459-461).

(f) Rıfat Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)", Tarih İncelemeleri Dergisi, VII, İzmir, 1992, s. 162-164.

(g) Bu rakam Vital Cuinet'den alınmıştır. Bu rakamının 15.664'ü Müslüman, 8.967'si Ortodoks Rum, 300'ü Yahudi, 40'ı Ermeni, 20'si Katolik, 9'u ise Protestandır. (Turguie D'Asie Geographie Administrative, Paris, 1890, s. 860)

(ğ) Antalya kazasının köyler ve aşiretler de dahil nüfus-ı umumiyesi 42.130 neferden ibaret olup, bunların 37.574'ü Müslüman, 4270'i Rum, 235'i Yahudi, 51'i Ermeni ve 278 kadarı da Ecnebidir. Burada 1 hükümet dairesi, 77 cami ve mescid, 8 tekke, 17 medrese, 31 mektep, 4 kütüphane, 4585 hane, 1170 dükkân ve mağaza, 10 fabrika, 4 destekah, 16 fırın, 17 değirmen, 42 kahvehane ve kıraathane, 1 karantenehane, 6 han, 7 hamam bulunmaktadır. (Salname-i Konya (Konya vilayeti salnamesi)-1317, s. 199)

(h) Bu rakam sadece şehir nüfusunu belirtmektedir. (21.10.1990 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü)

1530 tarihinde Antalya'da 53 adet muaf zümre bulunmaktadır. Bu sayı 1568 tarihinde

172'ye çıkmıştır. Bu muaf zümrelerin özelliklerine bakıldığı zaman şehrin sosyal ve kültürel durumu da az çok ortaya çıkacaktır.

2- İstanos (Korkuteli) Şehri

Bu şehir adını, *Bayezid*'in şehzadelerinden *Korkud*'dan almıştır. 1879'da bucak, 1915'te de Antalya mutasarrıflığına bağlı bir ilçe olmuş ve Korkuteli ismini almıştır. Korkuteli Fatih dönemindeki defterlerde *İstanos* veya *İstanos* şeklinde kaydedilmiştir. XVI. yüzyıla ait defterlerde de *İstanos* şeklinde kaydedildiğini ve bu şekilde geçtiğini görmekteyiz.

İstanos'un gelişmesinde ve fiziksel yapısının oluşmasında *Teke oğulları*'nın büyük etkisi olmuştur. Çünkü *Teke Bey*'in *Hatunu Valide-i Sultan Korkud*'un vakfının olması, ayrıca Fatih dönemine ait olan vakıf defterlerinde *Teke Beyliği* döneminden kaldığı anlaşılan birçok cami, mescid ve zaviye vakıflarına rastlanması bunu teyit etmektedir. Burada, Türklerin eline geçmesiyle birlikte istikrar ve huzur sağlanmıştır. Şehrin içerisinden geçen akarsu ve bölgedeki yol şebekesinin imkânlarından faydalanma arzusu, şehrin kuruluşunda ve gelişmesinde birinci derecede etkili olmuş olmalıdır.

Tablo 4: 1530–1568 Tarihinde Antalya’da Muaf Zümrelerin Dağılışı

Muaf zümre	1530	1568
Al-i resul	-	9
Cabi	2	-
Cüzhan	1	-
Dai’ Padişah	4	9
Ehl-i berat	-	2
Emir ile tımara çıkan	-	1
Gaib	-	1
Hafız	2	-
Hisar gedüğünden ma’zul	-	26
Hisar tımarından ma’zul	-	10
İmam, müezzin ve hatip	14	46
Kayyum	-	1
Kethüda	-	2
Kud-ı zade	-	2
Ma’lul	1	1
Merd-i Kal’a	5	1
Mermici	2	-
Mu’tak	-	24
Muaf	6	-
Müderriş	-	1
Muhassıl	2	6
Müteveli	2	8
Neccar-ı Kal’a-i Antalya	1	1
Reis-i liman	-	1
Sarrafi	1	-
Sipah-ı kal’a	-	1
Sipahi	8	1
Sipahizade	-	4
Şerifzade	-	10
Şeyh-i zaviye	2	1
Topçu-i Kal’a-i Antalya	-	2
Zaviyedar	-	1
TOPLAM	53	172

Evliya Çelebi, buranın kalesinden bahsetmiştir. O, şehrin batı tarafında, viranca küçük bir kale olduğunu, batıya bakan bir kapısının bulunduğunu ve güneyindeki mağaraların kayalar ve kaleye havale olduğunu belirtmesine rağmen biz incelediğimiz belgelerde kalesiyle ilgili bilgiye rastlamadık. Buraya yaptığımız gezi ve incelemede kale kalıntılarına rastlamamakla beraber Evliya Çelebi’nin de bahsettiği gibi şehrin batısında yüksek ve kayalık bir yer olması en azından burasının tabii bir kale olduğunu ve Türklerden önce kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Bu tabii kale görünümünde olan yerin güneyindeki mağaralar bugün de varlıklarını devam ettirmektedirler. Bunların, Osmanlılar döneminde şehirdeki ahalinin peynir ve yağ gibi bozulmaya müsait yiyeceklerini sakladıkları bir yer olarak, şehir hayatında önemli yeri vardır. 1567 tarihli Evkaf defterinde *Ahi Bakkal-cı Zaviyesi*’nin gelir kalemleri arasında “icare-i ma’ara-ı peynir, hâsıl 700” denilmesi bunu teyit etmektedir. Buraya yaptığımız gezi ve incelemede de birçok kişi bu mağaraların son zamanlara kadar bu amaçla kullanıldığını doğrulamıştır.

Evliya Çelebi’nin de belirttiği gibi İstanos, Osmanlılar döneminde Antalya’nın yazlığı olarak kullanılmıştır. Müftüsü, nakibi, kethüdası, serdarı Antalya’da oturmaktadır. Fakat bunların sekiz ayı burada geçmektedir. Günümüzde de İstanos’un bu amaçla kullanıldığını ve yayla turizminin gittikçe geliştiğini görmekteyiz.

a. İstanos’un Mahalleleri ve Nüfusu

1455 tahririnde 26 nefer “gebran” kaydedilmiş olmasına rağmen *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* ve XIX yüzyılın başına ait olan *Salnamede* gayri Müslimlere rastlanmamaktadır. 1455 tahririnde İstanos’da 4 mahalle yer almaktadır. Az önce bahsettiğimiz gibi birisi gayri Müslimlere üçü ise Müslümanlara aittir. Mezkûr tahrirde çeşitli vakıflar içerisinde 80 civarında dükkân zikredilmesi ayrıca buranın o tarihteki ticarî ve ekonomik fonksiyonunu gözler önüne sermektedir. Bilhassa *İstanos Camii* önünde 54 dükkân yerinden bahsedilmesi dikkat çekmektedir.

Tablo 5: Tahrir Defterleri ve Değişik Kaynaklara Göre İstanos**Şehrinin Mahalle Sayıları ve Tahmini Nüfusu**

Tarih	1455	1530	1568	1901-1902**	1990***
Mahalle Sayısı	4	5	7	-	-
Toplam Nüfus	1045	258	515-549	16202	13381

* Bu rakama 26 nefer yani 130 nüfusa sahip gayri Müslimler de dâhildir.

** Bu nüfusa İstanos'un köyleri de dâhildir. (Konya Vilayeti salnamesi-1317, s. 200).

*** Şehir nüfusedir. (21.10.1990 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü).

1530 tahririnde 5 mahalle kaydedilmiştir. 1568 tahririnde ise, 7 mahalle kaydedilmiştir. Daha önceki tahrirden farklı olarak üç tane yeni mahallenin kaydedildiğini görmekteyiz.

Tablonun incelenmesiyle görüleceği üzere, 1455 tahririnde şehir nüfusu 1045, 1530 tarihli tahrir de ise burasının nüfusunun 258 kişi civarında olduğu görülmektedir. 1568 tahririnde ise şehrin nüfusunun 515-549 kişi civarında olduğunu görmekteyiz. Daha önceki tahrire göre yüzde yüzün üzerinde bir artış olmuştur.

Şehrin XVII. yüzyıldaki durumunun da XVI. yüzyıldan pek farklı olmadığını görmekteyiz. Evliya Çelebi'nin bahsettiği gibi küçük bir yer olup halkının büyük bir kısmı kışın Antalya ve çevresine göç etmektedir. Şehir bağ ve bahçeleriyle önem arz etmekte olup, istanos nehrinin iki tarafında kat kat hamamlı, havuzlu saraylarıyla meşhurdur. Ayrıca, caddeleri geniş olup her köşesinde değirmenler vardır. Bütün bunlarla birlikte, medrese, han, hamam, cami, mescitlerinin bol olması ve 300 civarındaki dükkân şehrin siyasî, sosyal, kültürel ve dinî yapısını göstermektedir. Burası her dönem bağlık ve bahçelik olarak önemini muhafaza etmiştir. Şehir halkı bağ ve bahçeler arasında hayatlarını idame ettirmişlerdir. Şehrin nüfusunu teşkil eden içtimai zümreler ise aşağıdaki gibidir.

b. İstanos'da İktisadî ve Ticarî Hayat

İkinci derecede öneme sahip olan *Antalya-*

Korkuteli-Isparta, Antalya-Korkuteli-Tefenni-Denizli-İzmir yollarının bu bölgeden geçmesi buranın ticarî ve iktisadî hayatında etkili olmuştur. Yine, Elmalu üzerinden Finike ve Kumluca'ya bağlanması bu bölgeyle içlerlere olan bağlantının bu çevreden geçmesinde etkili olmuştur. Antalya kadar olmasa da Finike, Kumluca ve Kaş civarında birçok tabii limanların olması ve buralardan legal ve illegal ticaretin yapılması İstanos'a da ister istemez bir canlılık getirmektedir. Şehrin ticarî ve iktisadî yönden aydınlatılmasında şehirden alınan *bâc-ı bazâr, ihtisab, adet-i mizân* gibi vergiler gösterge olmaktadır. Bu vergilerin miktarına ve çeşitliliğine baktığımız zaman orta büyüklükte bir şehir olduğunu söyleyebiliriz.

3- Karahisar-ı Teke Şehri**a. Karahisar-ı Teke Şehrinin Mahalleleri, Demografik Durumu ve Nüfusu**

Karahisar-ı Teke'nin yeri konusunda ihtilaflar vardır. Buranın *Yanköy (Silyon), Selge (Zerk), Murtana* ve *Perge* olabileceği belirtilmektedir. Buraya yaptığımız gezi ve incelemede de gördüğümüz gibi Karahisar-ı Teke olarak adlandırılan ve XV. ve XVI. yüzyılın ilk yarısında bölgenin önemli kalelerinden birisi olarak durumunu muhafaza eden yerin tabii şartlar itibarıyla *Yanköy (Silyon)* olması ihtimali çok yüksektir. Antik bir şehir olan Yanköy veya Silyon'un etrafı surlarla çevrili olmamakla beraber, az önce bahsettiğimiz gibi zaten

Tablo 6: İstanos Şehrinde Muaf Zümrelerin Dağılımı

Muaf Zümre	1530	1568
Dai' padişah	-	1
İmam ve hatip	4	2
Kassab	-	1
Kayyum	1	1
Merd-i Kal'a-i Antalya	-	1
Meremmetçi	-	-
Mu'tak	-	1
Müezzîn	1	1
Muhassıl	1	-
Pir-i fani	-	1
Şair	-	1
Tımdardan ma'zul sipahi	-	1
TOPLAM	7	11

Tablo 7: 1455–1530 Tahririnde Karahisar-ı Teke Şehri Nüfusu

	1455	1530	
Mahalle Adı	Nefer	Hane	Muaf
Nefs-i Karahisar (Müslüman)	14	27 *	4 **
Cema'at-i Gebran	41	27 *	-
Kale muhafızları	21	23	-
TAHMİNİ MÜSLİM NÜFUS	175	270	-
TAHMİNİ G. MÜSLİM NÜFUS	205	135	-
TOPLAM NÜFUS	380	405	-

* Kal'a-i mezbure halkı Müslüman ve gebran Karahisar kalesi muhafazası için rüsum-ı arakiyye ve avarız-ı divaniye'den muaf ve müsellemlerle olmuştur.

** Muaf zümrelerin 3'ü sipahi, 1'i ise Da-i Padişah'tır.

tabii bir kale görünümündedir. Bundan dolayı savunmasının kolay olması ve çevreye hâkim bir konumda bulunması fikrimizi kuvvetlendirmektedir. Yine, bu harabeler içerisinde Osmanlılardan kaldığı anlaşılan harap bir caminin bulunması ile bazı Türk eserlerinin izlerine rastlanması bunu teyit etmektedir.

Bunların yanı sıra, buraya yakın olan *Tekke* köyü daha sonraki dönemlerde nahiye merkezi olması ve *Sultan Alaaddin* devrinden kaldığı anlaşılan *Bali Zaviyesi*'nin bulunması bu görüşü destekleyen diğer bilgilerdir.

Burası günümüzde *Serik* ilçesinin sınırları dâhilinde kalmaktadır. Serik ise, bütün Tapu Tahrir Defterlerinde mezra ve "*Serik Yörükleri*" şeklinde geçmiştir. Buradan da anlaşıldığı gibi Serik son döneme kadar küçük bir yerleşim yeri olarak varlığını sürdürmüş, buna karşılık Karahisar ise bu bölgenin merkezi olmuştur. Daha sonra da Serik yavaş yavaş önem kazanarak önce nahiye sonra kaza olmuştur.

Karahisar-ı Teke şehrinin nüfusu 1455'de 380 ve 1530'da 405 kişidir. 1568 tahririnde ise, Karahisar-ı Teke şehriden ve gayri Müslimlerden bahsedilmemektedir. Buradaki nüfusun sadece kaleyi korumak ve kollamak amacıyla burada bulunduklarını söylersek yanlış olmayız. Bölgede istikrarın ve huzurun sağlanmasıyla da kalenin eski önemi kalmamış ve son tahrirde zikredilmemiştir.

b. Karahisar-ı Teke Şehrinin ve Havalisinin İktisadî ve Ticarî Hayatı

Karahisar ve Serik eski çağlardan beri önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde, Doğu-batı istikametinde *Alanya-Antalya* ve yine kuzey doğu istikametindeki bütün ticaret yolları buradan geçmektedir. Karahisar-ı Teke bu coğrafi konumu dolayısıyla önemini her zaman muhafaza etmiştir. Tarihi çağlarda ve Osmanlıların ilk dönemlerinde varlığı anlaşılan ve faal bir nehir iskelesi

olan *Aspendos (Köprüçay)* iskelesiyle denizle irtibatını sağlamıştır. Bu iskelenin olması da buranın önemini bir kez daha arttırmıştır. Ayrıca *Perge*, *Side*, *Manavgat* antik şehirlerinin aynı isimle anılan nehirleriyle denizle bağlantısı bilinen bir gerçektir. Bahsedilen nehir iskeleleri ve yerlerden önemini Osmanlıların son dönemine kadar muhafaza eden ise Karahisar pazarı ve iskelesi (*Aspendos*) olmuştur.

4- Elmalu Şehri

Likya'nın kuzeyinde yer alan Elmalu, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin hâkimiyetinde kalmış ve *Yıldırım Bayezid* döneminde Osmanlıların eline geçmiştir. Şehir, sırasıyla, *Kabalı*, *Amelas* ve *Elmalu* ismini almıştır.

Elmalu üç tarafı yüksek ve çıplak dağlarla çevrili olup yalnız güney-batı tarafı bir boğaz ile güneşe ve mümbit bir ovaya nazır bulunmaktadır. Bundan dolayı ancak güney-batı tarafından Elmalu şehrini görmek mümkündür. Elmalu'nun 6–7 asırlık bir maziye malik olduğu ve Finike'nin yaylağı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Elmalu'nun Türkler tarafından bugünkü yerde kurulması ve yerleşim alanı olarak kullanılması ise çok eski zamanlara kadar gitmektedir. Elmalu, Karagöl'ün taşıma sahasından uzakta, Elmalu dağ eteğinden çıkan büyük bir karst kaynağının yanında kurulduğu için de, bu sudan her yönüyle faydalanmaktadır. Bu su, şehrin ihtiyacını karşıladıktan başka birçok değirmenleri çevirmekte, bahçeleri sulamakta, şehri aydınlatan hidro-elektrik santralini harekete geçirmektedir.

Elmalu, ayrıca Teke yöresinin önemli bir ticaret merkezi olup, Finike'den, Kaş'tan ve Fethiye'den gelen yolların düğümlendiği bir yerde bulunmaktadır. Korkuteli'nden geçen bir yolla da Antalya ile bağlanmaktadır.

Elmalu, Türklerin bu bölgeye hâkim olmasıyla birlikte birçok dinî, sosyal ve kültürel yapılarla bezenmiştir. 1455 tahririnde, Elmalu şehrinde Tekeoğlu

Tablo 8: XVI. Asırda Elmalu Şehri'nin Nüfusu ve Mahalle Sayısı

	1530 Tarihi	1568 Tarihi
Mahalle Sayısı	22	24
Tahmini Nüfus	1510	1250

vakfı olan *Bey Hamamı*'ndan bahsedilmesi Teke oğullarından itibaren buranın imar ve ihya edildiğini göstermektedir. 1530 ve 1567 tarihlerindeki vakıflarda şehir merkezinde, *Zaviye-i Ahi Ya'kub*, *Zaviye-i Baba Haydar*, *Zaviye-i Seydi Ahmed*, *Zaviye-i Seydi Hızır*, *Hamam-ı Teke Bey*, *Mekteb-i Hacı Hasan*, *Mekteb-i Mehmed b. Abdullah Kethüda-i Rüstem Paşa*, *Mektebhane-i Mehmed Çelebi b. Muslihiddin* gibi dinî ve kültürel yapıların geçmesi hiç şüphesiz bunların şehrin gelişmesindeki fonksiyonunu göstermektedir. Yine, XVII. yüzyılın başında yapılan *Ömer Paşa Camii* ve caminin yanındaki *Ahi Baba Türbesi*'ni de zikretmek gerekmektedir. Ayrıca, Elmalu'da bulunan *Vahab-i Ümmi*, *Ümmî Sinan*, *Baltası Gedik*, *Debbağ Baba Türbeleri*'ni de belirtmeliyiz.

Yukarda bahsettiğimiz gibi üç tarafının dağlarla çevrili olması ve su imkânlarının bol olması şehrin kurulmasında birinci derecede etkili olmuştur. 822/1419 tarihli *Nuh Çelebi İbni Hasan Bey* vakfı vakfiyesinde,

"Elmalu'nun ortasından inen nehirden", "Budalya karyesi yakınındaki gölden" ve "şehirdeki değirmenlerden" bahsedilmesi, ayrıca, *Evliya Çelebi*'de de şehirdeki sular ile Elmalu'da etkili olan su baskınları, bataklık ve Könye Gölü'nün belirtilmesi konuyu daha iyi açıklamaktadır.

a. Elmalu'nun Mahalleleri, Demografik Durumu ve Nüfusu

1455 Tahririnde Elmalu, "Nefs-i Elmalu" şeklinde kaydedilmiş olup mahalleleri verilmemiştir. Bu tarihte tahminen Elmalu şehrinde 330 civarında kişi yaşamaktadır.

Elmalu'da gayri Müslimler bulunmakla beraber çok fazla nüfusa sahip değildirler. 1455 tahririnde Elmalu'da gayri Müslim zikredilmemiştir. 1530 tahririnde 10 hane Elmalu şehrinde, 22 hane ve 1 mücerred *Bağköy*'de gayri Müslim kaydedilmiştir. 1568 tahririnde

Tablo 9: XVI. Asırda Elmalu Şehri'nde Muaf Zümrelerin Dağılışı

Muaf Zümre	1530	1568
Dai' padişah	-	2
Hafız	7	9
İmam ve hatip	20	8
Kayyum	-	-
Kötürüm	1	-
Kuduzade	-	2
Merd-i Kal'a-i İğdir	-	2
Mesud (?)	1	-
Mu'tak	2	5
Muarrif	1	1
Müezzin	20	1
Muhassıl	4	1
Mülazım	-	1
Mütekaid sipahi	-	2
Müteveli	-	1
Nazır	1	-
Seyyid	1	-
Sipahi	3	-
Sipahizade	-	2
Şeyh	1	-
TOPLAM	62	37

ise, Elmalu şehrinde 17 nefer, 12 hane, 13 bennak ve 4 mücerred gayri Müslim kaydedildiğini görmekteyiz.

Bu gayri Müslimlerin Elmalu'da XX. yüzyılın başlarına kadar geldikleri görülmektedir. 1901-1902/1317 tarihli Konya Vilayeti Salnamesinde, Elmalu kazasının toplam nüfusunun 14358 nefer olduğu belirtilmiştir. Bunların da 13795'nin Müslüman, 230'nun Rum, 331'inin Ermeni ve 2'sinin de Musevi olduğu kaydedilmiştir.

1530 tarihinde Elmalu'da 22 mahalle bulunmaktadır. Mahalleler, cami, mescid, meslek ve bölgeye damgasını vuran önemli şahsiyetlerin isimlerini taşımaktadır. Tahmini nüfusu 1510 civarındadır. 1568 tarihinde ise, Elmalu'da 24 mahalle bulunmaktadır. Tahmini nüfus ise 1250 civarında olup daha önceki tahrirlere göre önemli ölçüde bir düşüş söz konusudur. Bunun en önemli sebebi Şahkulu İsyanı öncesi ve sonrası İran'a göç, bu isyanlarda telef olma ve bu bölgeden çeşitli yerlere yapılan sürgünler başlıca amilleri oluşturmaktadır.

Şehirdeki idareci ve vergi mensubu zümrelerin yanında vergi muafiyetine sahip kimseler de büyük bir yekûn tutmakta olup, onlar şehrin siyasi, sosyal ve kültürel gelişmesinde önemli bir yere sahiptirler. Bu zümreler aşağıda tabloda verilmiştir.

b. Elmalu Şehrini İktisadî ve Ticarî Hayatı

Elmalu Teke'nin önemli ticaret yerlerinden birisidir. Kaş, Finike ve Kumluca ile Fethiye'den gelen yolların kavşak noktasında bulunmakta ve buralarla iç kesimlerin bağlantısını sağlamaktadır. Korkuteli üzerinden de Antalya ile bağlandığını daha önce belirtmiştik. Elmalu bu özelliğinden dolayı uğrak yerlerinden. Şehrin ticarî ve iktisadî hayatını buradan alınan bac-ı bazar, ihtisab, başhane vergisi gibi bazı vergiler oluşturmaktadır. Bu vergilerin miktarı ve muhtevasından Elmalu'nun hatırı sayılır yerlerden birisi olduğunu söyleyebiliriz.

5-Sancağın Ulaşım İmkânları

Teke Sancağı'nın güneyini boydan boya Akdeniz'in kaplaması, tarihin her devrinde diğer bölge ve adalarla limanlar vasıtasıyla irtibat kurmaya itmiştir. Bunun için ulaşım imkânlarından en önemlisi deniz olmuştur. Bu bölgedeki dağların doğu batı istikametinde uzanmaları ve büyük bir alanı kaplamaları güney-kuzey istikametinde ulaşımı ister istemez zorlaştırmıştır. Fakat bazı vadi, geçit ve ırmakların kullanılması ve daha önce kullanılan tarihî ve tabii yollar Antalya ile Anadolu içlerine ve hatta Karadeniz'e olan karayolu bağlantısını kurmuştur.

Antalya bölgesinden göller bölgesi ve iç bölgele re değişik yollarla ulaşım sağlanabilmektedir. Bunlardan eskiden en işlek olanı *Burdur-Antalya* yoludur. *Çubuk* ve *Güllük* boğazları ulaşımı kolaylaştıran geçitlerdir. Antalya ile ulaşımı sağlayan ikinci bir yol da Korkuteli (İstanos)'den geçerek Tefenni ovasına oradan da Karaağaç'a ulaşmakta, Kazıklıbeli üzerinden Denizli'ye varmaktadır.

Aşağı yukarı bugünkü *Denizli-Yeşilova-Korkuteli-Antalya* karşılığı olan bu yol Osmanlılar döneminde de işlerliğini korumuştur. Antalya ile İzmir arasındaki kervan yolu buradan geçmekteydi. Yine Osmanlılar döneminde *İstanos'la Isparta* arasında bir yolun bulunduğu anlaşılmaktadır. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, *Finike-Elmalu-İstanos* üzerinden Isparta'ya gelmiş buradan da Antalya'ya gitmiştir.

Selçuklular döneminde Anadolu'da ticaret canlanmıştır. Selçuklu kervansaraylarının incelenmesi, XIII. asırdaki Türkiye'nin iktisadi vaziyetini, memleket-te cereyan eden ticari faaliyetleri ve devletin bu hususta takip ettiği politikayı ortaya çıkarmaktadır. Selçuklular, ticaretin en parlak devrinde sahil ovalarını yukarıdaki iç yüksek yaylalara bağlayan rota üzerinde kervansaraylar yapmışlardır. Bu yollar Anadolu'yu doğu-batı, kuzey-güney istikametinde kat eden milletlerarası bir öneme haizdir. Doğu-batı istikametinde Antalya ve Alaiye'den başlayarak *Konya-Aksaray-Kayseri-Sivas-Erzincan-Erzurum* gibi büyük merkezlerden geçerek İran ve Türkistan'a varmaktadır. Batı istikametinde Konya-Akşehir üzerinden, Batı Anadolu ve İstanbul'a bağlanmaktadır. Antalya'dan ülkenin iç kesimine doğru çeşitli mesafelerde kervansarayların bulunduğu iki kervan yolu bulunmaktadır. Kuzey istikametindeki kervansaraylar; *Evdırhan, Kırgözhân, Susuzhan, İncirhan, Ağlasun* civarında harap bir şekilde *Ardı hanı, Eğirdir hanı, Gelendost* ya da *Selçuk hanı*. Ayrıca, Kuzeydoğu yönü (en kısa rota Antalya- Konya); Perge'nin güneyinde Aksu'nun sağ kıyısında dinlenme yeri, *Aspendos, Kargı hanı, Tol hanı, Orta payam hanı, Seydişehir ve Beyşehir hanları. Sahil Rotası* ise; Alanya'dan çıkan bir kervan Konya'ya gidebilmek için önce batıya Antalya'ya doğru gitmelidir. *Şarapsa hanı, Alara hanı, Pazarcık, Kargı hanı*; burada bu kervan Antalya'dan gelen kervanla birleşir *Tol hanla Orta payam hanı* üzerinden Konya'ya ulaşır ya da Aspendos üzerinden Perge ve Antalya'ya ulaşır.

Batı uç istikameti; Ladike giden Selçuklu kervan yolu Ladike ve Menderes nehrinin sınır bölgesindeki doğu-batı istikametine (Eğirdir-Ladik) muhtemelen Eğirdir, Keçiborlu ve Dinar yakınındaki duraklar (Eski Apemya), *Çardak han, Akhan-Ladik*. Bütün bunlarla birlikte, Selçuklu devrinde Antalya-Ladik arasında bağlantıyı sağlamak için kısa olması dolayısıyla İstanos üzerinden Tefenni oradan da Acıpayam ovasına ulaşan bir güzergah kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Bu bölgedeki köprüler de az çok bu güzergâhları, ulaşım ağını belirtmemizde ve ticaretin önemini anlamamızda etkili olmaktadır. Bunlardan önemli olanlar ve vakıf defterlerinde geçenler; *Düden Köprüsü, Mimar Bey Köprüsü ve Aspendos Nehri Köprüsü* gibi köprülerdir. Ayrıca tali yollarda ve iç kesimlerde eskiden

kalma birçok köprü kalıntısı bulunmaktadır.

Bu bölgeye yaptığımız gezi çerçevesinde gördüğümüz üzere, sahille yayla arasında bağlantıyı sağlayan birçok tali yollar bulunmaktadır. Bunlar bilhassa aşiretlerin göç yollarıdır. Bu yol güzergâhlarındaki sarnıç ve kuyular bu yolların birer canlı şahidi durumundadır. Burada gördüğümüz üzere, *Bucak-Kocaaliler* yol güzergâhında birçok sarnıç ve kuyu bulunmaktadır. Bunlar, bu bölgenin su yönünden fakir olması dolayısıyla hem bu çevrede yaşayanların su ihtiyaçlarını hem de bu güzergâhtan gelip geçenlerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bugünkü *Antalya-Korkuteli* yolu üzerinde de birçok sarnıç bulunmaktadır. Ayrıca, *Kaş ile Kasaba ve Gömbe* arasında da birçok sarnıç yer almaktadır. Bunlar az önce de bahsettiğimiz gibi *güney-kuzey* istikametindeki Yörüklerin göç yollarını göstermektedir. Bölgedeki tali yollar veya Yörüklerin göç yolları ile bu güzergâhlarda bulunan sarnıçlarla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür.

a. Teke Sancağı'nda Kır İskân Merkezleri ve Nüfus

Türkler bu bölgeye yerleştiklerinde boy isimlerini ve Orta Asya'da kullandıkları adları buralara da taşı-

şımışlardır. Tapu Tahrir Defterlerinde geçen köy ve yer isimleri bunu bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Yine, aradan geçen uzun zamana rağmen bugünkü isimler bunun canlı birer şahidi durumundadır. Teke yöresinde Oğuz boylarının iskânda etkili olduklarını görmekteyiz. Oğuz boylarından *Yuva, İğdir, Çavdır, Kınık, Kayı, Dodurga, Salur, Bayad, Bayındır* isimli köy ve cemaatlere bu bölgede sıkça rastlamamız bunu teyit etmektedir. İşte bu konar-göçer grupların yerleşmeleriyle bu tür yerleşim yerleri meydana gelmiştir.

Bu bölgedeki kır iskân yerlerinin kurulmasında bunlardan başka, zaviyelerin de çok etkili olduklarını görmekteyiz. Şehir merkezlerinden çok zaviyeler, kır iskân merkezlerinde yer almakta olup vakıf şartları arasında da "*ayende ve revendeye*" hizmet vermeleri özellikle belirtilmiştir. Bu tür yerleşme yerlerine örnek olarak, *Viranşehir, Andiya, Fığla, Gilevci, Ernaz, Semaeyük ve Gömbe* gibi yerleri sayabiliriz. Zaten bu zaviyelerin çoğunluğu da yol güzergâhlarında ve önemli geçit yerlerinde kurulmuşlardır.

Yerleşme ve kır iskân merkezlerinin gelişmesinde etkili olan faktörlerden birisi de su, değirmen ve ticarî fonksiyonların olmasıdır. Bunlara güzel bir örnek olarak yine *Fığla, Andiya, Gilevci* ve *Geledos* gibi yerleri

Tablo 10: Tapu Tahrir Defterlerinde Oğuz Boylarının Adlarını Taşıyan Köy, Mezra, Cemaat ve Merkezlerin Sayıları

Boyun Adı	1455	1520	1530	1568
Afşar (Avşar)	-	-	-	-
Bayat	-	1	2	2
Bayındır	4	3	4	4
Beydili	-	-	-	-
Büğdüz	1	2	2	2
Çaruklu (Çarıkçılar)	-	1	1	-
Çavındır (Çavdır)	2	4	5	3
Dodurga	-	1	1	1
Döğür	-	-	-	-
Eymir	1	1	2	2
İğdir	5	5	5	6
Kargın	1	1	1	2
Kayı	1	1	1	1
Kınık	2	2	1	2
Kızık	-	-	-	-
Salur	1	1	1	1
Yazır	1	1	2	2
Yüreğir	2	2	1	4
Yuva (Yiva)	2	2	2	2
TOPLAM	23	28	31	34

gösterebiliriz. Bazı köyler de derbend yerlerde kurulmuşlardır. Tabii ki buraların gelişmesinde bu da etkili olan bir diğer özelliktir.

Bazı köylerin aynı zamanda cemaat ismi olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Yani cemaat köyler bulunmaktadır. *Karagöl, Ovacık, İğdir* buna örnek olarak verilebilir. Bilhassa *İğdir nahiyesinde* yani bugün *Antalya-Kemer* ve çevresine tekabül eden bölgede bu tür yerlere rastlanılmaktadır.

C- Başlıca Kır-İskân Merkezleri: Köyler

XV. ve XVI. yüzyılda, diğer Osmanlı sancaklarında olduğu gibi, Teke Sancağı'nda da içtimai ve iktisadi hayatın ağırlık noktasını kır iskânının bir parçası olan köyler teşkil etmektedir. Halkın geçimini genellikle tarım yoluyla temin etmesi, nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde toplanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda devletin mali gücünü sağlayan vergilerin önemli bir bölümü de köylerde yaşayan reaya-dan alınmaktadır. Şehir halkı reaya sayılmamaktadır. *Resm-i çift* ve *resm-i bennâk* gibi bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır. Nitekim XV. ve XVI. yüzyılda şehirlerden alınan vergiler sancağın toplam gelirlerinin çok az bir kısmını ihtiva etmekte, buna karşılık büyük çoğunluğu köy ve mezralardan hâsıl olmaktadır. Köylerde her türlü ürünün yetiştigi görülmektedir. 1455 tarihinde köy hâsılı 678767 akçadır. Bu hâsıl 1530 tarihinde 1289895 akçaya, 1568 de ise 1984282 akçaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi sancağın gelirlerinin önemli bir kısmı köylerden alınmaktadır.

XV. yüzyılın ortasına ait olan yani 1455 tahririnde 217 köy bulunmaktadır. Fakat daha önce de değindiğimiz gibi bu tahrirde ait defterin *İğdir, Kürt* ve *Antalya* nahiyelerini ihtiva eden yerlerinin az bir kısmının eksik olması dolayısıyla kesin sonucu tespit edemiyoruz. Ancak bununla birlikte, elde ettiğimiz sonuçlara dayanarak bu bölgede o dönemde huzur ve istikrarın sağlanmış olduğunu söyleyebiliriz. XVI. yüzyılda ise, *suh-te* isyanları ve *Şah Kulu* isyanı buradaki huzur ve istikrarı sekteye uğratmıştır. Çünkü şehir ve köylerdeki nüfusun pek fazla artmadığını, ayrıca 1455'te 38 olan mezra sayısının XVI. yüzyılın başlarında 100'ü geçtiğini, ikinci yarısında da 174 civarında olduğuna bakılırsa bu daha iyi anlaşılacaktır. Durumun böyle olmasında buradaki bu karışıklıklar öncesinde ve sonrasında *İran'a* yapılan göçler, ayrıca *Modon, Koron* ve *Kıbrıs* gibi yerlere yapılan sürgünler etkili olmuş olmalıdır.

Köylerin ekseriyetinin verimli ovaların eteklerinde toplanmış olduğu görülmektedir. Bu bölgeye yapmış olduğumuz gezi ve inceleme esnasında da bu durumu yakinen müşahade etmiş bulunmaktayız. Elmalu ve çevresinde bulunan köyler önemli bir yekûn tutmaktadır. Fakat Elmalu ve çevresinde bataklıkların olması, su baskınlarının bulunması sadece XV. ve XVI. asırlarda değil son zamanlara kadar yerleşmeyi ve nü-

fus hareketlerini etkilemiştir. Antalya Körfezinin kuzeyinde yer alan kıyı ovalarında da yerleşmenin ve tarımın önemli bir yeri vardır. İstanos ve çevresi genellikle kurak olmasına rağmen yine de kuru tarımın yapıldığı önemli yerlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada daha çok Korkuteli çayının inhisar ettiği alanlarda nüfusun ve tarımın yoğun olduğu gözlenmektedir. Hayvancılığın ise daha çok yüksek yerlerde kısacası Torosların zirvelerinde yapıldığı görülmektedir.

1455 tahririnde 100 hane ya da neferi geçen köy sayısı 13 adettir. Bunlar, *Yazır, Teküryaka, Özükend, Örtökiz, Kökez, Gilevci, Geledos, Ernaz, Burgaz, Depecik, Çay, Aksu, Aklar* gibi köylerdir. Bu köylerde nüfusun yoğun olmasının başlıca amilleri birçoğunun cemaat köyleri olması ve bunların yerleşmeleriyle ortaya çıkmasıdır (*Kökez, Yazır, Teküryaka, Özükend, Depecik* gibi). Ayrıca, bir kısmının da bulundukları bölgedeki köylere merkezlik yapmaları, ticari fonksiyonlarının olması, önemli ovalara sahip olmalarıdır (*Gilevci, Geledos, Ernaz, Burgaz* gibi). Diğer bir önemli sebep de akarsu boylarında kurulup gelişmeleridir (*Çay, Aksu* gibi). Burada sadece *Demre* ve *Özükend* karyesinde Müslümanlarla gayri Müslimler karışık diğerlerinde ise sadece Müslümanlar bulunmaktadır.

1530 tahririnde de 100 haneyi geçen köy sayısında değişiklik olmamıştır. 1568 tahririnde 100 haneyi geçen köy sayısında yine değişiklik olmamıştır. Burada *Bağköy* gayri Müslimlerden oluşmaktadır.

Bazı köyler, meskûn durumda iken sonraları harap olup mezra yazılmışlardır. 1455 tahririnde, *Bolad Çiftliği* mezarası kaydedilirken "*dağılmış*" ibaresinin düşülmesi ve yine, *Serik* mezarası hakkında bilgi verilirken "*Bulgar'dan 10 ev gelmiş gitmişler. Edhem bey defter yazıcak ev yok imiş. Şimdiki halde dahi ev yok taşradan ekilir*" ibaresinin düşülmesi hem bu durumu hem de buraların sosyal ve ekonomik yapısını yansıtmaktadır.

1- Köylerdeki Müslim ve Gayri Müslim Nüfus

Teke Sancağı'nda Müslüman köylerin bölgenin Türkler tarafından fethiyle birlikte XI. asırda kurulduğunda şüphe yoktur. Türkmenlerin kesif bir şekilde buraya akın ettiklerini ve bu bölgelerde köyler kurduklarını görmekteyiz.

XV. yüzyıla gelindiğinde bölgenin büyük ölçüde Türkleştiğini görmekteyiz. Çünkü 1455 tahririnde ve daha sonraki tahrirlerde fazla gayri Müslim nüfusa rastlanmamaktadır. Fetihle birlikte zaten az olan gayri Müslimlerin bir kısmının bölgeyi terk ettiklerini, bazılarınin şehirlere gittiklerini, diğer bir kısmının da Müslüman olduklarını tahmin etmekteyiz. Bilhassa 1455 tahriri bazı gayri Müslimlerin Müslüman olmaları konusunda önemli ipuçları vermektedir. *Kabalu* köyündeki hâsıldan bahsedilirken, "*Kabalu köyünden olan*

hâsılı nevbetciler üleşirlermiş bir ortakları varmış nevbetcilerin 4'ü ölmüş 2'si Müslüman olmuş..." denilmesi, yine *Serik* mezrasından bahsedilirken, "*Bulgar'dan 10 ev gelmiş gitmişler. Edhem Bey defter yazıcak ev yok imiş. Şimdiki halde dahi ev yok taşradan ekilir*" diye kayıt düşülmesi, ayrıca *İbradı* karyesi bahsinde "*Kâfirlermiş Müslüman olmuşlar baş haracı alırlarmış Müslüman olmağın şimdi alınmaz*" ibaresinin düşülmesi buna misal olarak verilebilir. Zaten 1455 tahririnde Elmalu'da bulunan *Özükend*, Kaş'a tabii *Demre* haricindeki köylerde gayri Müslim nüfusa rastlamamaktayız. Bu köylerin de karışık olduğu görülmektedir.

1530 ve 1568 tahririnde ise *Bağköy* ve *Demre*'de gayri Müslim unsurların olduğu belirtilmiştir. Bunlar da "*cemaat-i gebran*" diye yazılmışlardır. Bu yerlerin haricinde 1568 tahririnde *Cemaat-i Saruca*'larla birlikte gebran zümre verilmiş, yine bir yerde "*gebran-ı An-*

talya" başlığı altında 78 neferden meydana gelen bir zümreden bahsedilmiştir. Bunlar da Müslümanlarla karışıktır. Hal böyle olunca Teke Sancağı'nda şehirler de dâhil olmak üzere çok az miktarda gayri Müslim unsur bulunmaktadır.

1455 tahririne ait defter eksik olmasına rağmen 217 köy tespit edilmiştir. Bunların hepsinin meskûn olduğu görülmektedir. Meskûn olmayanlar zaten mezra olarak kaydedilmişlerdir. Mezraların sayısı ise 38'dir.

TD 107 no'lu deftere göre 1520'lerde 260 köy bulunmakta olup bunların da hepsinin meskûn olduklarını meskûn olmayanlarının ise yine mezra olarak belirttiklerini görmekteyiz. Bu dönemde mezralar hızlı bir artış göstermiş ve bu sayı 106'ya çıkmıştır. Köylerden, *Demre* ve *Bağköy*'de Müslümanlar ile gayri Müslimler karışık yaşamaktadırlar.

Tablo 11: Köylerdeki Muaf Zümrelerin Dağılışı

Muaf Zümre	1455	1530	1568
Hafız	9	-	-
Muhassıl	-	-	56
Al-i Resul	-	-	18
Dai-i Padişah	-	9	10
İmam	117	16	24
Hatip	-	-	14
Müezzin	-	1	1
A'ma	-	5	8
Mecnun	-	5	2
Kötürüm	-	2	2
Muaf	-	12	7
Ma'lul	-	-	5
Şeyhzade	-	4	-
Kethüda	-	1	-
Müteveli-i Zaviye	-	-	2
Sahib-i Zaviye	-	7	3
Şeyh-i Zaviye	-	4	3
Şeyh	-	5	-
Zaviyedar	-	-	3
Ferraş	-	-	1
Kayyum	-	-	2
Sofu	-	-	1
Ma'lul	-	7	-
Seyyid	-	2	4
Merd-i Kal'a	-	-	2
Mermici	-	8	9
Sipahi	17	51	24
Ma'zul Sipahi	-	-	53
Mütekaid Sipahi	-	-	10
Doğancı	-	-	1
Sipahizade	-	-	314
Şerifzade	-	-	5
Zaimzade	-	-	1
Kud-ı zâde (?)	-	110	59
Kınacı ve Kınacizade	-	-	2
TOPLAM	143	249	644

1530 yılında ise köy sayısı 259 adettir. Bu tarihte mezraların sayısı 95'tir. Köylerde gayri Müslimlerle Müslimlerin karışık olarak yaşadıkları yerler de yine Bağköy ile Demre'dir.

1568 tahririnde ise köylerin büyük bir artış göstererek 302'ye çıkmış olduğunu görmekteyiz. Buna paralel olarak mezralarda da büyük bir artış söz konusudur. Mezraların bu tarihteki sayısı 174'tür.

Öte yandan 1455 tahririne göre, köylerdeki vergiye tâbi nüfus nefer olarak 6981, mücerredleri ise 11'dir. Bu tahrirde köy sayısının 217 olduğunu dikkate aldığımız takdirde, köy başına 32 nefer düşmektedir. Müslümanlarla gayri Müslimlerin karışık yaşadıkları Demre ve Bağköy'ün nüfusu ise 58 neferden müteşekkildir.

1530 tahririnde köylerdeki vergi hanesi 8418 hane ve 640 mücerredten meydana gelmektedir. Köy sayısı 259 olduğuna göre, köy başına 32 hane düşmektedir. Mezkûr tarihte de daha önceki tahrirde olduğu gibi yine Demre ve Bağköy'de Müslümanlarla gayri Müslimler karışık yaşamakta diğer yerlerin tamamında ise Müslümanlar bulunmaktadır. Buna göre, iki köyde 214 hane, 15 mücerred ve 6 kara kaydedilmiştir. Yukarıdaki hesaplama bunlar da dâhil olmuşlardır.

1568 tahririnde ise, köylerdeki vergi hanesi 8178 hane, 4425 mücerred, 15701 neferden meydana gelmektedir. Meskûn durumdaki köy sayısı 302 olduğuna göre, köy başına 27 hane düşmektedir. Nefer temel alındığı zaman 52 nefer düştüğü görülmektedir. Daha önceki tahrirde göre hanelerde önemli bir düşüş söz konusudur. Daha önce de bahsedildiği gibi bu tahrirde nüfus hem hane hem de nefer olarak kaydedilmiştir. Fakat rakamlardan da anlaşıldığı gibi düşüş söz konusudur.

Buraya kadar sadece vergi mükellefi Müslim ve gayri Müslim hane ve nefer sayılarını esas alarak değerlendirmeler yaptık. Buna mukabil vergi muafiyeti olan askeri sınıf mensuplarının mühim bir kitle teşkil ettiklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Gerçekten Tahrir Defterleri'nde açıkça belirtilmemekle beraber, sancak genelinde fiilen askerlikle uğraşan *sipahi*, *zaim*, *cebelü*, *kale muhafızı* ve benzeri zümrelerle, *kadı*, *naip*, *müfti*, *nazır*, *vakıf görevlileri* gibi bazı zümreler şer'i ve örfi vergilerden muaf tutuldukları için defter harici kalmaktadırlar.

2- Konar- Göçer Zümreler (Yörükler)

Osmanlı toplumunu teşkil eden önemli unsurlardan birisi de, konar-göçer teşekkülleridir. Bu zümreler, ağırlıklı olarak koyun ve keçi olmak üzere, at, katır ve deve gibi hayvanlardan meydana gelen sürüleriyle, kışın kasaba ve köy gibi iskân yerleri civarında konan ve zamanı geldiğinde de yaylalara göçen, dolayısıyla, yaylak ile kışlak arasında daimi hareket halinde bulunan insanlardan oluşmaktadır.

Teke Sancağı'ndaki konar-göçer zümrelerin çoğunluğunun Oğuz boylarının adlarını taşıdıkları görülmektedir. Bununla birlikte bir kısmı, coğrafi saha olarak bulundukları yerlere, siyasi bir hüviyete sahip olan beyliklerin bakiyeleri olmalarına, meskûn olup olmalarına, içtimai bir takım hadiseler, göçebe kültürünün bir neticesi olarak kullandıkları eşyalara (*çardak*, *çarık* gibi), iktisadi faaliyetlerine (*doğancı*, *kalburcu*, *küreci*, *ziftci* gibi), mükellefiyetlerine, boy-beyi ailesi ile büyük ölçüde kethüdalarının adlarına, bütün bunlarla birlikte, cemaat ihtiyaçlarının, ileri gelenlerinin veya muteber kimselerinin adlarına müsteniden isimlendirildikleri görülmektedir.

Teke ve çevresinde, aşiretler için elverişli yaylak ve kışlaklar bulunduğu tahrir defterlerinde bütün çıplaklığıyla ortaya konulmuştur. Aşiretler için Gömbe ve çevresi, Girdev yaylası, Susuz Dağları, Söbüce Yaylası, Milli ve çevresi ile Eğridir ve Beyşehir Gölünün güney tarafları önemli yerlerdir.

XV. ve XVI. yüzyıla ait tahrirler, bu bölgedeki cemaatlerin hayvancılığın yanında tarımla da uğraştıklarını göstermektedir. Bunlar kendi tahıl ve pamuk ihtiyaçlarının yanında fazlasını dahi yetiştirmektedirler. Türkmen-Yörük ekonomik etkinliklerinden birisi de halı dokumacılığı ve ihracıdır. Antalya limanından ihraç edilen maddelerin en önemlisi daha önce bahsedildiği gibi halı, kilim gibi dokumaya ait eşyalardır. Bütün bunlarla birlikte, Toros Yörükleri'nin en önemli ekonomik etkinliklerinden biri de keresteciliktir.

Bu bölgedeki önemli cemaatler; *Varsaklar*, *Ulu-yörük*, *Serik*, *Çardağın* gibi cemaatlerdir. Bunlara bağlı birçok Yörük grubu bulunmaktadır. 1455 tarihinde 40 civarında cemaat kaydedilmiştir. Fakat bu defter eksik olduğu için bundan fazla olması gerekmektedir. Yine bu tarihteki nüfusları 12725 civarında olup hâsılları 63645 akçadır. 1530 tarihinde cemaatlerin toplam sayısı 126'dır. Aynı tarihte nüfusları 39334 olup hâsılları 218131 akçadır. 1568 tarihinde cemaat sayısı 100'e düşmüştür. Aynı oranda nüfusta da bir düşüş söz konusu olup 30837 kişidir. Hâsılları ise 241287 akçadır. Yörüklerdeki bu nüfus düşüşü İnalçık tarafından Yörüklerin güneyden kuzeye göçleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

3-Mezralar

Umumiyetle ahalisi dağılmış eski iskân yerlerine *mezra* veya *ekinlik* denilmektedir. Bir yerin müs-takil mezra olduğunu tayin için, harabesi, suyu veya mezarlığı olup olmadığına bakılmaktadır. Bazı köyler, meskûn durumda iken sonraları harap olup mezra yazılmışlardır. Böyle yerler tahrirlerde kaydedilirken "*dağılmış, ev yok imiş taşradan ekilir*" gibi ibareler düşülmüştür. Bir kısım mezralar da, tımar sahipleri tarafından üzerine hariç reaya yerleştirilmek suretiyle şenlendirilmiş ve çiftlik verilmiştir. Fakat bu gibi

Tablo 12: XV. ve XVI. Asır Tahrir ve Müsellem Defterlerine Göre Teke Sancağı Yörüklerinin (Cemaatlerinin) Sayısı ve Toplam Nüfusu

	1455	1530	1568
Cemaat-Adet	40	126	100
Cemaat-Hâsıl	63645	218131	241287
Cemaatlerin Nüfusu	12725	39334	30837

yerlere 1, 2 veya 3 hane gibi pek az nüfus toplanmış olduğundan mezra adını muhafaza etmiş olmalıdır. Teke Sancağı'nda 1455 ve 1530 tahrirlerinde böyle mezralara rastlanmaktadır. 1455 tahririnde, bu tür mezralarda 101 nefer, 30 çift, 40 nim çift ve 18 bennâk, 1530 tahririnde ise, 153 hane, 11 mücerred, 1 kara ve 9 muaf kaydedilmiştir. 1455 tarihinde mezralarda kayıtlı olanların tahminen nüfusu 505 kişi civarındadır. 1530 tahririnde ise 821 kişi civarındadır.

XV. yüzyıl ile XVI. asır arasında mezraların dağılımında büyük farklılıklar görülmektedir. 1455 tahririnde 38 olan mezra sayısı, 1520'de 106, 1530'da 95 ve 1568'de 174 sayısına ulaşmıştır. Mezralardaki bu artış hiç şüphesiz buranın demografik yapısındaki değişimleri yansıtmaktadır.

1455 tahririnde mezraların geliri 24488 akça iken, 1520'de 72.436 akçaya yükselmiş, 1530'da 64.601 akçaya gerilemiş, 1568 tarihinde ise tekrar yükselerek 128.488 akçaya çıkmıştır. Çoğunlukla XVI. yüzyıldaki mezraların geliri "karye hâsıl" içerisinde kaydedildiği için tam olarak mezraların gelirlerini tespit etmek mümkün olmamıştır. Teke Sancağı'ndaki mezralar sadece hububatın ekildiği birer ekinlik durumunda değildir. Bu tür yerlerde susam, pamuk, bağ, keten, incir, ceviz, bostan, mercimek gibi başka ürünlerin de yetiştirildiği görülmektedir.

D- Teke Sancağı'nda Müsellem Teşkilatı

Müsellemelerin yoğun olarak bulunduğu Anadolu Eyaleti dâhilinde en kesif sancaklardan birisi de Teke Sancağı'dır. 1455 tarihinden itibaren buraya ait müsellem defterleri hemen hemen tam olarak yer almaktadır. Bu defterlerden sadece 1501–1502 tarihli defter eksiktir. Diğer defterlerin tamamı bulunmaktadır. Teke Sancağı'yla ilgili olarak *mensuh müsellem defterleri* de bulunmaktadır. Bilindiği gibi bu defterler, müsellem teşkilatının ilgası ve çiftliklerin tımara dâhil edilmesiyle birlikte tertip edilmişlerdir. Bu defterlerden, müsellem çiftliklerinin daha sonraki durumu ile buranın iktisadi ve sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olmamız mümkün olmaktadır.

Buradaki müsellem çiftlikleri nahiyeler, kazalar veya önemli yerleşim yerleri temel alınmak suretiyle kaydedilmişler ve bu yerlerin isimleriyle adlandırılmışlardır. Burada tahrir defterlerindeki daha fazla nahiye ismi yer almaktadır. Ayrıca, önemli yerleşim

yerleri müsellemelerin adlandırılmasında etkili olmuştur. 1455 tahririnde Teke Sancağı müsellemeleri; *Bağovası, Kızılkaya, Milli, Karahisar, Kürt, Kaş, Geledos, Çavdır Yeri, İğdir Yeri, Bayındır Yeri, Kalkanlı, Eskihisar, Sökle, İstanos, Memeca Oğlanları, Muslu, Turali ve İmecik Müsellemeleri* olmak üzere değişik başlıklar altında kaydedilmişler ve adlandırılmışlardır. TD 14 nolu defterde ise daha önceki tahrire göre, *Memeca Oğlanları, İmecik, Çavdır Yeri ve Turali* yer almamakta buna karşı, *Elmalu ve Cema'at-i Serkiz Yeri* müsellemeleri belirtilmektedir. 1545 tahririnde ve daha sonraki tahrirlerde hemen hemen aynı isimlerle kaydedilmişlerdir. Burada ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki, çiftliklerin kaydedildiği bazı köyler sadece müsellem defterlerinde bulunmaktadır. Teke-ili'nin siyasi, sosyal, demografik ve iktisadi yapısının tam olarak ortaya çıkarılabilmesi için müsellem çiftliklerinin kaydedildiği müsellem defterleri çok büyük önem arz etmektedir. 1455 tahririnde çiftliklerde baş müsellem, müşterek ve yamaklar kaydedilmiş, tasarruf ettikleri yer belirtilmiştir. Daha önce de değindiğimiz üzere bu defter ve bu tarihteki müsellemeler daha sonrasına göre farklılık arz etmektedir. Mezkûr tarihte Teke Sancağı'nda 364 çiftlik bulunmaktadır. Eşer cebeli 363, yamakları 3625 ve müşterekleri ise 180'dir. Fatih dönemine ait olan 14 numaralı müsellem defterinde 416 çiftlik, 477 eşer cebeli ve 2030 müşterek kaydedilmiştir. Görüldüğü gibi bu tarihte çiftlik adedi artmıştır. Burada belirtilmesi gereken Milli Müsellemeleridir. Bunlar avarızdan muaf olarak asakir-i mansureye mülazemet etmekte idiler. Burada görev yapanların çoğu da cemaatlerdir.

1530 tarihinde müsellem çiftliklerinde 366 çiftlik, 465 eşer cebeli ve 2022 müşterek kaydedilmiştir. 1545 tahririnde ise 387 çiftlik, 466 eşer cebeli ve 2082 müşterek, 1560–1561 tahririnde 379 çiftlik, 411 eşer cebeli ve 2111 müşterek, 1568 tahririnde 383 çiftlik, 370 eşer cebeli ve 2531 müşteregin yine müsellem çiftliklerinde kaydedildiğini görmekteyiz. 1585–86 ve III. Mehmed dönemine ait olan veriler ise mensuh piyade çiftliklerini bildirmektedir. Her iki tahrirde de 358 adet çiftlik kaydedilmiştir.

Müsellem çiftliklerindeki reaya ve askeri zümrelerin nüfusu ise 1455 tarihinde 10.331 kişi olup toplam nüfusa oranları % 16,40'dır. Bu nüfus 1530 tarihinde 24.001 kişiye çıkmıştır. Toplam nüfusa oranları da yükselmiş olup % 20,80'e çıkmıştır. 1568 tarihinde ise müsellem çiftliklerindeki nüfus 16.936'ya gerilemiş olup

toplam nüfusa oranları da bu doğrultuda düşerek % 16,20 olmuştur. Burada sadece kıyaslama yapmak için tapu tahrir defterlerinin bulunduğu tarihlerin nüfusları verilmiştir. Diğer tarihlerdeki nüfusları aşağıdaki tablodaki verilerden istifadeyle ortaya çıkarılabilecektir. Aşağıdaki tabloların incelenmesiyle müselleme nüfusu ya-

nında bu çiftliklerde yetiştirilen ürünler ve alınan vergilerin öşür miktarlarını görmek de mümkün olacaktır.

Tablo 13: Tahrirlere Göre Toplam Olarak Teke Sancağı Müselleme ve Mensuh Müselleme Çiftliklerinin Hane, Nefer, Müşterek, Çift, Nim Çift v.b. Olarak Nüfusu ve Hususiyetleri

DEFTER NO	MAD 14	TD 14	TD 166	TD 241	TD 321	TD 466 TKA 107	TD 624	TKA 163
TARİHLERİ	1455	Fatih (1476)	1530	1545	1560	1568	1585	III. Mehmed
Eşer Cebeli	363 (361)	477 (462)	465	466 (463)	411 (410)	370	-	-
Yamak	3625 (3763)		-	-	-	-	-	-
Yekûn Hane	-	4715	4781	-	-	3684	-	-
Müşterek	180 (172)	2030 (2097)	2022	2082	2111	2531	-	-
Mücerred		717	1252	3175	2080	1765	2606	2563
Bennak	-	1547	-	3328	5659	3957	2144	2154
Nim Çift	-	1784	1	689	187	3	58	58
Tam Çift	-	447	-	103	4	2	9	8
Kara	-	257	10	-	-	-	-	-
Caba	-	-	-	-	-	-	-	-
A'ma	-	16	7	-	-	1	-	4
Bayrak-ı şerif	-	-	-	-	-	-	-	6
Çeribaşı	-	-	-	-	1	-	-	1
Da'i- Padişah	-	-	-	-	3	3	-	2
Fakih	-	3	-	-	-	-	-	-
Gaib	-	35	53	-	-	-	-	-
Gudek	-	148 (143)	192	-	-	-	-	-
Hafız	-	-	1	-	-	-	-	-
Hiçbir Özelliği olmayan	-	-	-	1353	1059	1416	-	7
İmam ve Hatip	-	91	5	1	14	22	-	16
Kadimi	-	1	-	-	-	-	-	-
Kadı	-	3	-	-	-	-	-	-
Kethüda	-	1	-	-	-	-	-	1
Lal	-	-	1	-	-	-	-	-
Ma'lul	-	-	1	-	-	8	-	-
Mecnun	-	20	16	-	-	1	-	4
Merd-i Kal'a-i Meis	-	-	-	-	-	-	-	5
Mu'tak	-	115	-	461	725	19	-	-
Muaf Zümre	-	-	-	-	-	-	128	-
Mücavir-i Teke	-	1	-	-	-	-	-	-
Müderis	-	-	2	2	-	-	-	-
Muhassıl	-	114	32	9	9	21	-	25
Mukaddem	-	-	-	-	-	4	-	4
Mürde	-	3868 (3604)	6096	3642	4795	-	-	-
Müsellemezade	-	-	-	10	11	884	-	-
Nabedid	-	-	-	-	1	-	-	-
Nama'lum	-	7	72	-	-	-	-	-
Nefer	-	-	8465	-	-	5706	-	-
Pir-i Fani	-	18	7	31*	41*	16	-	13
Sahib-i berat	-	1	-	2	-	-	-	-
Sipahi	-	4	-	4	1	2	-	-
Sipahizade	-	-	-	2	-	-	-	1
Şerifzade	-	-	2	-	-	-	-	2
Şeyh-i zaviye	-	-	5	-	-	-	-	1
Yolcu	-	-	3	-	-	-	-	-
Çiftlik Adedi	364	416	366	387	379	383	358	358
Zemin- dönüm	-	65116	-	58715	57874	58032	59941	58606

Tablo 14: Tahrirlere Göre Toplam Olarak Teke Sancağı Müsellem ve Mensuh Müsellem Çiftliklerinden Alınan Öşür ve Resim Miktarı

DEFTER NO	MAD 14	TD 14	TD 166	TD 241	TD 321	TD 466 TKA 107	TD 624	TKA 163
TARİHLERİ	1455	Fatih (1476)	1530	1545	1560	1568	1585	III. Mehmed
Ö. Gallat-müd	-	4715	-	5520	5221	5108	-	-
Ö. Gallat hasılı	-	121910	-	234930	243390	240320	-	-
Ö.Nohud-müd	-	15	-	7	1	1	-	-
Ö. Nohud hasılı	-	580	-	950	720	820	-	-
Ö. Şa'ir-müd	-	17	-	85	27	12	1480	-
Ö. Şa'ir hasılı	-	340	-	3400	900	300	60459	281162
Ö. Hınta-müd	-	-	-	-	-	70	2259	-
Ö. Hınta hasılı	-	-	-	-	-	800	149858	424165
Ö. Bostan ve piyaz	-	620	-	1065	1170	1590	2042	2534
Ö. Keten	-	65	-	75	10	10	16	-
Ö. Penbe-batman	-	137	-	-	-	-	-	-
Ö. Penbe hasılı	-	2462	-	2090	1935	1635	1862	2434
Ö. Susam-müd	-	10	-	-	10	10	12	-
Ö. Susam hasılı	-	800	-	815	1000	1000	3150	2800
Ö. Afyon	-	-	-	60	60	210	1020	100
Ö. Bakla	-	-	-	20	-	-	-	-
Ö. Palamud	-	-	-	210	110	110	110	220
Ö. Çeltik	-	280	-	200	200	200	1220	1100
Ö. Kovan	-	2980	-	3320	3340	4120	4578	22291
Ö. Sumak	-	-	-	-	30	-	-	-
Ö. Şire	-	-	-	-	-	-	45	40
Ö. Meyva	-	-	-	-	-	-	-	100
Eşcar-ı ceviz	-	10	-	155	120	160	240	366
H. Bağ-dönüm	-	899	-	-	-	-	-	-
H. Bağ hasılı	-	11302	-	17867	22359	19417	31741	25371
R. Ağnam-re's	-	-	-	-	-	-	19106	-
R. Ağnam	-	24145	-	-	-	52300	9578	35092
R. Müş., yamak, müc., ben, kara, çift ve nim çift	-	118583	-	74571	82136	-	42617	42466
Asiyab- harab bab	-	14	-	-	5	-	-	-
R. Asiyab-bab	-	65	-	76	75	73	71	48
R. Asiyab	-	1406	-	1930	2080	2125	2340	2390
R. Bad-ı Heva	-	10733	-	12567	16965	15831	21031	79516
R. Otlak	-	50	-	105	567	550	798	1038
R. Kışla	-	30	-	-	50	50	90	100
R. Yaylak	-	250	-	510	-	-	-	-
R. Tahinhane	-	-	-	50	50	-	-	-
R. Bayrak	-	-	-	15	-	-	-	-
R. Katranocağı	-	-	-	10	10	20	20	20
R. Ding	-	-	-	50	80	80	80	80
R. Duhan	-	-	-	-	40	-	62	150
R. Zemin	-	-	-	-	15	15	27434	27544
R. Deştbanı ve R. Tapu-i zemin	-	-	-	-	50	30	15344	29379
R. Sarnıç	-	-	-	-	-	30	-	-
Hasıl	-	299094	286109	354309	375382	340573	374301	983975

Parantez içindeki rakamlar defterde nahiyelerin sonunda verilen toplam sonucunda bulunmuştur. Diğerleri ise bizim bulduğumuz gerçek rakamlardır. * Buradaki pir-i fani'ye ma'lul ve a'ma da dâhildir.

Not: 1545 yılı tahririnde defterin en sonunda toplam olarak eşer cebeli 453 olarak belirtilmiştir. Ayrıca "rûsum-ı ağnam re'âyâ-yı müselleman-ı liva-i Teke ifraz şud ber-muceb-i emr-i ali deyu mukarrer der defter-i atik" kaydı düşülmüştür.

1560 tahririnde defterin sonunda yekun eşer 414 olarak belirtilmiştir. Burada da rûsum-ı ağnamın durumu aynıdır. 1568 tahririnde resm-i bennak, mücerred, ağnam, cürm-i cinayet ve bad-ı heva'dan elde edilen 52300 akça hasıl padişah hassına ayrılmıştır.

Daha önce de değindiğimiz gibi XVI. yüzyılın sonlarına doğru müsellemler teşkilatında önemli ölçüde bozulmalar olmuş ve bu asrın son yıllarında tımarlı sipahi geri hizmete doğru çekilince yaya ve müsellemler fonksiyonunu tamamen yitirmişlerdir. Teke Sancağı'ndaki müsellemler teşkilatı XVI. asrın sonlarına doğru ref olunmuş ve 1582/990 tarihli *Mühimme* hükmünde Hamid ile Teke Sancağı piyade ve müsellemlerinin re'âyâ yazılması belirtilmiştir. Bundan sonra 1585-1586/994 ve *III. Mehmed* döneminde kaydedilmiş olan defterlerde de müsellemler çiftlikleri "*mensuh müsellemler çiftliklerine*" çevrilmiştir. Buradaki müsellemler çiftlikleri artık tımar ve zeamete kaydedilmiş, ocaklardaki askeri zümreler de muafiyetlerinden arındırılarak raiyyet statüsüne indirilmiştir.

Teke Sancağı'nda 1455 tarihinde *can-baz*, *avcı*, *sayyâd* ve *doğancı* adı verilen bazı zümreler de bulunmaktadır. Bilindiği gibi, hükümdarla birlikte ava giden veya sarayda av kuşlarına bakan yahut da dışarıda saray için av kuşu yetiştirenlerin hepsine birden avcı denilmektedir. Canbazan da Osmanlıların ilk devirlerinde teşkil olunan askeri kuvvetlerdendir.

E- Teke Sancağı'nın Tahmini Nüfusu

Tablo 15: Teke Sancağı'nın Tahmini Nüfusu ve Zümrelerin Birbirine Göre Nispeti

ZÜMRELER	1455		1530		1568	
	Nüfus	Toplam Nüfusa nispeti	Nüfus	Toplam Nüfusa nispeti	Nüfus	Toplam Nüfusa nispeti
Şehirli	2945	4.67	6069	5.26	7010	6.70
Konar-Göçerler	12725	20.20	39334	34.09	30837	29.51
Çiftçi = Köylü	36136	57.38	44796	38.83	48539	46.45
Müsellemler Çiftliklerindeki re'âyâ ve askeri zümreler	10331	16.40	24001	20.80	16936	16.20
Sipahi ve Zaim	835	1.32	1155	1	1160	1.11
TOPLAM	62972	-	115355	-	104482	-

Yukarıdaki tablolarda görüleceği üzere, bütün tahrirlerde çiftçi=köylü re'âyâ en kalabalık zümreyi teşkil etmektedir.

Çiftçi=köylü re'âyâdan sonra sancakta en kalabalık nüfusu konar-göçerler teşkil etmektedir.

Sancakta nüfus yoğunluğu bakımından bütün tahrirlerde üçüncü sırada müsellemler çiftliklerindeki re'âyâ ve yine burada bulunan askeri zümreler gelmektedir.

Nüfusun çokluğu ve toplam nüfusa oranı bakımından bütün tahrirlerde dördüncü sırada şehirli zümre gelmektedir.

Nüfus yoğunluğu ve toplam nüfusa oranları bakımından bütün tahrirlerde son sırada bulunan sipahi ve zaim gibi askeri zümreler gelmektedir. Tabloda da

görüldüğü gibi hemen hemen bütün tahrirlerde durumlarını korumuşlar ve % 1 civarında bir oranı oluşturmuşlardır.

Tabloda dikkatimizi çeken unsurlardan bir tanesi de toplam sancak nüfusunun tahrirlere göre artışı veya azalması ile ilgilidir. 1455 tahririnde toplam sancak nüfusu 62.972 kişiden ibarettir. Fakat daha önceki bir kaç defa belirttiğimiz üzere bu tahrirle ait defterin eksik olması tam rakamı yansıtmamaktadır. Fakat defterin çok az bir kısmının eksik olması dolayısıyla bu rakamın hemen hemen gerçek nüfusa yakın olduğunu söyleyebiliriz. Yani kısacası bu tarihte sancak nüfusu en fazla 70000-75000'ni geçmeyecektir.

1530 yılında ise sancak nüfusunun 115.355 kişiden oluştuğu görülmektedir. XV. asra göre yani 1455 tahririne göre bu yüzyılda önemli bir artış meydana gelmiştir. 1455 tarihindeki nüfusu, defterin eksikliği de göz önünde bulundurarak 70000 civarında kabul edersek, 1530 yılında daha önceki tahrirle göre % 60.68'lik bir artış meydana gelmiştir. Fakat bu nüfus artışının bu tarihten itibaren durduğunu hatta azaldığını söyleyebiliriz. 1568 tarihinde sancak nüfusu 1530 tarihine göre 10873 kişi düşerek 104.482'ye gerilemiştir.

Bu düşüşün oranı ise 1530 tarihine göre % 9 civarındadır. Sancak nüfusunun doğal olarak artması gerekirken düşmesinin kesin sebeplerini bilemiyoruz. Fakat Şahkulu isyanı neticesinde buradan sürgünlerin olması, İran'a ilticalar ve yeni fethedilen ada ve bölgelere iskân amacıyla gönderilmeler ve güneyden kuzeye göç hareketleri bu düşüşte etkili olmuş olmalıdır. Daha sonraki dönemlerde doğudan batıya doğru sürekli bir Yörük göçü olmuştur. Şöyle ki; 1596'dan 1610'a kadarki dönemde Anadolu'daki Celali isyanlarının neticesinde merkez hükümetin kontrolü kaybetmesi üzerine önce orta sonra da batı Anadolu'ya geniş çaplı Yörük göçü olmuştur. *Balıkesir, Aydın, Saruhan, Menteşe, Muğla, Hamid, Teke, Hüdavendigar, Ala-iye, Biga, İçel* ve bazı *Ege adaları* bu yerlerden bazılarıdır.

F- Teke Sancağı'nda Vergi Hâsılatının Dağılımı ve Dirlik Durumu

1455 tahririnde sancak gelirleri subaşı hasları, sipahi ve müstahfız tımarları ile vakıf olmak üzere bölümlere ayrılmıştır. 1455 tarihinde sancağın toplam hâsılı 974802,5 akçadır. Mezkûr tahrirde en çok gelirin müstahfız tımarlarına ayrıldığını görmekteyiz. Bu, sancak hâsılatının % 35,4'üne tekabül etmektedir. Aynı tahrirde ikinci sırada tımarlar gelmekte olup sancak hâsılatının % 35'ine, üçüncü sırada ise subaşı gelirleri % 23,6 ve vakıf gelirleri ise dördüncü sırada olup % 6'sına tekabül etmektedir. TD 107 nolu deftere göre 1520'lerde sancağın toplam hâsılı 2.438.208 akçadır. Bunun dağılımı ise % 37,8 ile tımar ve zeametler ilk sırada, % 36 ile padişah hasları ikinci sırada, % 17,2 ile sancakbeyi hasları üçüncü sırada ve % 8,83 ile ise müstahfız tımarları dördüncü sırada yer almaktadır. 1530 tarihinde, sancağın toplam hâsılı 2962474 akça olup tımar ve zeametlere ayrılan gelir % 34 ile ilk sırada, padişah hasları % 33 ile ikinci sırada, sancakbeyi hasları % 13,3 ile üçüncü sırada, müselleme çiftlikleri hâsılı % 9,65 ile dördüncü sırada, vakıflara ayrılan gelir % 5,08 ile beşinci sırada ve müstahfız tımarı % 4,83 ile son sırada yer almaktadır. 1568 tahririnde ise, daha önceki sıralama değişmemiş, sadece sancak hâsılatındaki oranları değişmiştir. Buna göre, tımar ve zeametler % 36,31, padişah hasları % 33,46, sancakbeyi hasları % 10,57, müselleme çiftlikleri hâsılı % 7,28, vakıflar % 7,26 ve müstahfız tımarı % 5,09'luk bir orana sahiptir. Sancağın toplam hâsılı bu tarihte 3.971.034 akçadır. Tahrirler arasındaki değişiklikleri, dağılımı ve gelirleri daha ayrıntılı olarak tablo 16'dan takip etmek mümkündür.

G- Sancağın İktisadi Yapısı

Teke Sancağı'nın XV. ve XVI. asırdaki iktisadi yapısının ortaya çıkarılmasında tahrir defterleri bizim en önemli kaynağımız olmuştur. Tahrir defterlerinin toprak tasarrufu, üretim, vergiler ve ticarî ve sınaî faaliyetler ile ilgili olarak ihtiva ettiği bilgiler sonraki dönem-

deki belgelere nispetle mukayese edilemeyecek derecede büyük öneme haizdir. Bütün bunların yanı sıra tahrir defterleri, bir sancaktaki yerleşim alanları, ekilebilen toprakların miktarı ve tasarruf şekilleri, üretilen ürünler, vergi nispet ve çeşitleri, hayvancılık v.b. alanlarda hem o döneme, hem de sonraki döneme ışık tutacak önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu sebeple imparatorluğun tımar sisteminin uygulandığı, tahrir yapılan yörelerin diğer bölgelere göre iktisadi yapısının incelenmesi açısından bir hayli şanslı olduğunu söylememiz mümkündür.

Teke Sancağı'nın iktisadi yapısını ortaya koymamızda 1455, 1520, 1530 ve 1568 tahrirleri bize yardımcı olacaktır.

1-Teke Sancağı'nda Toprak ve Çiftlik Durumu

Bölgenin önemli bir kısmı dağlarla kaplı olmasına rağmen, bunların bittiği yerlerde, kıyılarda ve iç kesimlerde büyük ovalara da malik olduğunu görmekteyiz. Antalya körfezinin kuzeyinde yer alan kıyı ovaları, burada önemli su kaynaklarının da olmasıyla birinci derecede önemli yerlerdendir. Yine, Teke yöresi orta bölümünde yer alan, *Elmalu ve Kasaba ovaları*, *Korkuteli* ve *Bucak kazası çevresindeki Bozovalar*, *Kızılkaya ovası*, *Karaaliler ovası*, *Bucak ovası*, *Kuzköy ovası*, *Sarnapa ovası*, *Kaş'ta Bezirgân ovası*, *Sidek ovası*, yine Kaş'ın kıyı yöresinde *Demre ovası*, ayrıca, *Finike ovası*, Antalya körfezinin batı kıyılarındaki *Adrasan ovası*, *Kemer ovası*, *Göynük ovası*, *Beldibi ovası*, *Antalya ovası* ve körfezin doğusundaki birçok ovalar bu bölgenin tarım açısından uygun olan bölgelerinden bazılarıdır. XV. ve XVI. asırdaki çiftliklerin dağılımı da bunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Burada, en çok çift ve nim çift kaydedilen yerlerin *Elmalu*, *Karahisar-ı Teke*, *Kaş*, *Muslu*, *İstanos* ve *İğdir* nahiyeleri olduğunu görmekteyiz.

Bölgedeki bazı suların taşması veya bataklık gibi faktörler ekilebilir alanları kısıtlayan unsurların başında gelmektedir. Bilhassa, 1455 tahririnde bu konuda güzel örnekler vardır. Su baskınları neticesinde hâsılın yazılmaması, düşürülmesi gibi misaller bu ko-

Tablo 16: Tasarruf Edenlere Göre Teke Sancağı Vergi Hâsılatının Dağılımı

Cinsi	1455	(x)	TD 107	(x)	1530	(x)	1568	(x)
Padişah Hasları	-	-	879352	36	979174	33	1328736	33.46
Sancakbeyi Hasları	-	-	421294	17.2	394685	13.3	420128	10.57
Subaşı Gelirleri	230647	23.6	-	-	-	-	-	-
Tımar ve Zeametler	341103,5	35	922137	37.8	1008428	34	1442117	36.31
Müstahfız Tımarı	345761	35.4	215425	8.83	143349	4.83	202211	5.09
Müselleme Çiftlikleri Hâsılı	-	-	-	-	286109	9.65	289459	7.28
Vakıflar	57291	6	-	-	150729	5.08	288383	7.26
TOPLAM	974802,5	-	2438208	-	2962474	-	3971034	-

(x) Toplam vergi hâsılatı içindeki payı (%)

nuda fikir sahibi yapmaktadır. Bu tür yerlerin şu anda islah edilen *Kestel Gölü* ve çevresinde, *Elmalu*'da ve *Antalya*'nın doğusunda deniz kenarındaki ovalarda olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü defterdeki ipuçları ve son zamanlara kadarki bahsettiğimiz yerlerin bakırlık, göl v.b. şekillerde olması bunu teyit etmektedir.

2-Zirai Üretim ve Zirai Üretimden Alınan Vergiler

Osmanlı ekonomisinin temelini ziraat teşkil etmekte, halkın büyük bir kısmı da bu sahada çalışmak-

taydı. Ziraat hayatı sadece kır iskân yerlerinde değil, kasaba ve hatta şehir niteliğine haiz olan yerlerde de nüfusun önemli bir kısmı ziraatla meşgul olmaktadır. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin küçük bir nüvesini oluşturan Teke sancağında XV. ve XVI. asırlardaki iktisadi hayatında hâkim olan unsur da hiç şüphesiz ziraat idi.

Teke sancağında üretilen tarım ürünleri içerisinde Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi hububat başta gelmektedir. Hububattan sonra *çeltik*, *susam* ve *pa-muk* bu bölgede yetişen en önemli ürünler olarak karışımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, iklimin iyi olması

Tablo 17: 1455 ve 1568 Tarihinde Teke Sancağında Nim Çift ve Tam Çiftlerin Nahiyelere Dağılımı

	1455			1568			
Nahiyeler	Nefer	Nim Çift	Tam Çift	Nefer	Hane	Nim Çift	Tam Çift
Antalya	177	94	26	3430	1792	185	21
Bağovası	322	100	132	572	245	47	20
Elmalu	1707	841	487	4358	2574	675	114
Kalkanlı	515	225	87	985	552	279	22
Karahisar-ı Teke	1772	304	166	4050	2258	357	22
Kaş	1286	463	438	2075	1130	207	11
Kürt	441	89	80	1391	728	213	16
Kızılkaya	-	-	-	43	20	-	-
M. Kömi	169	56	40	910	377	161	43
Muslu	250	37	158	480	238	131	31
İğdir	1128	579	266	3807	1989	750	8
İstanos	1839	681	353	3234	1379	608	114
TOPLAM	9606	3469	2233	25335	13282	3613	422

Bu tabloda köylerde, mezrada ve cemaatlerde toprak tasarruf edenler verilmiştir. Şehirdeki nüfus verilmiştir. 1530 tarihinde Elmalu şehrinde 1 nim çift kaydedilmiştir. Ayrıca, 1568 tarihinde müselleme çiftliklerinde 5706 nefer, 3684 hane, 2 çift ve 3 nim çift bulunmaktadır.

Tablo 18: 1455 ve 1568 Tarihinde Teke Sancağı'nda Toprak Tasarrufu

	1455				1568			
	T. Ç	N. Ç	Çiftlik sayısı	Tahmini Dönüm	T. Ç	N. Ç	Çiftlik Sayısı	Tahmini Dönüm
Müselleme Defterlerine Göre	-	-	374	58000 *	-	-	348	58032
Tapu Tahrir Defterlerine Göre	2233	3469	3967	317360 **	122	3616	1930	154400 **
Tahmini Dönüm Miktarı	-	-	-	375360	-	-	-	212432
Hususi Çiftlik Sayısı ***	-	-	1778	142240	-	-	480	38400
Zemin (Dönüm olarak)	-	-	-	-	-	-	-	80898
Zemin, bahçe, harım gibi yerlerden	-	-	-	-	-	-	-	11480
Tahmini Toplam Dönüm Miktarı	517600				343210			

* Mezkr tarihinde müsellemlerin tasarruf ettikleri çiftlikler belirtilmekle birlikte bunların dönümü hakkında bilgi verilmemiştir. Umumiyetle bundan sonraki müselleme defterlerinde çiftliklerin dönümü de belirtilmiştir. Bu tahrirde ve bundan sonraki tahrirlerde müsellemler aşağı yukarı aynı çiftlikleri tasarruf etmektedirler. Bu çiftlikler ise, 58000 dönüm civarındadır. Bundan dolayı biz de burada bu rakamı esas aldık.

** Bir çiftlik ortalama olarak 80 dönüm kabul edilmiştir.

*** Bu çiftlik adedine has çiftlikler de dâhildir.

ve suyun da bazı yerlerde bol miktarda bulunması dolayısıyla hemen hemen bütün ürünlerin az da olsa bu bölgede yetişmesini sağlamaktadır.

a. Hububat, Bakliyat Üretimi ve Öşürü

Teke sancağında buğday ve arpa ise, istinasız hemen hemen bütün köylerde hâsıl olmakta; bu mahsullerden alınan vergiler, “öşür” adı altında belirtilmektedir. Aşağıdaki tablo 19’dan bu bölgede üretilen ürünler ve miktarlarını takip etmek mümkün olmaktadır. Tablonun incelenmesiyle görüleceği gibi en fazla üretilen ürünler buğday, arpa, mısır ve pamuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Az miktarda da olsa susam, nohut, mercimek, keten, burçak, börülce, bakla, afyon, sumak, palamut gibi ürünlerin yetiştirildiğini görmekteyiz.

b. Bağ, Bahçe ve Bostan Mahsulleri

Teke Sancağının birçok yeri bağ ve bahçeler yönünden zengindir. Bilhassa *İstanoş, Elmalu, Karahisar* ve *Antalya*’da bağ ve bahçelerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bağ, bahçe gelirlerinin tahrirlerde umumiyetle vakıflara ayrılmış olduğunu görmekteyiz.

Bu bölgenin kıyı şeridinde bilhassa turunc bahçelerinin olduğu görülmektedir. Günümüzde de *Fini-ke* başta olmak üzere kıyı bölgeleri bu tür bahçeler yönünden zengindir. 1568 tahririnde 4794 akça hâsıl “*tu-runç bahçesinden*” elde edilmektedir. Ayrıca *harım*’dan 153 akça hâsıl elde edilmektedir. Yine, mezkûr tarihte *Atrasun* yakınında bulunan hurmalardan 142 akça, “*günlük ağaçlarından*” ise 100 akça vergi alındığını görmekteyiz.

Tablo 19: Teke Sancağı’nda 1455 ve 1568’de Zirai Üretim Toplamları

No	Cinsi	1455 Toplam Üretim Müd / Kile	Kg	Kişi Başına Düşen Miktar Müd/ Kile	Kg	1568 Toplam Üretim Müd / Kile	Kg	Kişi başına düşen miktar Müd/ Kile	Kg
1	Buğday	-	-	-	-	102050/ 2041000	52453700	0,97/ 19,53	502
2	Arpa	-	-	-	-	69030/ 1380600	35481420	0,66/ 13,21	339,5
3	Darı	13250/ 265000	6810500	0,21/ 4,20	108,15	2250/ 45000	1156500	0,02/ 0,43	11,06
4	Susam	4335/ 86700	2228190	0,06/ 1,37	35,38	10320/ 206400	5304480	0,09/ 1,97	50,76
5	Penbe (batman ve müd)	11155 batman		0,17 batman		18876/ 377520	9702264	0,1/3,6	92,8
6	Nohut	50/ 1000	25700	0,0007/ 0,015	0,40	326/6520	167564	0,003/ 0,06	1,6
7	Mercimek	281/ 5620	144434	2,29/ 0,08	2,29	565/ 11300	290410	0,005/ 0,1	2,77
8	Keten- batman	830		0,013 bat- man	-	-	-	-	-
9	Galle	159000 (171816)/ 3180000	81726000	2,52/ 50,49	1297,8	51080/ 1021600	26255120	0,48/ 9,77	251,2
10	Burçak	750/ 15000	385500	0,01/ 0,2	6,11	-	-	-	-
11	Börülce	30/ 600	15420	0,0004/ 0,009	0,24	-	-	-	-
12	Bakla	830/ 16600	4266620	0,013/ 0,26	67,75	-	-	-	-

Bağcılık ise her türlü iklim şartlarında ve hububat ekimine elverişli olmayan dağlık ve kır arazide yapılabilmektedir. Bundan dolayı bu tür yerlerin bu bölgede bu amaçla kullanıldığını ve bağcılığın gelişmiş olduğunu görmekteyiz.

Bu bölgede arpa, buğday, darı, susam, pamuk, bağcılık dışında özellikle suyun bol olduğu yerlerde sebze ve meyve de yetiştirilmektedir. Bunlardan nakdi olarak resim alınmadığından hangi meyve ve sebze den ne kadar üretildiği bilinmemektedir. Bu vergiler "öşr-i meyve", "öşr-i bostan", "öşr-i ceviz", "öşr-i harnub", "öşr-i havuç", "öşr-i piyaz", "hisarcuk kurusu" ve "öşr-i incir" gibi başlıklar altında zikredilmiş ve bunlardan muayyen bir resim alınmıştır. Bunların miktarlarını belirlememekle beraber defterlere yansımış ve resim alınmaya temel teşkil etmiş olduklarından halkın ihtiyacından fazla yetiştirdiği ve ekonomik bir değer ifade ettiğini söyleyebiliriz.

3-Teke Sancağı'nda Hayvancılık ve Hayvancılıkla İlgili Resimler

Hayvancılığın Teke sancağının ekonomik hayatında çok önemli bir yeri vardır. Sancaktan alınan *adet-i ağnam*, *resm-i yaylak*, *resm-i kışlak*, *resm-i otlak*, *resm-i koru* türü vergilerin fazlalığı burada çok sayıda hayvan bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Koyun ve keçiyle birlikte, Teke sancağı eskiden beri *develerin* bulunduğu bölgelerdendir. Fakat ne kadar burada deve bulunduğunu tahmin etmemiz mümkün değildir. 1455 tahririnde deveye un ve tahıl götürmeden vergi alınması burada develerin bulunduğunu göstermektedir.

a. Adet-i Ağnam

Osmanlı imparatorluğunda koyun ve keçiden alınan vergiye *adet-i ağnam* denilmektedir. *Resm-i ağnam*, Teke sancağında 2 koyuna 1 akça alınmaktadır.

1455 tahririnde bu vergi "*koyun bacı*" olarak zikredilmiş ve alınmıştır. Bu vergi 62129 akçadır. Mezkûr tarihte en azından 100000 civarında koyunun bulunduğunu bu vergiye dayanarak tahmin edebiliriz.

1568 tahririnde, toplam olarak 94485 akça *adet-i ağnam* resmi kaydedilmiştir. Bununla birlikte, 250905 akçası *bennâk*, *mücerred*, *çift resmiyle* birlikte kaydedilmiştir. Buradan toplam olarak Teke Sancağı'nda en az 240000 civarında koyun olduğunu tahmin edebiliriz.

Adet-i ağnam vergisi haricinde hayvanlardan alınan vergilerden biri *Ağıl resmi* diğeri de *yaylak*, *kışlak* ve *koru* resimleridir. Bu bölgede bunlardan da vergi alınmıştır. 1568 tarihinde vaşak resminin geçmesi burada vaşak ve kaplan gibi hayvanların da bulunduğunu göstermektedir.

4- Arıcılık (Bal Öşrü-Resm-i Asel)

Teke Sancağı'nda arıcılığın XV. ve XVI. asırda yaygın olduğunu görmekteyiz. Teke Sancağı'nda 1455 tahririnde balın resim üzere kayıt edildiğini görmekteyiz. Buna göre baldan 4917 akça resim alınmakta olup, sancak hâsılatı içerisinde % 0,51'lik bir orana sahiptir. Umumiyetle bir kovana iki akça resim alındığına göre, mezkûr tarihte 9824 kovanın var olduğunu söyleyebiliriz.

1568 tahririnde baldan hem öşür hem de resim üzere vergi alınmıştır. Mezkûr tahrirde baldan 21.766 akça öşür alınmakta olup bu da sancak hâsılatının % 0,56'sını oluşturmaktadır. Mezkûr tahrirde baldan öşür olarak vergi alındığına göre 217660 akçalık bal elde edilmiş demektir.

5- Şahıs Başına Alınan Vergi ve Resimler

Burada ele aldığımız resimler şahıslardan sosyal ve hukuki konumlarına göre tahsil edilen vergilerdir. Osmanlı istilahında bunlara *baş akçası* veya *kulluk akçası* gibi isimler de verilmekte olup, cizye dışında tamamı örfidir. Bu resimler Osmanlı vergi sistemi içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu vergilerin, kanunnamelerde kimlerden nasıl, ne zaman ve ne kadar alınacağı tespit edilmiştir.

Teke sancağında *ispenç*, *resm-i çift*, *resm-i bennâk*, *resm-i nim çift* bu tür vergilerdendir. Bunlar da önemli bir yekûn tutmaktadır.

6- Maktu' Vergiler ve Mukâta'alar

a. Maktu' Vergiler

Maktu' kelimesi; kesilmiş, bölünmüş manalarına gelmekte olup Osmanlı vergi sistemindeki karşılığı "*götürü usul*"dür. Maktu' vergiler, önceden belirlenmiş olup, yapılan hizmet veya elde edilen ürün az veya çok olsa bile sabit kalmaktadır. Bu vergilerden bazıları hakkında bilgi vermeye çalışalım:

Resm-i Asiyab, Teke sancağı değirmenlerin bol bulunduğu bölgelerdendir. 1455 tahririnde burada 139 adet değirmen kaydedilmiştir. Bunlar faal olan değirmenlerdir. Bununla birlikte harap olan 13 adet değirmen daha bulunmaktadır. Faal olan değirmenlerden alınan resim 4772 akça olup sancak gelirleri içerisinde % 0,5'lik bir orana sahiptir. 1568 tarihinde Teke sancağında 445 adet değirmen bulunmakta olup bunların resimleri 14753 akçadır. Sancak gelirleri içerisindeki oranı ise % 0,37'dir. Ancak bu değirmenlerin sayılarının daha fazla olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü birçok vakfın gelir kalemleri içerisinde asiyab resminin olması bunu teyit etmektedir.

Resm-i Ding, *Ding*, su veya hayvan gücüyle çalışan ve umumiyetle çeltiğin kabuğundan ayrılması, su-sam veya zeytinyağının çıkarılması gibi işleri gören değirmenlere denilmektedir. Bu hizmetlerde çalışanlara ise, *dingci* adı verilmektedir. Sonuçta toplanıp dövülen ve kabuğundan ayrılan çeltikten 1/3 nispetinde pirinç çıkmaktadır. Teke Sancağı'nda ding değirmenlerinin bulunduğu yerlerde, aynı zamanda çeltik ziraatı da yapılmaktadır. Muhtemelen, buradaki dinglerin çoğu, çeltik dingleridir. 1455 tahririnde iki köyde (*Güzelovacık* ve *Kıçıköprü*) ding değirmeni kaydedilmiştir.

1568 tahririnde ding değirmenlerinin adedi ve bunlardan alınan resmin çoğaldığı görülmektedir. Köyler içerisinde 77 kıt'a ding değirmeni kaydedilmiş olup resimleri 4770 akçadır. Ayrıca, 90 akça cemaatlerin bulunduğu yerde kaydedilmiştir. 50 akça da mezralarda kaydedilmiştir. Yine bu tarihte 80 akça müsellemlerinde kaydedildiğini görmekteyiz. Bütün bunlarla birlikte bazı merkezlerde de 1340 akça ding değirmenlerinden hâsıl kaydedilmiştir. Mezkûr tarihte ding değirmenlerinden elde edilen toplam hâsıl 6330 akça olup sancak gelirleri içerisinde % 0,16'lık bir orana sahiptir. Bütün bunlarla birlikte vakıfların gelir kalemlerinde ding resmine rastlanması, bunun sayısının ve gelirinin daha fazla olması gerektiğini akla getirmektedir.

b. Mukâta'alar

İkta', kelimesinin cemi' olan mukâta'anın lügat manası *kesişmek, birbirinden kesilmek* anlamında olup, istilâh olarak devlete ait bir varidatın bir bedel mukabilinde kiralınması demektir.

Mukata'a, geliri kimseye dirlik olarak verilmeyip, doğrudan merkez hazinesine alınan vergi ve gelir kaynaklarıdır. Teke Sancağı'nda boyahane, ihtisab, tahin-hane, başhane, balıklıgı gibi mukataalar bulunmaktadır. Aşağıdaki tablodan bölgeden alınan vergi ve resimlerle sancağın toplam hâsılını görmek mümkün olacaktır.

Tablo 20: Teke Sancağı'nda Vergi ve Resimlerin İcmal Olarak Dağılımı (1455–1568)

	MAD 14 (1455)	x %	TD 107 (1520)	x %	TD 166 (1530)	x %	TKA 107 (1568)	x %
Bac-ı bazar ve ihtisâb vergisi	81264	8.50	123150	4.96	92200	3.26	80868	2.09
Müstakil Çiftlik gelirleri	600	0.06	2633	0.83	-	-	3325	0.08
Koru, Yaylak, kışlak ve saz vergileri	2191	0.22	5393	0.21	8033	0.28	7550	0.19
Mezra'a gelirleri	18940	1.98	72436	2.92	64601	2.28	139823	3.62
Mahsul-i müselleman-ı Teke, Bâd-ı hevâ ve cürm-i cinayet müselleman-ı Teke	-	-	28311	1.14	34516	1.22	128400	3.33
Çeşitli Mukâta'alar	-	-	146818	5.92	351726	12.46	540633	14.03
Çeltik nehiri gelirleri	16750	1.75	126900	5.11	407360	14.43	115200	2.98
Cemaat hasılı	63644	6.6	240801	9.7	188131	6.66	240899	6.25
Köy hasılı	654067	68.4	1490065	60	1289895	45.71	1946913	50.52
Başhane, Bagat, bağçe, eşcar-ı hurma, palamud, icare, zeminha, vaşak, İhzar-ı mahkeme, r. bab-ı kal'a-i Antalya, r. kabban, ihzar-ı mahkeme vb.	19905	2.08	243156	9.8	40195	1.42	72252	1.87
Müsellemler çiftliklerinden elde edilen hasıl	-	-	-	-	286109	10.14	289459	7.51
Avcılara ayrılan gelir (Çeltik hasılı 30.000, 10655 çiftlik ve galle)	40655	4.25	-	-	-	-	-	-
Vakıflar	57671	6.03	-	-	150729	5.34	287591	7.46
TOPLAM	955687	-	2479663	-	2821295	-	3852913	-

H- Teke Sancağı'nda Vakıflar

Teke Sancağı'nın vakıflar yönünden de çok zengin olduğu görülmektedir. Vakıfların buradaki durumu hakkında 1455, 1479–1480, 1530 ve 1567 tarihli tahrir ve evkaf defterlerinden bilgi sahibi olmuş bulunmaktayız. Bu bölgedeki vakıfların birçoğunun Teke Beyliği döneminden kaldığı görülmektedir. Hatta Anadolu Selçuklu döneminden kaldığı anlaşılan dini ve sosyal yapılar bile bulunmaktadır. Vakıfların Antalya başta olmak üzere sırayla Elmalu, İstanos, Kaş, Karahisar-ı Teke, Kalkanlı ve Muslu kazalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Buradaki vakıflar, cami, mescid, zaviye, türbe, imaret, çeşme, medrese, mezar, muallimhane, kilise, köprü, kişi vakıfları gibi vakıflardan meydana gelmektedir. Özellikle çok sayıda zaviye yer almaktadır. 1455 tahririnde Teke Sancağı'nda toplam olarak 63 evkaf olup hâsılı 57671 akçadır.

1479–1480 tarihinde evkaf sayısı 27'ye düşmüştür. Bunun düşüş sebebi ise Fatihin genel politikasında aranmalıdır. Bu tarihte vakıfların hâsılları 37084 akçadır.

1530 tarihinde 151 kıt'a evkaf bulunmakta hâsılları ise 150.729 akça etmektedir. 1567 tarihinde ise evkaf sayısında büyük bir artış olmuştur. Mezkûr tarihte bu sayının 216'ya çıktığını görmekteyiz. Hâsılları ise 287.591 akçadır.

Bu evkaf sayısı daha sonraki asırlarda da artarak devam etmiştir. Mesela, XIX. yüzyıl sonlarında oldukça artmıştır. Bilhassa *İstanos*, *Antalya* ve *Elmalu*'da çok sayıda vakıf bulunmaktadır.

Burada bulunan cami, mescid, zaviye, medrese, köprü, imaret, muallimhane v.b. yapılar bölgenin sosyal ve kültürel yönden gelişmesinde çok önemli rol oynamışlardır. İncelediğimiz döneme ait birçok yapının günümüze kadar varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Sonuç

Teke-ili Osmanlıların eline 1390–1393 tarihleri arasında geçmiştir. Osmanlı idaresi, Teke Sancağı'nı coğrafi özelliklerini ve mahalli örf ve adetlerini dikkate alarak *Antalya*, *Elmalu*, *Kaş*, *Kalkanlı*, *İğdir*, *Muslu*, *Mükerrem Kömi*, *Karahisar*, *Bağovası*, *İstanos*, *Kürt* gibi nahiyelere ayırmıştır.

Teke Sancağı'ndaki yerleşme ve nüfus hareketlerini şehir ve kırsal olmak üzere ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tuttuk. Tapu tahrir defterlerinde yukarıdaki nahiyelerden *Antalya*, *İstanos*, *Elmalu* ve *Karahisar*'ın mahalleleri verilmiştir. Yani buralar şehir özelliği taşıyan yerlerdir. Bu şehirlerden *Antalya* sancak merkezi olması, liman ve kaleye sahip bulunması dolayısıyla en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teke Sancağı'nda şehir özelliği taşıyan yerlerde

nüfusun tamamına yakını Müslüman'dır. En fazla gayri Müslim *Antalya*'nın bazı mahallelerinde bulunmakta, ayrıca *Karahisar-ı Teke* şehrinde yer almaktadır. Çok az miktarda *Elmalu*'da da bulunmaktadır. Gayri Müslimler kır iskân merkezlerinde de yok denecek kadar azdır. Ancak iki, üç köyde yer aldıkları görülmektedir. Şehirler iktisadi ve ticari yönden gelişmiş olup önemli kavşak noktalarında bulunmaktadır. Şehir nüfusu 1455 tahririnde 2945 olup toplam nüfusa oranı % 4,67'dir. 1530'da 6069 olup toplam nüfusa oran % 5,26'ya yükselmiştir. 1568 tahririnde ise şehir nüfusu 7010'dur. Toplam nüfusa oran % 6,70'e çıkmıştır.

Bütün tahrirlerde sancağın en önemli yerleşim yeri ve iktisadi faaliyetlerin ağırlık merkezini köyler oluşturmaktadır. Köy sayılarında 1455 tahririnden 1568 tahririne kadar önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. Köylerde meydana gelen artışa paralel olarak mezarlarda da artış olmuştur. Mezarlardaki artışın sebebi *Şahkulu isyanı*, *suhte isyanları* gibi olaylar neticesinde yeni fethedilen yerlere sürgünler, İran'a sığınmalar ve güneyden kuzeye vukuu bulan göçler olmalıdır. Çiftçi=köylü nüfus 1455 tahririnde 36.136 olup toplam nüfusa oranı % 57,38'dir. 1530 tahririnde 44.796, oranı % 38,83, 1568 tahririnde ise 48.539, oranı ise % 46,45'tir.

Teke Sancağı piyade ve müselleme teşkilatının uygulandığı en önemli sancaklardan birisidir. Teke-ili'nde bu teşkilatın Osmanlı Devletinde kurulmasıyla birlikte, faaliyete geçtiğini müselleme ve Tapu Tahrir defterlerinden öğrenmekteyiz. İlk zamanlar burada müselleme teşkilatıyla birlikte piyade teşkilatının da olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü 1455 tahririne ait birçok kayıtlar bunu teyit etmektedir. Fakat müstakil olarak piyade teşkilatına ait deftere rastlamamaktayız. Piyade teşkilatı burada kurulmasından çok kısa bir zaman sonra müselleme teşkilatına dönüştürülmüş olmalıdır. Bu bölgeye ait müselleme defterleri 1455 tahririnden itibaren bulunmaktadır. Müselleme çiftliklerindeki reaya ve askeri zümreler 1455 tahririnde 10331 kişi olup sancak nüfusunun % 16,40'ına tekabül etmektedir. 1530 tahririnde 24001 ile % 20,80, 1568 tahririnde ise 16936 kişi ile % 16,20'sini oluşturmaktadır.

Teke Sancağı konar-göçer zümrelerin yani Yörüklerin de yoğun olarak bulunduğu bölgelerden birisidir. Konar-göçer zümrelerin nüfusu 1455 tahririnde 12725 olup, toplam sancak nüfusuna oranı % 20,20, 1530'da 39334 ile % 34,09 ve 1568 tarihinde ise 30837 ile % 29,51'dir. 1530 tarihinde 1455 tarihine göre önemli bir artış olmuştur. 1568 tarihinde ise cemaatlerin nüfusunun daha önceki tahririne göre biraz azaldığı görülmektedir. Bunun sebebi ancak, çeşitli bölgelelere yapılan sürgünler, yerleşik hayata geçme ve güneyden kuzeye yapılan göçler ile açıklanabilir.

Teke Sancağı'nda ticari ve sanayi faaliyetlerindeki gelişme son derece yüksektir. Bunda en büyük pay

Antalya'ya aittir. Bunun da en önemli sebebi ticaret yollarının üzerinde bulunması ve limanının olmasıdır.

Vergi gelirlerinde de iktisadi gelişmeye paralel olarak bir yükselme görülmektedir. 1455 tarihinde 955000 akça civarında olan toplam sancak hâsılatı, 1530'da 2800000 akçaya, 1568 tarihinde de 3850000 akça civarına çıkmıştır.

Teke Sancağı'nın iktisadi yönden ağırlık noktasını yine köyler oluşturmaktadır. Köylerde her türlü ürünün yetiştiği görülmektedir. Bununla birlikte, cemaatler de hayvancılıktan daha ziyade tarımla uğraşmaktadırlar. Bunlardan alınan vergi ve resimler bunu bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Zirai ürünlerden alınan vergi ve resimler sancağın en önemli vergi hâsılını oluşturmaktadır. Geri kalan ise, şahsa bağlı vergilerle, ticari ve sanayi faaliyetlerin vergilendirilmesinden elde edilen gelirler ve bad-ı heva türündeki vergilerden müteşekkildir.

Teke Sancağı, miri arazi rejiminin uygulandığı bölgelerdendir. 1455 tahririnde padişah hasları ve sancak beyi hasları bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde umumiyetle bu dönemde sancakların gelirlerinin padişah hassına ayrılmadığı görülmektedir. 1455 tahririnde sancak hâsılının 230.647 akçası subaşılaraya ayrılmış olup, toplam sancak hâsılının % 23,6'sını oluşturmaktadır. 341103,5 akçası ise tımara ayrılmıştır. Bu da toplam sancak hâsılının % 35'ine tekabül etmektedir. Yine aynı tarihte 345.761 akçası müstahfız tımarı-

na bu da toplam hâsılın % 35,4'ünü oluşturmaktadır. 57291 akçası da vakıflara ayrılmış olup toplam sancak hâsılının % 6'sına tekabül etmektedir.

1530 tarihinde sancak gelirlerinin 979.174 akçası (sancak hâsılının % 33'ü) padişah haslarına, 394.685 akçası sancakbeyi haslarına (% 13,3), 1008428 akçası tımar ve zeametlere (% 34), 143.349 akçası müstahfız tımarına (% 4,83), 286.109 akçası müselleme çiftliklerine (% 9,65) ve 150.729 akçası ise vakıflara (% 5,08) ayrılmıştır.

1568 tarihinde toplam sancak hâsılatındaki artışa paralel olarak padişah haslarında, sancakbeyi haslarında, tımar ve zeametlerde yani bütün kalemlerde artış olmuştur. Mezkûr tarihte, padişah hasları 1.328.736 ile % 33,46'ya, sancakbeyi hasları 420.128 ile % 10,57'ye, tımar ve zeametler 1.442.117 ile % 36,31'e, müstahfız tımarı 202.211 ile % 5,09'a, müselleme çiftlikleri 28949 ile % 7,28'e ve vakıflara ayrılan hâsıl da 288383 akça ile % 7,26'ya çıkmıştır. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi çiftliklere ayrılan hâsıl hariç diğerlerinde önemli oranda yükselme söz konusudur.

Teke Sancağı'nın vakıflar yönünden de çok zengin olduğu görülmektedir. Vakıfların buradaki durumu hakkında 1455, 1479-1480, 1530 ve 1567 tarihli tahrir ve evkaf defterlerinden bilgi sahibi olmuş bulunmaktayız.

Antalya Tekeli Mehmed Paşa Camii-Saat Kulesi-Yivli Minare-1930

2 . OSMANLI DÖNEMİNDE BAZI KÖYLER ANTALYA ve KORKUTELİ'NİN 1835 TARİHİNDEKİ KÖYLERİ (Muhtar ve İmamları ile Birlikte)

Giriş

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK¹⁰⁹

Malum olduğu üzere tarih, toplumların hafızasıdır. Hafızalarda geçmişe ait iyi kötü ne varsa saklıdır. İnsanoğlu zaman zaman çeşitli nedenlerden dolayı hafızasına başvurur. Bu başvurunun sonunda insan bazen geçmişini hatırlayarak hüzünlenir ve bazen de gelecek için kendisine pay çıkartır. İşte biz bu çalışmamız ile hemşerilerimizi bir tarih yolculuğuna çıkartarak Antalya'mızın merkez kazası ile Korkuteli'nin bundan yaklaşık yüz yetmiş üç yıl öncesindeki köylerinin isimlerini muhtar ve imamları ile birlikte vermeyi düşündük. Umarız bazılarımız geçmişte kendimizi bulur. Ancak köylerin ve bu köylerde görev yapan muhtar ve imamların isimlerini vermeden önce, Osmanlı'da muhtarlık teşkilatının kuruluşu ve fonksiyonları ile imamlık kurumu hakkında da bilgi vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

1- Osmanlı'da Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Muhtarların Görevleri

Osmanlı padişahı II. Mahmut döneminde yapılan yeniliklerden birisi de; o zamana kadar köylerde genellikle *kethüda* ve *ihtiyar* (*ahali ihtiyarı*) diye anılan kişiler tarafından, şehir merkezlerinde ise *imamlar* tarafından yerine getirilen görevlerin artık sadece *muhtar* unvanıyla anılacak kişiler tarafından yapılmasını sağlayacak bir uygulamanın başlatılmış olmasıdır¹¹⁰.

Bu çerçevede şehirlerin güvenliğinin sağlanması, ayaklanma, hırsızlık ve benzeri davranışlarda bulunanların yerleşim yerleri dışına çıkartılmasının sağlanması için 1826 yılından itibaren alınmaya başlanan bir dizi tedbirden sadece birisi olarak ilk defa 1829 yılında İstanbul'da muhtarlık uygulaması başlatılmıştır. Buna göre, muhtarlar, kentin mahallelerinde güvenliğinin sağlanması ve nüfusun denetim altında tutulması için gerekli olan yetkilerle donatılmıştır. Bunun gereği olarak onlar, mahallelerine gelen yabancıları izlerler, bu kişilerin ellerinde gerekli belgenin olup olmadığına bakarlar ve ona göre hareket ederlerdi. Bundan başka, nüfus işleri ile ilgili olarak mahallelerde ve köylerde doğan ve ölenlerin kayıtlarını tutarak gerekli makamlara bilgi verirlerdi¹¹¹. Yönetimleri altındaki yerlerden devlet tarafından toplanacak olan vergilerin

dağıtım ve toplanmasında ilgililere yardımcı olmak örneğinde olduğu gibi halkın hükümetle olan ilişkilerinde de aracılık yapmak onların yaptıkları görevlerden bir başkası idi¹¹².

İstanbul dışında bu kurumun tesis edilmesi işlemi ancak 1833-1836 yılları arasında olmuştur¹¹³. Bu bağlamda muhtarlık teşkilatı taşrada ilk olarak Kastamonu'nun mahallelerinde kurulmaya başlanmıştır. Buradaki uygulamadan istenilen sonucun elde edilmesi üzerine teşkilatın bütün ülke genelinde yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede yerleşim yerlerinde dürüst, iyi huylu ve halkın güvenini kazanmış iki kişi, çoğunluğun onayı ile muhtar olarak seçilmeye başlanmıştır. Seçimle belirlenen bu kişilerin isimleri, daha sonra padişahın onayı alınmak üzere İstanbul'a bildirilir ve padişah tarafından onandıktan sonra kendilerine *beylik mühürü* denilen mühürleri gönderilirdi. Bu şekilde seçilen kişilerden birine *birinci muhtar*, diğerine de *ikinci muhtar* denilmiştir¹¹⁴.

Ancak merkezi yönetim, uygulamada oluşabilecek bazı sakıncaları göz önünde bulundurmuş olmalı ki, taşrada özellikle ekonomik muhtevalı görevler ifa eden devlet memurlarına öteden beri yapa geldiği kefil uygulamasını muhtarlar konusunda da yürürlüğe koymuştur. Çünkü muhtar olarak seçilen kişilere genellikle imamlar kefil yapılmıştır. Mahalle halkına da muhtarlar kefil edilmiştir. Böylelikle, taşradaki en küçük idari yapılanmanın başında bulunan kişilerin herhangi bir şekilde suiistimale kalkışmasının önü alınmak istenmiştir. Dolayısıyla devlet, mahalle ve köylerde güvenliğin sağlanması ile kamu hizmetlerinin eksiksiz yerine getirilmesini arzulamıştır¹¹⁵.

2- Osmanlı Düzeninde İmamların Görevleri

Osmanlı düzeninde her köyde ve mahallede bir imam bulunmaktaydı. Onlar, bir cami etrafında toplanan köyü dini görevleri itibarıyla devlet nezdinde temsil etmekte idiler. Bundan dolayı da köy çevresinde epeyce itibar sahibi idiler¹¹⁶. Başlıca görevleri olan namaz kıldırmanın ve ölenlerin defin işlemlerini yapmanın yanında, mahallenin güvenlik ve huzurunun sağlanması ile de ilgilenen imamlar, sokakların temizliğinin sağlanması ve içkili toplantıların yapılması konularında da halkı uyarmak vazifesini yapıyorlardı. Halk arasında çıkan küçük anlaşmazlıkların çözümünde de hakem rolü oynayan imamlar, muhtarlık

112- Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c. V, Ankara, 1985, s. 155; Çadırcı, a.g.e., s. 39.

113- Çadırcı, a.g.e., s. 38.; Karal, a.g.e., s. 155.

114- Çadırcı, a.g.e., s. 38, Bu konuda daha geniş bilgi için ayrıca, yine aynı araştırmacının "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", Belleten, c. XXXIV/135(1970), s. 409- 420 isimli çalışmasına bakılabilir.

115- Çadırcı, a.g.e., s. 39.

116- Yücel Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı, Ankara, 1985, s. 229- 230.

109- SDÜ-Fen Ed.Fak.-Tarih Bölümü Başkanı

110- Musa Çadırcı, Tanzimat Devrinde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara, 199 s. 38. Ahali ihtiyarları için bkz., Rifat Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara, 1986, s. 172.

111- Çadırcı, a.g.e., s. 38-39.

teşkilatının kurulmasından önce halk ile hükümet ilişkilerinin sağlanması konusunda tek başlarına sorumlu oldukları gibi, muhtarlık teşkilatının kurulmasından sonra da bu sorumlulukları muhtarlar ile birlikte devam etmiştir¹¹⁷.

İmamlar, hatip ve müezzin gibi dini bilgisi fazla ve güvenilir, halk tarafından sevilen kişiler arasından o yerdeki kadı veya naip tarafından yapılan seçimin sonucunda belirlenen bir adayın ilk önce şeyhülislama teklif edilmesi ve onun da uygun görmesinin ardından padişahın onay alınması ile tayin edilirdi. Ataması Padişah tarafından uygun görülen kişiye daha sonra atama beratı verilir¹¹⁸. Atama beratlarında ilk önce, atanan kişinin adı ve görev yapacak olduğu cami veya mescidin adıyla birlikte belirtilir, ardından da, görev yapacak olduğu cami veya mescitte günde kaç vakit namaz kıldıracağı ile günlük olarak alacağı *vazife* denilen maaşı belirtilirdi¹¹⁹.

Yapmış oldukları görevlerinden dolayı devletin vergi almadığı imamlar, muhtarlık teşkilatının kurulmasına kadar belirttiğimiz dini görevlerinin yanında, kendi bölgelerinde doğanların, ölenlerin, evlenip boşananların ve ev değiştirenlerin işleri ile de uğraşmakta idiler ki, onlar, mahallelerin temiz tutulması ile bazı vergilerin toplanması konularında da ilgililere yardım ederlerdi¹²⁰.

3-Antalya'nın 1835 Yılındaki Köyleri ve Bu Köylerde Görev Yapan Muhtar ve İmamlar

1835 yılında Teke sancağında muhassıl unvanı ile idareci konumunda bulunan Osman Paşa'nın İstanbul'a göndermiş olduğu ve Antalya merkez kazasında yer alan köylerin birinci ve ikinci muhtarları ile imamlarının isim ve şöhretlerini bildiren bir defter, bize bu konuda bilgi vermektedir¹²¹. Söz konusu defterin tarihi, muhtarlık teşkilatının Osmanlı ülkesinde yaygınlaştırılmaya başlandığı 1833-1836 tarihleri arasına aittir. Dolayısıyla defterde muhtar olarak isimleri zikredilen kişilerin, köylerinin ilk muhtarı olma gibi bir özelliği ortaya çıkmaktadır. Buna göre, belirtilen tarihte Antalya merkez kazaya bağlı köyler ile buralarda görev yapan muhtar ve imamların isimlerini köylerin alfabetik sırasına göre şöylece sıralayabiliriz:

Asıkaramanlu¹²²: Birinci muhtar: Ahmet Kâhya. İkinci muhtar: Süleyman oğlu Yunus. İmam: Molla İsa. İstavroz¹²³: Birinci muhtar: Ali Ağa. İkinci muhtar:

Kara İbrahim. İmam: Molla Hüseyin.

Avcıbayırı diğer adıyla Doyran: Birinci muhtar: İbrahim oğlu Halil. İkinci muhtar: Osman oğlu Ayanoğlu Musa. İmam: Hasan oğlu Vâkıfoğlu Hüseyin.

Bağçe: Birinci muhtar: Hüseyin oğlu Mustafa. İkinci muhtar: İsa oğlu Ömer. İmam: Halil oğlu Molla Hüseyin.

Bıyıklı: Birinci muhtar: İbişoğlu Hüseyin. İkinci muhtar: Ali Ağa oğlu Ahmet. İmam: (Yazılmamış).

Çam: Birinci muhtar: Hasan Ağa. İkinci muhtar: Durmuş Ali oğlu İbrahim. İmam: (Yazılmamış).

Çıglık: Birinci muhtar: Molla İbrahim. İkinci muhtar: Yusuf. İmam: Molla Hüseyin.

Çirkinoba: Birinci muhtar: Mehmet oğlu Durallı. İkinci muhtar: Hüseyin Kahya oğlu İbrahim. İmam: Molla Abdurrahman.

Çitdibi: Birinci muhtar: Kara Musa. İkinci muhtar: Kara Bekir oğlu Hüseyin. İmam: (Yazılmamış).

Duacı: Birinci muhtar: Halil oğlu Mehmet. İkinci muhtar: Ahmet oğlu Osman. İmam: İsmail Efendi.

Dumanlar: Birinci muhtar: Mehmet oğlu Yusuf. İkinci muhtar: Mustafa oğlu Süleyman. İmam: Molla Hüseyin.

Ekşili: Birinci muhtar: Deli Ömer Ağa. İkinci muhtar: Ak Bekir oğlu Mahmut. İmam: Yusuf oğlu Molla Mehmet.

Geyik Bayırı: Birinci muhtar: Mehmet oğlu Mahmut. İkinci muhtar: Mustafa oğlu Ahmet. İmam: Veli Hoca.

Hisar Çandır: Birinci muhtar: Hasan. İkinci muhtar: Hacı İsmail. İmam: Hatip Hasan Hoca.

Hurma: Birinci muhtar: İrbıçoğlu Hacı Ali Ağa. İkinci muhtar: Resil oğlu Mehmet. İmam: Mustafa oğlu Molla Mehmet.

Kandıra¹²⁴: Birinci muhtar: Kadir oğlu Abdülkadir. İkinci muhtar: Süleyman oğlu Memiş. İmam: (Yazılmamış).

Kara Veliler: Birinci muhtar: İbrahim oğlu Mümin. İkinci muhtar: Mahmut oğlu Hasan. İmam: (Yazılmamış).

Karaçallu: Birinci muhtar: Kerim oğlu Habib. İkinci muhtar: İsa. İmam: Süleyman oğlu Abdullah.

Karamanlu: Birinci muhtar: Mehmet. İkinci muhtar: Küçük Mehmet. İmam: Molla Mehmet.

Keşirler¹²⁵: Birinci muhtar: Ömer Kahya. İkinci muhtar: Koca Mehmet. İmam: (Yazılmamış).

Kızıllu: Birinci muhtar: Küçük İbrahim oğlu İbrahim. İkinci muhtar: Öksüzöğlu Ali. İmam: Hatip Molla Ahmet.

Kundu¹²⁶: Birinci muhtar: İsmail Kahya. İkinci

117- Çadırcı, a.g.e., s. 40.

118- Öz kaya, a.g.e., s. 230; Çadırcı, a.g.e., s. 40.

119- Özdemir, a.g.e., s. 173.

120- Özdemir, a.g.e., s. 173- 174.

121- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, belge no: 24053-D. Aynı tasnifte yer alan 24053 numaralı bir başka kayıttan bu görevlilerin padişah tarafından tasdik edilmiş olduğunu öğrenmekteyiz.

122- Yeşilkaraman

123- Boztepe diye bilinen köyün eski adı. Muhammed Güçlü,

"Müstakil Teke(Antalya) Sancağının Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge", Adalya II, 1997, s. 292.

124- Bu köy de günümüzde Aksu'ya bağlıdır ve Gülluluk diye anılmaktadır. Bkz., Köylerimiz, s. 97. Güçlü, s. 38.

125- Bu günkü adı Yeşilköy'dür. Bkz., Köylerimiz, s. 97. Güçlü, s. 38.

126- Günümüzdeki adı Özlü'dür ve Aksu'ya bağlıdır. Bkz., Köy-

muhtar: Hanımoğlu İbrahim. İmam: Molla Musa.

Mendirle¹²⁷: Birinci muhtar: Kara Derviş. İkinci muhtar: Kara Musa. İmam: (Yazılmamış).

Sekice ve Çakırlar ve Bahtılı: Birinci muhtar: İrbıçzade Hacı Mehmet Ağa. İkinci muhtar: Hüseyin oğlu Mehmet Ağa. İmam: Ali Efendi.

Solak: Birinci muhtar: Bekir oğlu Veli Ağa. İkinci muhtar: İbrahim oğlu Ali. İmam: Mehmet Hoca.

Şerafeddin ve Karıcı Bayırı¹²⁸: Birinci muhtar: Bekir oğlu Halil. İkinci muhtar: Ahmet oğlu Mustafa. İmam: Hüseyin Efendi oğlu Molla Osman.

Uncalı: Birinci muhtar: Bekir oğlu Mestan Ağa. İkinci muhtar: Ahmet oğlu Ahmet. İmam: Mustafa oğlu Osman.

Varsak: Birinci muhtar: Hacı Hasan oğlu Memiş. İkinci muhtar: Halil oğlu Hacı İbrahim. İmam: Süleyman oğlu İsmail.

Yarbaşı Çandır: Birinci muhtar: Veyis. İkinci muhtar: Hacı Ali. İmam: (Yazılmamış).

Zeytin: Birinci muhtar: Sürücüoğlu Mehmet. İkinci muhtar: Damlamanoğlu İsmail. İmam: (Yazılmamış).

4-Korkuteli'nin 1835 Tarihindeki Köyleri ve Bu Köylerin Muhtar ve İmamları

Bu konuda da bize yukarıda zikredilen defter bilgi vermektedir¹²⁹. Buna göre, belirtilen tarihte İstanos adıyla anılan bir nahiye konumundaki Korkuteli'nin köyleri ile bu köylerde birinci ve ikinci muhtar olarak görev yapan kişiler ile imamların isimleri şunlardır:

Ali Fahreddin-i Kebîr (Büyük Köy): Birinci muhtar: Hac Şeyh Ali Ağa. İkinci muhtar: İsmail. İmam: Ahmet oğlu Molla Süleyman.

Ali Fahreddin-i Sağır (Küçük Köy): Birinci muhtar: Hacı Şeyh Ali Ağa. İkinci muhtar: Hacı Kara Ali. İmam: Molla Hüseyin oğlu Ali Hafız.

Anbehan(Heybeli)¹³⁰: Birinci muhtar: Abacioğlu Ahmet. İkinci muhtar: Molla Yusuf. İmam: Molla Yusuf.

Andiya: Birinci muhtar: Köyün imamı Molla Ahmet. İkinci muhtar: Hacı Hasan. İmam: Molla Mehmet oğlu Molla Ahmet.

Avdan: Birinci muhtar: Hacı Halil oğlu Hacı Süleyman. İkinci muhtar: Ömer oğlu Hacı Ali. İmam: Mustafa Efendi.

Bayat: Birinci muhtar: Köle oğlu Süleyman. İkinci muhtar: Halil oğlu Koca Osman. İmam: Osman Efendi.

Behiş¹³¹: Birinci muhtar: Hatip Oğlu Resil. İkinci muhtar: Mustafa oğlu İbrahim. İmam: Veli oğlu Molla Süleyman.

Belen: Birinci muhtar: Hüseyin oğlu Ahmet. İkinci muhtar: Hatip Oğlu Osman. İmam: Molla İbrahim.

Çukurca: Birinci muhtar: Mirahor Halil Ağa. İkinci muhtar: Koca Osman. İmam: Hüseyin Efendi.

Çaykenarı: Birinci muhtar: Mustafa oğlu Ali Ağa. İkinci muhtar: Abdullah Ağa oğlu Mehmed Ağa. İmam: İsmail oğlu Molla İbrahim.

Çıvkalar: Birinci muhtar: Hüseyin oğlu Ali Ağa. İkinci muhtar: Mahmut oğlu Köse Ali. İmam: Emin Efendi.

Dere: Birinci muhtar: Gedikoğlu Mustafa. İkinci muhtar: Eyyüb oğlu İsa. İmam: Osman Efendi.

Duraliler: İmam: Ali oğlu Osman. Birinci muhtar: Hacıoğlu İsmail. İkinci muhtar: Mustafa oğlu Kel Veli.

Fiğla¹³²: Birinci muhtar: Molla İbrahim oğlu Osman. İkinci muhtar: Avcioğlu Ali. İmam: Hüseyin Efendi.

Garipçe: Birinci muhtar: Hacıoğlu Halil Ağa. İkinci muhtar: Mustafa oğlu Küçük Osman. İmam: Bekir oğlu Molla Ali.

Han¹³³: Birinci muhtar: Abdurrahman oğlu Musa. İkinci muhtar: Mustafa oğlu Süleyman. İmam: Moravi Molla Mahmut.

İmecik: Birinci muhtar: Mehmet oğlu Hacı Kömür. İkinci muhtar: Kara Mustafa oğlu Hacı İsmail. İmam: Hacı İsmail Efendi.

Karadeğir¹³⁴: Birinci muhtar: Derviş Kahya. İkinci muhtar: Mehmet oğlu Abdullah. İmam: Halil.

Karabayır: Birinci muhtar: Molla Halil oğlu Mehmet. İkinci muhtar: Musa oğlu Hacı Osman. İmam: Halil oğlu Molla Hüseyin.

Karakuyu: Birinci muhtar: Ömer Ağa oğlu Yunus. İkinci muhtar: Bekir oğlu Sinan. İmam: Ahmet Hoca.

Karataş: Birinci muhtar: Molla Süleyman. İkinci muhtar: İmam oğlu Mehmet. İmam: (Yazılmamış).

Kargalık: Birinci muhtar: Osman oğlu Deli Osman. İkinci muhtar: Ahmet oğlu Musa. İmam: Molla Ömer.

Karkın: Birinci muhtar: Mehmet oğlu Hamza. İkinci muhtar: Çavuşoğlu İbrahim. İmam: Molla Ömer oğlu Ömer Efendi.

Kemerağzı: Birinci muhtar: Ahmet Ağa oğlu Hüseyin Ağa. İkinci muhtar: Mehmet Ağa oğlu Şeyh Ali Ağa. İmam: Molla Kerim.

Kışla: Birinci muhtar: Halil oğlu İbrahim. İkinci muhtar: Mustafa oğlu İbrahim. İmam: Koparan Efendi.

Köseler: Birinci muhtar: Anbehanlıoğlu Hacı Mehmet. İkinci muhtar: Ali oğlu Bahadır. İmam: Osman Efendi.

Leylek: Birinci muhtar: Ayanoğlu Mehmet. İkinci muhtar: Demetoğlu Hüseyin. İmam: Hafız İbrahim.

Mamatlar¹³⁵: Birinci muhtar: Ali oğlu Osman. İkinci muhtar: Çalakoğlu Abdülcelil. İmam: Molla Ali.

lerimiz, s. 97.

127- Bu günkü adı Çalkaya olan yerleşim biriminin eski adı, Bkz., Köylerimiz, s. 97. Güçlü, s. 38.

128- Elimizdeki kaynakta ikisi birlikte anılan bu köylerin yerine günümüzde Çağlarca köyünün adı zikredilmektedir. Bkz., Köylerimiz, s. 97. Güçlü, s. 38.

129- Hatt-ı Hümayun Tasnifi, 23053-D.

130- Bu köy günümüzde Heybeli adıyla Bucak kazası dâhilinde yer almaktadır. Bkz., Bkz., Köylerimiz, s. 204.

131- Beğiş köyünün eski ismi.

132- Çomaklı beldesinin eski adı.

133- Bu köyün günümüzdeki adını tespit edemedik.

134- Bugünkü adı Esenyurt'tur. Bkz., Bkz., Köylerimiz, s. 104.

135- Günümüzdeki Kızılcaadağ'ın eski adı. Muhammet Güçlü, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya, Antalya, 1997, s.35.

Antalya Yat Limanı - 1935

Mirahor¹³⁶: Birinci muhtar: Yatmazoğlu Halil. İkinci muhtar: Yusuf oğlu Ömer. İmam: Molla İbrahim.

Osman Halifeler: Birinci muhtar: Kuş Ali. İkinci muhtar: Süleyman oğlu Bekir. İmam: Osman oğlu Baki.

Sımandır¹³⁷: Birinci muhtar: Mehmet Mustafa Ağa. İkinci muhtar: Kocabaş Ömer'in oğlu Hasan. İmam: Molla Ömer oğlu Molla Osman.

Söğle: Birinci muhtar: Çoban Ahmet. İkinci muhtar: Osman oğlu Kaba Osman. İmam: Yörük Molla İbrahim.

Sülekler: Birinci muhtar: Ayanoğlu Ali. İkinci muhtar: Yusuf oğlu Ömer Ali Oğlu. İmam: Ömer Ali oğlu Mustafa Efendi.

Taşkesiği: Birinci muhtar: Molla Ali oğlu Mahmut. İkinci muhtar: Yunus oğlu Hacı Halil. İmam: Molla Osman oğlu Molla Ömer.

Ürkütlü¹³⁸: Birinci muhtar: Osman Efendi. İkinci muhtar: Hatip Hüseyin. İmam: Mustafa oğlu Molla Mehmet.

Yaka: Birinci muhtar: Kevzerli Mehmet Ağa oğlu Ömer. İkinci muhtar: Halil oğlu Kozak Halil. İmam: Molla Ali.

Yalın-lı-yı Sağır(Küçük Yalınlı): İmam: Hasan efendi. Birinci muhtar: Budakoğlu Halil. İkinci muhtar: Mustafa oğlu Hacı Ahmet.

Yalın-lı-yı Kebîr(Büyük Yalınlı)¹³⁹: Birinci muhtar: Kerihoğlu Mehmet Ağa. İkinci muhtar: Kara Soğanoğlu Gök Hasan. İmam: Ali Efendi.

Yazır: Birinci muhtar: Resil oğlu Ali. İkinci muhtar:

136- Bu günkü İmrahor köyü, Bkz., Köylerimiz, s. 104.

137- Günümüzde adı Ulucak olarak değiştirilmiştir. Bkz., Köylerimiz, s. 104.

138- Bu köy de Bucak ilçesi sınırlarındadır. Bkz., Köylerimiz, s. 204.

139- Günümüzde Korkuteli'ye bağlı Yalınlı adı ile bir tane köy kalmıştır. Bkz., Köylerimiz. s. 105.

Şaşlıoğlu Kara Ali. İmam: Halil Hoca.

Yeleme ve Güzle¹⁴⁰: Birinci muhtar: Nebi oğlu Abdullah. İkinci muhtar: Veli oğlu Süleyman. İmam: Ahmet oğlu Molla İsmail.

Yelten: Birinci muhtar: İmamoğlu Ömer. İkinci muhtar: Musa oğlu Deli Hüseyin. İmam: Molla Süleyman.

Yuva¹⁴¹: Birinci muhtar: Hasan Ali oğlu Süleyman. İkinci muhtar: Veli oğlu Hacı. İmam: Ahmet oğlu Molla Hüseyin.

Zivind¹⁴²: Birinci muhtar: Ahmet oğlu Uzun Ali. İkinci muhtar: Hasan oğlu Deli Hüseyin. İmam: Molla Osman oğlu İmam.

5-Sonuç

Her hangi bir şekilde yorum ve tahlile tabi tutmadan aktarmış olduğumuz bu bilgilerle umarız hemşerilerimizden bazıları geçmişte kendilerini bulabilmişlerdir. Aktardığımız bilgiler üzerinde aslında bir yorum ve tahlil işleminin yapılması gerekmektedir. Çünkü en azından yukarıda ismi zikredilen bazı köylerin bugün ait oldukları kazalar değişmiştir. Yine bazı köylerin isimlerinin bugün değiştirilmiş olduğu da dikkat çekmektedir ki, eski adıyla anılan köylerin bugün hangi köyler olduğu üzerinde de ayrıca durulması gerekmektedir. Biz, başlangıçta da belirttiğimiz gibi bu basit çalışmamızla hem mahalli tarih araştırmacılığına katkı yapmayı, hem de hemşerilerimize hizmet etmeyi düşünerek çalışma yapmış bulunmaktayız.

140- Yeleme'nin adı günümüzde Başpınar'dır ve yine Korkuteli'ye bağlıdır. Bkz., Köylerimiz, s. 104.

141- Bu köy, günümüzde Bucak sınırları dâhilindedir. Bkz., Köylerimiz, s. 204.

142- Korkuteli'ye bağlı Bozova beldesi, Bkz., Köylerimiz, s. 104.

3. OSMANLI DÖNEMİNDE, ANTALYA'DA VAKIF VE İMAR ÇALIŞMALARI

Dr. Elif Özlem AYDIN¹⁴³

Antalya ve Alanya'nın Osmanlı topraklarına katılması için Sultan Beyazıt I (1389-1402) döneminde girişimlerde bulunulmuşsa da (Oğuzoğlu, 1999) Antalya, Osmanlı hakimiyetine kesin olarak 1427 tarihinde girmiştir (Yılmaz, 2002). Antalya ve Alanya'nın Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle Osmanlı Devleti 15. yüzyılda Anadolu'da birliği sağlamayı başaran bir egemenlik haline gelmiştir (Yenen, 1987). Antalya, Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz tarafından gelen ticari malların Anadolu'ya aktarıldığı liman kent olarak, Selçuklu döneminde olduğu gibi, Osmanlı döneminde de önemini korumuştur. 15. yüzyılda Antalya ve çevresi, "Teke Sancağı" olarak anılmaya başlamıştır (Erten, 1940).

Antalya, Osmanlı döneminde tanınan adıyla "Adalya" (Texier, 1862) ile "Alaiyye" (Konyalı, 1946) ve "Alaya" (Beaufort, 2002) olarak tanınan Alanya, Selçuklu döneminde surlarla çevrili kapalı kent modeli olarak gelişmişlerdir (Tanyeli, 1987). Osmanlı döneminde, 15. yüzyıldan başlayarak büyük Anadolu şehirleri sur dışına taşmışlardır (Kuban, 1968). Bu kentsel gelişimi, Osmanlı topraklarında 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın ilk yarısındaki yaşanan ekonomik hareketliliğe (Pamuk, 1988) bağlamak mümkündür. Nitekim Antalya'nın fiziki gelişiminin sur dışına taşması, 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Bali Bey Camisi'nin inşası ile gerçekleşmiştir.

Vakıf kurumu - İmaret sistemi bağlamında Osmanlı dönemi Türk kentlerinin kuruluş ve gelişim ilkelerini inceleyen Yenen, Osmanlı dönemindeki Türk kentini: "Belirli bir tarımsal üretimin yapıldığı alanın pazar ve değiş tokuş merkezi, el sanatlarının ve zanaatkarların toplandığı, çeşitli eşyanın insan emeği ve hayvan gücü ile üretildiği yer" olarak tanımlamaktadır (Yenen, 1987). Aynı çalışmada, Osmanlı Türk kentlerinin şekillenmesinde Asya-Türk toplumlarının kültürleri, İslam dünyasının öğeleri ile yerleşilen alanın kültürel birikiminin rol oynadığı (Yenen, 1987) belirtilmektedir. Antalya'nın Osmanlı dönemindeki şekillenmesinde de bu üç etkenin rol oynadığını söylemek mümkündür.

Antalya ve Alanya'nın mevcut kent dokusunda ki anıtsal nitelikteki yapıların çoğunun Selçuklu döneminde gerçekleştiği tespit edilmekle birlikte kentsel dokudaki Osmanlı döneminin katkısı da yadsınmaz. Antalya Kaleiçi'nin kentsel dokusunda Osmanlı hâkimiyetine geçtiği ilk yıllara ait hiçbir eser günümüze ulaşamamıştır (Yılmaz, 2002). Ahi Kızı Türbesi'nin, günümüze özgün yapısının ulaşamamasına rağmen,

1439 tarihli kitabesinden Antalya Kaleiçi'ndeki Osmanlı dönemine ait ilk eserlerden biri olduğu düşünülebilir. Selçuklu sur duvarları üzerine inşa edildiği düşünülen Ahi Kızı Mescidi ve Ahi Yusuf Camisi'nin, eski kent dokusunun üzerinde yükselen, 15. yüzyıla tarihlenen Osmanlı eserleri oldukları kabul edilmektedir (Yılmaz, 2002).

Osmanlı kent düzeninde, İslam dininin etkisiyle, cami yeni kurulacak bir kent veya imar ve iskân arzu edilen kentin yeni bir semtinin çekirdeğini teşkil etmektedir (Kuban, 1968). Osmanlı kentsel gelişim döneminde, cami toplumsal eylemlerin merkezi olduğu halde, çevresindeki dokudan genellikle bir duvarla ayrılmaktadır. Camilerin fiziki olarak kendi içlerine dönük olması, çevrelerinde toplumsal eylemleri barındıran külliyeler meydana gelmesine mani olmamış, orta ölçekli bir cami genellikle türbe, imaret vb. yapılarla birlikte tasarlanmıştır (Kuban, 1968). Antalya Kaleiçi dışında 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Bali Bey Camisi (Şekil 1.), mevcut hamamı ve günümüze ulaşamayan kervansaray (Yılmaz, 2002) ile Antalya'da Osmanlı klasik mimarisine özgü planlı ilk külliye olarak nitelendirilebilir.

Antalya'da 15. yüzyılın ikinci yarısı ve 16. yüzyıla tarihlenen mescit, türbe ve hamam yapıları yer almakla beraber dönemin Antalya'daki en önemli anıtsal yapısı 1570-71 tarihlerinde inşa edilen Murat Paşa Camisi'dir (Yılmaz, 2002). Bali Bey Camisi'nden sonra sur dışında inşa edilen bu ikinci anıtsal caminin günümüze ulaşamayan imarethane, çeşitli hanlardan oluşan bir külliye olarak kurulduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2002). Murat Paşa Camisi (Şekil 2.) Antalya'ya Osmanlı kent kimliği kazandıran önemli bir Osmanlı yapısıdır.

1671-1672 yıllarında Antalya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin gözlemlerine (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1935) ve kentte inşa edilen anıtsal Osmanlı yapılarının yer seçimlerine dayanılarak, 17. yüzyılın ikinci yarısında Antalya'nın sur dışına taşmış, kalabalık bir liman şehri olduğu izlenimi edinilmektedir. Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'da ümeranın beslediği sekban bölükleriyle bağımsız eşkiya hareketlerinin yerel halk karşısındaki gücü ve etkinliği artmıştı. "Celali ayaklanmaları" olarak adlandırılan bu hareketler hızla yayılmış ve tüm Anadolu'yu etkisi altına alarak 17. yüzyıl boyunca sürmüştür (Pamuk, Ş., 1988). Bu siyasi olayların etkisiyle Osmanlı topraklarında iktisadi genişleme dönemi geride kalıyor, siyasi ve toplumsal çalkantıların gündemden eksik olmayacağı bir iktisadi durgunluk ve daralma dönemi başlıyordu (Pamuk, Ş., 1988). 17. ve 18. yüzyıllarda miri toprak düzenindeki çözülme, ulaşım teknolojisi ve dünya ticaretindeki değişimlerden etkilenen Anadolu yerleşimlerinde durağan bir dönem yaşandığı (Dostoğlu ve Oral, 2000), bu nedenle özellikle Anadolu kentlerinde bu yüzyıllarda radikal fiziksel değişimler söz konusu olmadığı

düşünülmektedir. Nitekim Antalya merkezde bu dönemden günümüze ulaşabilen anıtsal boyuttaki tek önemli yapının 18. yüzyıla tarihlenen Tekeli Mehmet Paşa Camii olması nedeniyle, kentin bu dönemde duşan bir dönem yaşadığını söylemek mümkündür.

1811-1812 yıllarında Anadolu'nun Akdeniz kıyılarının haritasını hazırlamak, seyir ve hidrografik yapısını belirlemek amacıyla görevlendirilen İngiliz Amirali Francis Beaufort Antalya'nın küçük bir liman çevresinde yerleşmiş, sokaklarının bir tiyatronun oturma basamakları gibi art arda yükselmekte olduğunu ve tepenin üstündeki düzlükte kentin, bir hendek, iki sur duvarı ile bir dizi dörtgen kule tarafından kuşatıldığını belirterek, yayınlamış olduğu gravürle Antalya'yı resmetmiştir (Beaufort, 2002) (Şekil 3.). Kentin çevresindeki bahçelerin güzel ve toprağının bereketli olduğunu belirten Beaufort kent nüfusunun 8.000 kişiyi geçmediğini notlarına kaydetmiştir (Beaufort, 2002). 18. yüzyılın sonları, 19. yüzyıl başlarında fazla kalabalık olmayan Antalya, 18. ve 19. yüzyıllarda, genellikle Konya ve Karaman Eyaletlerine bağlı bir sancak olarak idare edilmiş, 19. yüzyılın ilk yarısında ise mutasarrıflık ile yönetilmeye başlanmıştır (Özdemir, 1994).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin teknolojiye Avrupa'dan geride kalması ve dış rekabetten bunalan esnafın durumunu göz ardı etmesi gibi Osmanlı toplumunu çağdaş dünyanın gerisinde bırakan sorunların çözümü ve eski yapıların değiştirilmesi amacıyla 1830'lardan sonra bir dizi ıslahat çalışmalarına girişilmiştir. Bu ıslahat çalışmalarının başında 3 Kasım 1839 yılında Sultan Abdülmecid döneminde yürürlüğe konan "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" gelmektedir. Tanzimat'tan beklenen, Devlet'in kuvvetlenmesi, memleketin kalkınması ve huzurun yerleşmesidir (İnalcık, 1964).

1839'da Tanzimat Fermanı'yla başlayan Osmanlı Devleti'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını Batılı anlamda düzenlemeyi hedefleyen reformlar süreci liman kentleri ve ticaret yoğunluğunun fazla olduğu kentleri etkilemiştir (Dostoğlu ve Oral, 1999). Antalya, bu reform sürecinden etkilenen kentler arasındadır. Ancak Antalya limanının demiryolu ile Anadolu'ya bağlanamamış olması, kentin İstanbul, İzmir, Bursa kadar gelişimini engellemiştir. 1864'deki vilayet teşkilatlanmasıyla, kendi adı ile anılan bir vilayet haline gelen Antalya'da (Türk Ansiklopedisi, 1971) 1867 yılında "Vilayette Belediye Meclislerinin Tertibi ve Memurların Vezai Hakkında" ve "Vilayette Devair-i Belediye Meclislerinin Vezai Umumiyesi" adlı çıkarılan talimatnamelere (Dostoğlu ve Oral, 1999) dayanarak ilk belediye daıresi 1868 yılında kurulmuştur (Çimrin, 2007b).

19. yüzyıl sonuna doğru kent yönetiminin ve kurumsal yapının değişim süreci içinde, Anadolu kentlerinin fiziki yapısına, yönetici merkezin nüvesi olan Hükümet Konağı ve hastane, okul, karakol gibi kamu ya-

paları ile kışla gibi farklı işlevleri olan yeni yapı tipleri de girmiştir (Dostoğlu ve Oral, 1999). Antalya'da Tanzimat sonrası kurulan ilk vilayet binası (Şekil 4.) 1884 yılında yanmıştı. Bu yapının yerine yapılan vilayet binası Cumhuriyet döneminde de uzun süre kullanılmıştır (Çimrin, 2007b). Bugünkü Antalya Orduevi'nin bulunduğu yerde eski bir askeri kışlanın varlığı bilinmektedir (Çimrin, 2007a). Antalya Memleket Hastanesi olarak bilinen Gureba Hastanesi ile Kaleiçi'nin Mermerli bölgesindeki Yanık hastane olarak hatırlanan Askeri Hastane, döneminin Antalya'daki önemli sağlık kuruluşlarıydı (Çimrin, 2007a). Dönemin okul yapıları olarak "Meşrutiyet İlk Mektebi", "Sultanı", "İttihat ve Terakki Mektebi" sıralanabilir (Çimrin, 2007a).

19. yüzyılda Avrupa ülkelerinin yönlendirmeyi başardıkları doğu ticareti, Osmanlı kentlerinin sosyo-ekonomik yapısını da etkilemiştir. Bu yeni ilişki biçimi özellikle liman kentlerinde gümrük, antrepo gibi binalarının inşa edilmesine neden olmuştur. Ayrıca iletişimin sürdürülebilmesi amacıyla postaneler kurulmuştur. Dış ticaret ve sermayeye açılma, kentlerde yabancı finansman kurumlarının kurulmasını gerekli kılmıştır (Dostoğlu ve Oral, 1999). Bu sosyo-ekonomik değişimler çerçevesinde Antalya'da Hükümet konağının karşısındaki parkın bulunduğu yerde İtalyan Postanesi olarak bilinen Antalya Posta Binası kurulmuştur (Çimrin, 2007a). Kaleiçi'nde "Bank Ottomane" (Osmanlı Bankası) ile İtalyan Bankası "Banca Commerciale Italiana"nın şubeleri açılmıştır (Çimrin, 2007a). Antalya Ticaret ve Sanayi Odası 1886 yılında Kaleiçi iskelesindeki küçük bir yazıhanede faaliyetine başlamış, daha sonra Hükümet Konağı'na taşınmıştır (Çimrin, 2007b).

1885 yılında bölgede arkeolojik araştırmalar yapmak üzere Antalya'yı ziyaret eden Karl Grafen Lanckoronsky, Antalya'yı şöyle tanımlamaktadır: "Adalia'da 25.000-26.000 kadar insan 4.500 kadar evde yaşamaktadır. Nüfusun 7.000'i Rum, 50'si Ermeni, 250'si Yahudi ve geriye kalanı da çoğunluğu Türklerden oluşan Müslümanlardır. Bunlar arasında az sayıda Arap ve diğer soylardan gelen Müslümanlar da vardır. Antalya'da 10 cami, 8 Rum kilisesi, 1 Ermeni kilisesi, 1414 dükkan, 13 misafirhane ve 13 Türk hamamı bulunmaktadır. Camiler aynı zamanda okul olarak görev yapmakta ve burarlarda 1.500 erkek çocuk okutulmaktadır. Bunun dışında 120 öğrencili bir okul ile 300 öğrencinin bulunduğu 6 daha ileri eğitim veren okul vardır.

Rumlar'a ait bir adet ileri öğretim veren okul ile erkek çocuklar için iki, kızlar için bir ve küçük çocuklar için bir okul vardır. Bütün bu okullarda 450 erkek, 300 kız çocuk öğrenim görmektedir. Kentte birisi Türk ve diğeri Rumlara ait olmak üzere iki hastahane vardır. Fakat bunlardan ilki sadece garnizona hizmet vermektedir, bir vatandaşın bağıışı olan ikincisi ise yeterli maddi olanak sağlanmadığı için çalışmamaktadır." (Lanckoronsky, 1890). Osmanlı modernizmesine özgü olarak, Anado-

lu kentlerine eklenen okul, hastane gibi yapıların Antalya'da 19. yüzyıldaki varlığını, Lanckoronsky'nin Antalya tespitleri de doğrulamaktadır.

19. yüzyıl sonlarında Kaleiçi bölgesi ile Kaleiçi'nin kuzeyindeki Elmalı, Teşvikiye (şimdiki Kışla), Muratpaşa mahalleleri, doğusundaki Balbey ve Yenikapı mahalleleri 1920 tarihinde hazırlanan "Antalya Şehrinin Harita-i Umumiyesi"nden de (Şekil 5.) izlenebileceği gibi kentin önemli yerleşim bölgeleriydi. 19. yüzyılın son yıllarında Girit'ten gelen göçmenlerin yerleştirildiği Şarampol ya da Girit mahallesi olarak anılan yerleşim ise organik Osmanlı kent dokusunun izlerini taşıyan Elmalı, Teşvikiye (şimdiki Kışla), Muratpaşa gibi mahallelerden oldukça farklı olan, ızgara planlı yerleşim dokusunun izlerini taşımaktadır (Örmecioglu, H.T., 2003).

19. yüzyılda Osmanlı modernitesi sonucu ortaya çıkan yeni kurumlar, kentsel mekânda yeni çekim noktaları olmuşlardır (Dostoğlu ve Oral, 1999). Antalya'da bu yeni kurumların Elmalı, Teşvikiye (Kışla) ve Yenikapı gibi surdışı mahallelerinde yer alması, kentin modernitesinin surdışındaki yerleşim alanlarında arandığını göstermektedir. Antalya'da idari, eğitim ve sağlık alanında kurulan yeni kurumlardan bahsedilirken, sanayi alanında önemli bir girişimden bahsedilmemektedir.

Kalekapısı mevkiindeki bir burç üzerine 1901 yılında Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılı anısına bir saat yerleştirilmiştir (Çimrin, 2007a). Anadolu'da birçok kentte inşa edilen saat kulelerin bir benzeri Antalya'da, böylece mevcut kuleden faydalanılarak oluşturulmuştur. Osmanlı modernitesi etkisinde ortaya çıkan Saat Kulesi simgesel önemi ile Antalya'da Kalekapısı'nı merkezi bir çekim merkezine dönüştürmüştür.

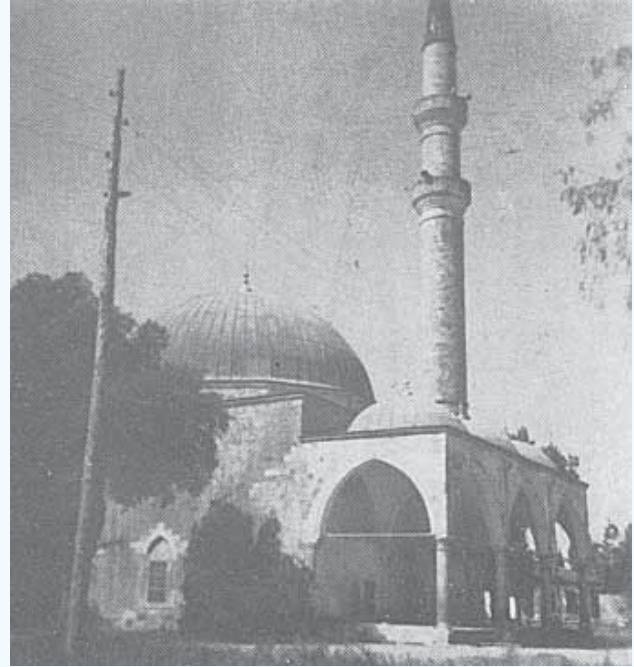
15. ve 16. yüzyılda Anadolu'da yaşanan ekonomik hareketlilik ve İstanbul'da gelişen klasik Osmanlı mimarisinin Anadolu'da da uygulanma arzusu paralelinde Antalya'da kentsel yerleşimin surdışına taşıtığını ve inşa edilen Balibey ve Muratpaşa camileri ile

Şekil 1. Bali Bey Camii

Kaynak: Yılmaz, L., 2002. Antalya Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Antalya'nın Osmanlı kent kimliğine kavuştuğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde surdışına taşarak Bizans ve Selçuklu dönemlerine özgü kapalı kent olma özelliğini de yitirmiştir. Osmanlı modernitesinin uygulamaya konulduğu 19. yüzyıla kadar Antalya tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü, bir liman kenti olma özelliğini korumuştur. 19. yüzyılda gelişen Osmanlı modernitesinin Antalya'da yapısal ölçekte kaldığını, Şarampol semtinde Giritli göçmenlerin yerleştirildiği mahalle dışında kent morfolojisini etkileyecek köklü değişimler yaratmadığını söylemek mümkündür. Kaleiçi mahalleleri ve Balbey Mahallesi'nin organik dokusu ile Yenikapı'daki Girit doku Osmanlı döneminden günümüze muhafaza edilebilen önemli kentsel dokulardır. Bu doku içindeki 18. ve 19. yüzyıla tarihlenen geleneksel konutlar (Şekil 6.) Osmanlı sivil yaşamına özgü önemli izlerdir.

Şekil 2. Murat Paşa Camii

Kaynak: Yılmaz, L., 2002. Antalya Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Şekil 3. Adalya'nın 19. yüzyıldaki görünümü

Kaynak: Beaufort, F., 2002. Karamanya, çev:Neyzi, A., Türker, D., Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, s.124.

Şekil 4. 1884 yılında yanan Antalya'nın ilk Vilayet binası
Kaynak: Hüseyin Çimrin Arşivi

Şekil 6. Antalya Kaleiçi'ne yer alan Hakkı Misistreli Evi,
1995.

KAYNAKÇA

- Beaufort, F., 2002, Karamanya, çev:Neyzi, A., Türker, D., Suna-İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Çimrin, H., 2007a. Bir Zamanlar Antalya Tarih, Gözlem ve Anılar, cilt 1, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayını, Antalya.
- Çimrin, H., 2007b. Bir Zamanlar Antalya Tarih, Gözlem ve Anılar, cilt 2, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayını, Antalya.
- Dostoğlu, N. ve Oral, E.Ö., 2000. "Bir Osmanlı başkenti Bursa'nın Tanzimat'tan Cumhuriyet'e fiziksel değişim süreci", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyıllı "Uluslararası Bir Miras" konulu Uluslararası Kongre*, İTÜ, İstanbul, 26-28 Kasım 1999, s. 221-229.
- Erten, S.F., 1940, Antalya Vilayet Tarihi, Tan Matbaası, İstanbul.
- Evliya Çelebi, 1935. Seyahatname, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), Dokuzuncu Cilt, İstanbul.
- İnalçık, H., 1964. "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Belleten*, 112, s. 603-622.
- Konyalı, İ.H., 1946. Alanya (Alaiyye), Ayaydın Basımevi, İstanbul.

Şekil 5. Antalya Şehri'nin Harita-i Umumiyesi.

Kaynak: Hüseyin Çimrin Arşivi

- Kuban, D., 1968, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, no:7, s.53-73.
- Lanckoronsky, C, 1890. Staedte Pamphylens und Pisidiens, Vienna.
- Oğuzoğlu, Y., 1999."Osmanlı döneminde Bursa", *Bursa Defteri-Üç Aylık Kent Kültürü ve Düşün Dergisi*, 3, s. 9-28.
- Örmecioğlu, H.T., 2003. 1850-1950 yılları arasında Türkiye'de Köycülük Çalışmaları ve Numune Köyler, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özdemir, R., 1994. "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)", XI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler, IV. Cilt, Ankara, s.1369-1405.
- Pamuk, Ş., 1988. 100 soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tanyeli, U., 1987. Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15 yy.), Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Texier, C., 1862, Asie Mineure Description Geographique, Historique et Archeologique, Des Provinces et des Villes de la Chersonnese D'Asie, Paris.
- Türk Ansiklopedisi, 1971. "Antalya Maddesi", cilt III, İstanbul, s.95-98.
- Yenen, Z., 1987, Vakıf kurumu - İmaret sistemi bağlamında Osmanlı dönemi Türk kentlerinin kuruluş ve gelişim ilkeleri, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul..
- Yılmaz, L., 2002. Antalya Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. yüzyılın sonuna kadar), *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.

4- TÜRK HÂKİMİYETİNDE TEKE YÖRESİNİN SOSYAL TARİHİ (XX.YÜZYILA KADAR)

Giriş: Teke Eli veya Teke Yöresi

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK¹⁴⁴

Günümüzde Antalya denildiği zaman akla tarihsel olarak *Teke Eli*, *Teke Yöresi* veya *Teke Sancağı* isimleri gelmektedir. *Teke Eli*, Anadolu'nun güneyinde Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gömbe, Elmalı, İstanos(Korkud-Eli) ve Karahisar(Serik'in nahiyesi)'i içersine alan bir bölgedir. Bu bölge, muhtemelen XIV. yüzyılın ikinci yarısında Sultanü's- Sevahil Emir Mübarizü'd-din Mehmed Bey zamanında bu ismi almış ve o zamandan beri bu şekilde anılmaktadır. Çünkü bundan önceki Anadolu Selçukluları ve beylikler tarihi ile ilgili kaynakların hiç birisinde, bu isimle anılan bir bölgeye rastlanmamaktadır¹⁴⁵. Yörenin bu isimle anılması konusunda şimdiye kadar çeşitli fikirler ileri sürülmüş ve bu konuda hâlâ tam bir netlik oluşmamıştır. Mesela, Selçuklu fethinden sonra bir ara tekrar Kıbrıslıların eline geçen Antalya'yı geri alabilmek için inatla savaşmış olmasından dolayı, az önce zikredilen Mehmet Bey hakkında, çağdaş Kıbrıs vekayinâmelerinde *Taca, Tacca; Taca, il Turco; Tacca, Turco* şeklinde isimlendirmeler yer almıştır¹⁴⁶. Dolayısıyla ona verilen bu sıfat daha sonra yörenin adı olmuştur. Bu konuda benzer bir görüş de Kamusü'l- A'lam'da dile getirilmektedir. Buna göre, Selçuklu Devleti'nin yıkılışı döneminde bu bölgede ümeradan Teke Bey isimli birinin -ilk önce kendisinin ve daha sonra da neslinin- bir müddet hâkim olması böyle bir isimlendirmede etkili olmuştur¹⁴⁷. Bunlara bakılırsa, Antalya ve çevresinin bu şekilde isimlendirilmesinde *Teke Bey* olarak da bilinen Mübarizü'd- din Mehmet Bey'in rolü büyüktür. Ancak bir başka araştırmaya göre de; bölgeye Selçuklu fethinden hemen sonra yerleştirilen Teke aşiretinin adı, böyle bir isimlendirmede etkili olmuştur¹⁴⁸.

Görünen o ki, Selçuklu fethi sonrasında yöreye iskân edilmiş olan Teke oymağının veya aşiretinin adı, daha sonraları Kıbrıslılara karşı, Antalya'yı inatla savunan Mübarizü'd- din Mehmet Bey'e sıfat olmuş ve ondan sonra da Antalya ve çevresine verilmiştir.

144- SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bşk. İSPARTA

145- Şehabeddin Tekindağ, "Teke-Eli ve Teke- Oğulları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 7-8, İstanbul, 1977, s. 55; "Teke- Oğulları", *İA.*, C. 12-1, İstanbul, 1974, s. 128,131; "Teke- Eli veya Teke- İli", *İA.*, C. 12-1, İstanbul, 1974, s. 124, 125. Tarihi kaynaklarda bilindiği kadarıyla bu coğrafyayı nitelendiren *Teke* ismini ilk defa kullanan el-Kalkaşandı'dir. *Teke-eli* ismini ilk kullanan ise Şerefe'd- Din Ali Yazdı'dır. Bu konuda da zikredilen kaynaklara bakılabilir.

146- Tekindağ, *Teke- Oğulları*, s. 130-131.

147- Şemseddin Sami, *Kamusü'l- Alam*, 3. cilt, s. 1664.

148- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Teke Oğulları", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, S. I, İstanbul, 1933, s. 95.

Bütün bunların dışında *Teke- Eli* kavramı bir de genel anlamda Dulkadir ve Adana eyaletleri gibi yerlerle birlikte "göçebe Türkmen aşiretlerinin yatağı" anlamında kullanılan bir kavramdır¹⁴⁹. Bu anlamıyla Teke Eli, Anadolu'nun değişik yerlerinde dağınık vaziyette yaşayan Teke Türkmenlerinin yurdu anlamına da gelmektedir. Ancak burada kastedilen Teke Eli kavramının özellikle Osmanlı hâkimiyetinden itibaren bu isimle anılmaya başlanan ve merkezi Antalya olan Teke Sancağı ile bir bağlantısı yoktur. Bundan dolayı bizim çalışmamız boyunca Teke Eli'nden kastımız, sınırları yukarıdaki şekilde tespit edilmiş Antalya ve civarını içersine alan bölge olacaktır.

A- Teke Bölgesinde Selçuklu Hâkimiyeti ve Yöreye Teke Türkmenlerinin Yerleştirilmesi:

1- Yörede Selçuklu Hâkimiyeti

Teke bölgesinin merkezi olan Antalya, Türkler tarafından Anadolu'nun fethinin genişletilmesine paralel olarak ilk defa 1180'lerde Sultan Kılıç Arslan tarafından kuşatılmış ama fethedilememiştir¹⁵⁰. Şehrin fethi ancak, 1206 veya 1207 yılında Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁵¹.

Antalya'nın fethi ile Anadolu Türklüğü, birçok bakımdan avantajlar kazanmıştı. Bunların başında, fethi sayesinde, uluslararası ticaret açısından önemli bir mevkiin ele geçirilmesi nedeniyle, ticaret yolları üzerinde bir denetimin sağlanmış olması gelmekteydi¹⁵². Bir başka ifadeyle, Sinop'un fethi ile birlikte düşünüldüğünde, Antalya'nın fethi ile Anadolu Türklüğü, kendisini doğrudan doğruya dış ticaretle ilişki içerisinde bulmuştur¹⁵³. Nitekim Ege ve Marmara'nın henüz Türk hâkimiyetine girmediği bir sırada, Türkiye'nin Batı Akdeniz ve dolayısıyla Katolik dünyası ile olan ticarî alışverişinin buradan sağlandığı¹⁵⁴ düşünüldüğünde, Antalya'nın Türkler tarafından fethedilmesinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

149- Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler* 1, İstanbul, 1980, s. 825.

150- Ali Sevim- Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara, 1989, s. 135.

151- Şehrin Türkler tarafından 1206'da fethedildiği hk. Bkz.; Ali, "Teke Emareti", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, sene 14, numara 2(79), 1340, s. 77; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1984, s. 67; Sevim-Yücel, *a.g.e.*, s. 297. 1207 yılında fethedildiği hk. bkz; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s. 284. Hatta Osman Turan bu konuda 5 mart diye de ay ve gün vermektedir.

152- Sevim- Yücel, *a.g.e.*, s. 147.

153- Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1991, s. 178-179.

154- Ahmed Refik, "Fatih Zamanında Teke İli", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, sene 14, numara 2(79), 1340, s. 75; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I*, İstanbul, 1977, s. 34.

Aynı şekilde Antalya'nın fethi, Türklerin Anadolu'da denizciliğe başlamaları ve bu alanda ilerlemeleri anlamında da önemli bir yer tutmuştur¹⁵⁵. Fetih sonrası dönemlerde de bu şehir, Selçuklu donanmasının merkezi olmuştur¹⁵⁶. Gerçekten de fetih sonrası burada bir Selçuklu donanması kurulduğu gibi, şehre Türk tüccarlar da yerleştirilmiştir¹⁵⁷. Öyle ki, fetih sonrasında Kıbrıslılar ile imzalanan anlaşmalar da Antalya halkının, Bizans dönemindeki ticaret filolarının aynısına sahip olduğu görülmektedir. Yani Bizans döneminde şehirde bulunan ticaret filosu, şimdi bir Selçuklu filosu haline dönüşmüştür¹⁵⁸. Bütün bunlar bize Antalya'nın fethi ile Anadolu Türklüğünün ne kadar önemli bir kazanç elde etmiş olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle, Antalya'nın fethi, Anadolu Türklüğünün iktisadî ve ticarî açıdan gelişmesinde çok büyük bir tesir icra etmiştir. Nitekim bu sayede Selçuklular, tarihlerinde ilk defa Haçlılar ile ticarî anlaşmalar yapmışlardır¹⁵⁹.

Fakat bu kazanımlar bir yana, fetih sonrası kısa süre sonra Antalya ve çevresi, Selçuklu Devleti'nin iç çekişmeleri nedeniyle bir aralık Kıbrıs krallığının eline geçmiştir. Ancak, bölge, 1210 yılında I. İzzeddin Keykavus tarafından yeniden Selçuklular'a kazandırılmıştır¹⁶⁰. Ama bundan bir süre sonra şehirdeki Hristiyan halk, Selçuklu muhafız kuvvetlerini gafil avlayarak şehri Selçuklulardan geri almıştır. Şehir, 1216 yılında hem karadan hem de denizden düzenlenen bir seferle yeniden Selçuklu hâkimiyeti altına sokulmuştur¹⁶¹.

2- Antalya ve Çevresine Teke Türkmenlerinin Yerleştirilmesi

Bu şekilde Kıbrıslılardan alınarak yeniden Türk hâkimiyeti altına alınan şehir ve civarına, yöreyi Türkleştirmek maksadı ile *Teke Oymağı* yerleştirilmiştir¹⁶². Yani Selçuklu hükümdarlarının, Anadolu'nun kapılarının Türklüğe açılmasından sonra devamlı olarak Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen çeşitli Türk topluluklarını genellikle ülkelerinin uç bölgelerine yerleştirme siyaseti çerçevesinde, Antalya ve civarına da, sonradan Anadolu'ya gelen *Teke aşireti* iskân edilmiştir¹⁶³.

155- Merçil, *a.g.e.*, s. 141.

156- Besim Darkot, "Antalya", *İA.*, c. I, İstanbul, 1965, s. 460.

157- Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul, 1980, s. 98.

158- Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986, s. 145.

159- Turan, *a.g.e.*, s. 285.

160- Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 67; Sevim- Yücel, *a.g.e.*, s. 297.

161- Sevim- Yücel, *a.g.e.*, s. 151.

162- Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 67; Sevim- Yücel, *a.g.e.*, s. 297.

163- Uzunçarşılı, *Teke Oğulları*, s. 96. Yöreye Teke Türkmenlerinin iskânı hakkında ayrıca bkz., Ali, *a.g.m.*, s. 82. Fetih sonrasında yöreye yerleştirilen bu oymağın adı olan *Teke*, teke, boynuzundan yay yapılan erkek geyik (bkz., Divan-ı Lügat-it- Türk, çev., Besim Atalay, Ankara, 1986, c. III, 228; c. IV, s. 595.) veya keçi aygırı anlamlarına (bkz., *İbn-i Mühenna Lügati*, sad., Aptullah Battal, Ankara, 1988, s. 70) gelmektedir.

Teke yöresine, Türkmen topluluklarının iskânı, sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Nitekim XIV ve XV. yüzyıllarda Üç- Oklara mensup bazı oymak ve boylar, zaman zaman bulundukları yerlerden hareket ile Teke- Eli'ne gelip yerleşmeye devam etmişlerdir. Hatta Karamanoğulları, Menteşe ve Saruhanoğulları beyliklerinin zayıflamalarından sonra da birtakım Türkmen toplulukları da buralardan gelerek Teke Eli'ne yerleşmişlerdir¹⁶⁴.

Teke ve Hamideli sancaklarında yerleşen ve Osmanlı kaynaklarında *Teke Eski Yörügü* olarak da zikredilen bu topluluklar, daha sonraları *Yörükân* taifesinden olarak¹⁶⁵ da nitelendirilmişlerdir. Mesela XVI. yüzyılda Yörüklerden alınacak vergilerle ilgili olarak Teke ve Hamid sancaklarını tahrir eden bir devlet görevlisine Ekim 1567 tarihinde gönderilen bir hükümde, kullanılan "...*Teke sancağında Türk yörükleri...*" ifadesi buna bir örnektir¹⁶⁶.

B- Beylikler Döneminde Teke Yöresi

Bu arada, Anadolu Selçuklu Devleti'nin XIII. yüzyılın sonlarından itibaren ciddi bir çöküntüye uğrayarak Moğol hâkimiyetine girmesinden sonra, Anadolu'nun batı kısımlarındaki Türkmenler, kendi başlarına bulundukları bölgelerde birer yönetim birimi oluşturmaya başlamışlardır. Bu süreç çerçevesinde kurulan beyliklerden biri de, merkezi Borlu ve Eğirdir olmak üzere, yörede bulunan Hamitoğulları tarafından kurulan ve aynı isimle anılan beyliktir.

Hamit Bey Oğlu Felekü'd-Din Dünder Bey tarafından XIV. yüzyılın başlarından önce kurulan beylik, sınırlarını güney istikametinde genişleterek önce Gölhisar, sonra Korkuteli ve daha sonra Antalya'yı ele geçirmiştir¹⁶⁷. Dünder Bey tarafından 1301 yılında bir bas-

164- Tekindağ, *Teke- Eli ve Teke Oğulları*, s. 56-57. Daha sonraki dönemlerde *Teke*, *Tekeler*, *Tekeli*, (*Tekelü*, *Tekelü Yörükânı*), veya *Tekelüoğlu cemaati* diye de isimlendirilen bu topluluklar, *konargöçer yörükân taifesinden* olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu toplulukların, Anadolu'da yerleşmiş olduğu başlıca yerler şunlardır: İçel, Alaiye, Niğde Kars-ı Maraş, Karaman, Adana, Aksaray, Tarsus, Kayseriye, Aydın ve Genç sancakları. Aladağ, Anamur, Silifke, Sinanlı ve Ermenak kazaları, Mazon Kazası(Menteşe sancağı), Kusun kazası (Tarsus sancağı), Söke kazası(Sığıla sancağı), Manavgat kazası, Ökse kazası (Canik sancağı), Aksaz köyü(Anamur kazası), Taşabad kazası (Sivas sancağı), Şumnu kazası, Bozdoğan kazası, Sobice kazası (Menteşe sancağı), Bergama kazası. Beğdağ yaylağı (Kayseriye sancağı), Murad Dağı yaylağı (Kütahya sancağı), Bulgar Dağı yaylağı(Tarsus sancağı). Bu konuda bkz., Türkay, *a.g.e.*, s. 71

165- Türkay, *a.g.e.*, s. 719.

166- Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri(966-1200)*, İstanbul, 1989, s. 11-12. Bir başka kayıta da *Tekelü cemaati*, Yörükân-ı Anadolu cemaatlerinden birisi olarak gösterilmektedir (Mayıs sonları 1741). Bkz., *aynı eser*, s. 207-209.

167- Uzunçarşılı, *Teke Oğulları*, s. 96; *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 62, 67; Sevim- Yücel, *a.g.m.*, s. 294; Merçil, *a.g.e.*, s. 298.

kın ile ele geçirilen Antalya'nın idaresi, kardeşi Yunus Bey'e bırakılmıştır¹⁶⁸. Yunus Bey'den sonra Antalya'nın idaresi, oğlu Mahmut Bey'e (1319)¹⁶⁹, Korkuteli'nin idaresi de bir diğer oğlu Hızır Bey'e bırakılmıştır (1319)¹⁷⁰.

Hamitoğulları adına Antalya'da idareci olarak görmüş olduğumuz Mahmut Bey'in Anadolu'da gelişen birtakım olaylardan sonra Kahire'ye kaçmasından sonra, daha önce Korkuteli emiri olan kardeşi Hızır Bey, görevi devralmıştır (1327)¹⁷¹. Hızır Bey, Anadolu'da ilhan bulunan Ebu Said'in öldüğü sıralarda, Antalya'da emrindeki 8000 atlı güç ile hüküm sürmeye başlamıştır¹⁷². Dolayısıyla o, Ebu Said'in ölümü ile birlikte Antalya ve çevresinde müstakil olarak hükmeder hale gelmiştir. Böylelikle de, Antalya ve çevresinde Hamitoğullarının bir şubesinin hâkimiyeti de kurulmuştur. İşte bu şubeye *Teke Oğulları* denilmektedir¹⁷³.

Antalya, Teke Oğulları döneminde, 1361 yılından itibaren onbir yıl süre ile yeniden Kıbrıslıların eline geçmiş ve 1373 yılında, daha önce ismini zikrettiğimiz Mübarizeddin Mehmet Bey (Teke Bey) tarafından ısrarla yürütülen mücadeleler sonucunda geri alınmıştır¹⁷⁴.

C- Teke Yöresinde Osmanlı Hâkimiyeti

Teke yöresinin Osmanlı hâkimiyetine girişinin tam olarak ne zaman gerçekleşmiş olduğu hususunda araştırmacıların hemfikir olamadıkları ve bu konuda çeşitli tarihlerin verilmiş olduğu gözlenmektedir. Şöyle ki, özellikle Anadolu'nun Selçuklu dönemi tarihi ile ilgili araştırmaları ile tanınan bir araştırmacı bu konuda 1387 tarihini verirken¹⁷⁵, Osmanlı tarihi alanındaki araştırmaları ile meşhur bir başka araştırmacı da yörenin 1386 tarihinden önce Osmanlıların eline geçmiş

olduğunu belirtir¹⁷⁶. Öte yandan, bazı araştırmalarda bölgenin 1390–1397 yılları arasında yine Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmış olduğu ve burasının önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra da ikinci oğul Mustafa Çelebi'ye sancak olarak verilmiş olduğu belirtilmektedir¹⁷⁷. Yörenin Osmanlı hâkimiyetine geçişi konusundaki bu belirsizlik, kanaatimizce, bölgenin, ilk ele geçirilişinden sonra bir aralık Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış olmasından¹⁷⁸ kaynaklanmış olmalıdır. Ama bütün bunlara rağmen, yörenin XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlı hâkimiyetine girmiş olduğunu söylememiz mümkündür.

Teke- Eli, Ankara savaşından sonra Sivrihisar'a gelen Timur'un oğlu Şahruh ve diğer komutanlarının çok şiddetli tahribatına maruz kalmıştır¹⁷⁹. Ardından da Timur'un desteğini alan Hamitoğulları Beyliğinin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Çünkü adı geçen beyliğin başında bulunan Osman Bey, Antalya'yı Osmanlılardan geri almak için Karamanoğlu Mehmet Bey'den yardım istemiştir¹⁸⁰. Bunun neticesinde Osman Bey tarafından, Antalya hariç olmak üzere, bu yöredeki Korkuteli ve bazı yerler yeniden Hamitoğullarının topraklarına katılmıştır. Antalya'yı Karamanoğullarından geri alamayan Osman Bey, bu sefer Korkuteli'yi beylik merkezi yapmıştır¹⁸¹. Böylece kısa süreliğine de olsa Korkuteli, Hamitoğulları Beyliği'nin merkezi olmuştur. 1423 yılında ise Antalya'da Osmanlılar adına sancak beyi olarak bulunan Hamza Bey, Karamanoğulları ile işbirliği yaparak Antalya'yı ele geçirme niyetinde bulunan Osman Bey üzerine bir baskın düzenler ve Korkuteli'yi geri alır. Bu çatışmada Osman Bey maktul düşer ve ona yardım için gelmiş olan Karamanoğlu Mehmet Bey de kaleden atılan bir gülle parçasıyla ölür¹⁸². Bu olayın ardından, Antalya ve çevresindeki Hamitoğullarının Antalya şubesinin hâkimiyeti de sona ermiş olur. Böylelikle bu tarihten itibaren yörede Osmanlı hâkimiyeti devamlı hale getirilmiş olur.

D- XX. Yüzyıla Kadar Teke Bölgesinde Sosyal Karışıklıklar

Bu şekilde kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine alınmış olan Teke- Eli, bir vilayet (*Liva-i Teke*) haline getirilir.

176- Uzunçarşılı, *Teke Oğulları*, s. 97.

177- Ahmed Refik, *a.g.m.*, s. 76; Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 57; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 126; *Teke- Oğulları*, s. 132; Merçil, *a.g.e.*, s. 299; Togan, *a.g.e.*, s. 346. Yörenin İsa Çelebi'ye sancak olarak verilmesi konusunda ayrıca bkz; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 68; Sevim- Yücel, *a.g.m.*, s. 298.

178- Uzunçarşılı, *Teke Oğulları*, s. 97.

179- Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 57.

180- Merçil, *a.g.e.*, s. 299.

181- Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 68; Sevim- Yücel, *a.g.m.*, s. 298.

182- Uzunçarşılı, *Teke Oğulları*, s. 98; *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 69; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarih I*, c. I s. 363; Sevim- Yücel, *a.g.m.*, s. 298; Merçil, *a.g.e.*, s. 299.

168- Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 62; Sevim- Yücel, *a.g.e.*, s. 297; Merçil, *a.g.e.*, s. 298.

169- Ali, *a.g.m.*, s. 80.

170- Sevim- Yücel, *a.g.a.*, s. 297.

171- Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 67; Sevim- Yücel, *a.g.e.*, s. 197.

172- Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s. 317.

173- Uzunçarşılı, *Teke Oğulları*, s. 95; Darkot, *a.g.m.*, s. 460.

174- Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, s. 68. Sevim- Yücel, *a.g.e.*, s. 298. Merçil, *a.g.e.*, s. 299. Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 239. Teke Bey'in, Kıbrıslılar ile mücadeleleri esnasında Antalya'nın küçük limanı ağzındaki kuleler arasına gerilmiş bulunan ve XVI. yüzyıl başlarında yerinde duran zinciri kırmasından dolayı aynı zamanda *zincir kıran* lakabıyla da anıldığı bilinmektedir. Bu konuda bkz., Tekindağ, *Teke- Oğulları*, s. 130. Bu arada Rasony, bu beyliğin hükümdarlarından Tekeoğlu isminde birinden bahsetmekte ve onun 1300'lerde Anadolu'da yer alan diğer beyler ile birlikte Selçuklu Devleti'nin arazisinde beylik kurarak devleti paylaşanlar arasında yer aldığını belirtmektedir. Bu konuda adı geçen yazarın *Tarihte Türklük*, (Ankara, 1971, s. 195) isimli eserine bakılabilir. Ancak, tarihi kaynaklarda böyle bir şahsiyetten bahsedilmediği gibi, beyliklerin Selçuklu Devleti'ni paylaşması diye bir olay da tarihen hatalı bir yargı olarak görünmektedir.

175- Bu konuda bkz; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara, 1988, s. 85.

Ellerinde babadan kalma tapu senetleri bulunan ve Teke Beyliği ile Osmanlı döneminin ilk yöneticilerinden İsa Bey ve Mustafa Çelebi zamanlarında bazı tımarlara sahip oldukları yapılan yeni tahrirlerde de anlaşılan yerli aileler, il yazmaya gelen Halil Bey'e senetlerini yeniletirler ve II. Murat'tan yeni berat ve nişanlarını alırlar. Onlar bu ayrıcalıklarını Fatih ve II. Beyazıt devirlerinde de devam ettirirler¹⁸³. Nitekim Fatih zamanından kalma bir tahrir defterinde bu durum açıkça görülmektedir. Çünkü söz konusu defterde, Hamitoğulları zamanında Teke Eli'nde yapılan mülk ve vakıf arazi tevcihlerinden, bölgede eskiden beri devam edip gelen tahrir işlemlerinden ve Teke Beylerinin(Hamitoğullarının) *Sipahiyan-ı Vilayet-i Teke* diye de isimlendirilen yerli ailelere vermiş oldukları mülk ve vakıf beratlarından bahisle bu beratlarla Osmanlı'nın riayet ettiği belirtilmektedir¹⁸⁴. Az sonra da değinileceği üzere, ilerleyen dönemlerde bu sipahilerin, belirtilen ayrıcalıklarını kaybetmeleri durumu söz konusu olacaktır. Bundan dolayı da onlar, o sıralarda Teke yöresinde yavaş yavaş belirmeye başlayan bir başka oluşumun da etkisi ile devlete karşı isyan bayrağını açacaklardır. Dolayısıyla bölge, Türk hâkimiyeti döneminde, belki de ilk defa, bir sosyal kargaşaya sahne olacaktır. Ama bu kargaşanın meydana gelişinde bir başka faktör rol oynamış veya fırsat olarak kullanılmıştır.

1- Şehzade Sancağı Olarak Teke ve Şehzade Korkut

Osmanlı döneminde bu bölgedeki ilk karışıklık, saltanat kavgalarından dolayı ortaya çıkmış olan bir olaydır. Bilindiği üzere Osmanlı tahtında II. Beyazıt'tan sonra şehzadeler arasında rekabet yaşanmaya başlamıştır. Bu cümleden olarak Şehzade Korkut, daha babasının sağlığında kardeşi Şehzade Ahmet'in tahta aday gösterilmesinden rahatsız olmuş ve bu nedenle şehzadelik yapmakta olduğu Manisa'da etrafına bir kısım kuvvetler toplamaya başlamıştır. Bunu fark eden Beyazıt, Şehzade Korkut'u, Şehzade Ahmet'in de tesiriyle, 1502 yılında eski şehzadelik merkezi olan Antalya'ya tayin eder¹⁸⁵. Fakat Korkut, bu atamadan memnun olmaz ve kendisinin Manisa'da bırakılması ricasında bulunur. Bu isteğinin kabul edilmemesi üzerine o, "*bana saltanat gerekmez*" gibi kinayeli sözler sarf ederek kafasında tasarladığı hedefi gerçekleştirmek için önce Antalya'ya, oradan da babasına ve gelişen olaylara kızgınlığından dolayı 1509 yılı baharında Mısır'a gider¹⁸⁶. Bunun üzerine Sultan Beya-

zıt, Mısır sultanına elçiler göndererek¹⁸⁷ şehzadenin geri gönderilmesini ister. II. Beyazıt ile mevcut barışçıl durumu tehlikeye sokmak istemeyen Memluk Sultanı Kansu Gavri ise, kendisinin siyasi emellerinden vaz geçmesi ve hacca gitmemesi yolunda şehzadeye nasihatlerde bulunur. Bu nasihatler üzerine, Korkut, bir müddet sonra eski yeri Teke'ye, 1511 yılında geri gelir ve babasından af diler, babası da onu tekrar buraya bey yapar¹⁸⁸.

Fakat o, aynı yılın mart ayında Teke Sancağı'nı bırakarak Manisa'ya gitmek üzere bir gece ansızın yola çıkar. Çünkü o, Antalya'da eski itibarını da bulamadığı gibi¹⁸⁹, o sıralarda İstanbul'da da Amasya valisi olan Şehzade Ahmet, veliaht olarak düşünülmeye başlanmış, Trabzon valisi Şehzade Selim ise Kırım yolu ile Rumeli'ye geçmiştir. Dolayısıyla Şehzade Korkut'un hülyalarını kurduğu saltanat, neredeyse elden gitmek üzeredir. Bundan dolayı o, bu sefer zorla da olsa, Manisa valiliğini elde etmeyi tasarlamıştır¹⁹⁰. Çünkü Manisa, payitahta yakınlığından dolayı Osmanlı şehzadele-ri açısından gözde bir sancaktır.

Ancak, olaylar şehzadenin planladığı gibi gelişmemiştir. Çünkü onun Teke Eli'ni bırakarak Manisa'ya doğru yola çıkışı, yöre halkı arasında padişahın öldüğü şeklinde bir haberin doğmasına sebep olmuştur. Bu sebeple, şehzadenin böyle bir yolculuğa çıkışı, Teke'de sayıları oldukça çok olan ve Osmanlı yönetiminden memnun olmayan bir topluluk tarafından- ki, burada kastedilen topluluk, az önce yukarıda işaret edilen sipahilerdir- devlete itaatten çıkmak için fırsat olarak değerlendirilmiştir. Emellerine ulaşmak için fırsat kollayan bu topluluk, az sonra hakkında bilgi verilecek olan Şah Kulu'nu kendilerine serdar yaparak, Antalya'dan Manisa'ya doğru yola çıktığı haberini aldıkları şehzadeyi yakalamak ve yanında bulunan bütün mallarını ele geçirmek düşüncesiyle peşine düşer. Şehzade Korkut'un Teke beyliği esnasında kendilerinin faaliyetlerini engellemek için yaptığı baskının da etkisi ile Şah Kulu ve adamları, şehzadeye Elmalı civarında yetişirler ve yapılan çarpışmaların neticesinde onun bütün mal varlığına el koyarlar¹⁹¹. Ama şehzade, meydana gelen bu olayın ardından bir yolunu bularak Manisa'ya ulaşmayı başarır. Sonuçta, olayı büyütme istemeyen II.

bul, 1991, s. 341-343; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l- Vukûât Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, c. I-II, sad. Neşet Çatay, Ankara, 1987, s. 56.

187- Celal- Zâde Mustafa, *Selim- Nâme*, Hazırlayanlar; Prof. Dr. Mustafa Uğur- Öğrt. Gör. Mustafa Çuhadar, Ankara, 1990, s. 310.

188- *Tacü't- Tevârih*, c. 4, s. 2, 42; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 236; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 857; Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 96; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 1, İstanbul, 1971, s. 417.

189- Erten, *Antalya Livası Tarihi*, s. 71; *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 96.

190- Danişmend, *a.g.e.*, c. 1, s. 417.

191- *Netâyicü'l- Vukûât...*, I-II, s. 56; Erten, *Antalya Livası Tarihi*, s. 71; *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 96; Danişmend, *a.g.e.*, c. 2, s. 418.

183- Tekindağ, Teke- Eli ve Tekeoğulları, s. 58; Teke- Eli veya Teke- İli, s. 126; Ahmed Refik, *a.g.m.*, s. 79.

184- Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, s. 243.

185- M. Tayyib Gökbilgin, "Korkut", *İA*, c. 6, İstanbul, 1955, s. 856; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara, 1975, s. 235.

186- Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't- Tevârih*, c. 4, Yalınlaştıran; İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1979, s. 1; Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. I, çeviren, Mehmet Ata, Bu günkü dile özetleyerek yeniden yazan: Abdülkadir Karahan, İstan-

Beyazıt, onu Manisa'ya sancak beyi olarak tayin eder¹⁹².

Bütün bu gelişmeler esnasında merkezi yönetim, Teke Sancağına bir yönetici atayamamıştır. Bu ise yörede bir otorite boşluğunun doğmasına sebep olmuştur.

Yukarıda anlatılan olayların devamından olarak bir müddet sonra Şehzade Korkut'u tekrar Teke Eli'nde görüyoruz. Çünkü Yavuz Sultan Selim'in, tahta geçtikten sonra kendisine rakip olan şehzadeleri etkisiz kılma mücadelesi çerçevesinde en son olarak sıra, Manisa'da bulunan Şehzade Korkut'a gelmiştir. Bunu bilen Şehzade, amcası Cem Sultan gibi Rodos şövalyelerine sığınarak Avrupa'ya kaçmak için buradan Teke Eli'ne gelir¹⁹³ ve gözde adamlarından ve sadık kölelerinden biri olan Piyale Bey ile birlikte kılık değiştirerek İstanos'da bir mağaraya sığınır¹⁹⁴. Fakat o, üç hafta kadar gizlendiği mağarada, bir köylünün haber vermesi üzerine yakalanır. Şehzadenin yakalanmasına sebep olan olay da şu şekilde gelişmiştir: Şehzade Korkut ve adamı mağaraya gizlendikten sonra, yiyecek aldirmek üzere birisini görevlendirirler. Piyale Bey, çok güzel ve değerli bir eyer takımına sahip olan atını, doğuracağı sonucu hiç düşünmeden görevlendirdikleri kişiye aldığı yiyecekleri taşıması için verir. Ancak, bu at ve eyer takımları, köylülerin dikkatini çeker ve onların durumdan şüphelenmelerine sebep olur. Bunun üzerine gerekli takip işleminden sonra durum anlaşılır. Ardından da, o sırada Teke beyi olan Kasım Bey'e durum haber verilir. Şöhret hırsı ile yanıp tutuşan Kasım Bey de bu fırsatı kaçırmak istemez ve hemen Şehzade Korkut ve adamını yakalatarak Bursa'ya gönderir. Şehzade, bir rivayete göre Bursa'ya getirilirken 1513 yılının 13 Martı'nda yolda boğularak, bir rivayete göre de Bursa'da Cellât Sinan eliyle öldürülür¹⁹⁵.

192- Tacü't- Tevarih, c. 4, s. 42; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 236; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 857.

193- Tacü't- Tevarih, c. 4, s. 155-160; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 858, 859.

194- Erten, *Antalya Livası Tarihi*, s. 72; *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 97; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. II, s. 251; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 2, İstanbul, 1971, s. 4. Onun sığındığı mağara, bugünkü adı Korkuteli olan kazanın Osman Kalfalar(Halifeler) köyünün kuzeyinde yer almaktadır. Şehzade Korkut'u bu mağaraya götüren kişinin adı Osman Halife'dir. Buna izafeten de bu köyün adı o tarihten beri bu şekilde anılmaktadır. Bkz., Erten, *Antalya Livası Tarihi*, s. 72; *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 97. Bu vesile ile Şehzade Korkut'un serencamının geçtiği köyün kendi sınırları içerisinde yer alması ve yine onun Antalya'da iken yaz aylarında ikamet etmesinden dolayı, yüzyıllardır İstanos olarak bilinen kazanın adının 1915 yılında vilayet encümeninin kararı ile Korkuteli olarak değiştirilmiş olduğunu belirtelim. Bkz., Erten, *Antalya Tarihi*, İstanbul, 1940, s. 48 Korkuteli'nin kaza haline getirilişi de 4 Mayıs 1914 tarihli bir layiha ile gerçekleştirilmiştir. Bkz., Muhammet Güçlü, "Müstakil Teke(Antalya) Sancağı'nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge", *Adalya II*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, s. 292.

195- Erten, *Antalya Livası Tarihi*, s. 72-73; *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 97; Danişmend, *a.g.e.*, c. 2, s. 4. Korkut'un yolda boğularak öldürülmüş olduğu hakkımda bkz., Tacü't- Tevarih, c. 4, s. 155-160; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 858, 859; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 251.

2- Şah Kulu İsyanı:

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer eyaletleri sükûnet içerisinde iken, bu imparatorluğun asli unsurunun bulunduğu Anadolu'da bir dizi ayaklanmalar olmakta idi. Bu ayaklanmalardan ilki, Teke sancağında Hasan Halife oğlu Şah Kulu tarafından çıkarılmıştır¹⁹⁶. Bu olay, az önce de belirtildiği üzere, Şehzade Korkut olayı ile yakından ilgilidir ve aynı sıralarda meydana gelmiştir.

a- İsyanın Sebepleri

Bu hareketin çeşitli sebeplere dayanmış olduğu bilinmektedir. Bu sebeplerden belki de ilk göze çarpanı, yörede yaşayan Türkmenlerin Şah İsmail'e bağlılıkları olduğu kadar, Şah İsmail'in de onları kendi emelleri uğruna kullanmak istemesidir. Zaten, o sıralarda genelde Anadolu'da ve özelde ise Teke'de yaşanan iktisadi sıkıntı yüzünden sipahiler huzursuz durumdadırlar. Onların bu huzursuzluğunu da Şah İsmail, yöreye adamlarını göndermek suretiyle istismar etmiş ve kandırılan insanlar kullanılmak suretiyle meşhur isyan olayı patlak vermiştir¹⁹⁷.

b- Şah Kulu'nun Kimliği

Sözü edilen isyan olayının baş müsebbibi, tarihi kaynaklarda adı "*Karabıykoğlu*", "*Şeyhoğlu*" veya "*Şeytankulu*" olarak da zikredilen, ama daha çok *Şah Kulu* veya *Şah Kulu Baba Tekeli* diye de tanınan kişidir. O, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hasan Halife'nin oğludur ve Teke sancağına bağlı bugünkü adı Korkuteli olan İstanos'a bağlı Yalınlı¹⁹⁸ veya Kızıl-Yaka köyündendir¹⁹⁹.

c- İsyanın Başlaması ve Gelişimi

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, Teke sipahilerinden Çakır- Oğlanları, Kızıl- Oğlu, Göle- Oğlu, Dede- Alisi, Mehmed Bey ve Hızır, o sıralarda babasının ölümü ile yerine geçen ve ülkedeki asayişsizlik ortamını da fırsat bilerek emellerini gerçekleştirme zamanının geldiğine inanarak emrindeki sipahilerle Kapılı Kaya'daki Döşeme Derbendi'nde devlet aleyhine gizli toplantılar tertip etmekte ve çeşitli bölgelelere mektuplar ve adamlar göndererek düşüncelerini

196- Faruk Sümer, *Oğuzlar(Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara, 1972, s. 170.

197- Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, İstanbul, 1995, s. 116.

198- Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 254; Abdülbaki Gölpınarlı, "*Kızıl- Baş*", *İA*, c. 6, İstanbul, 1955, s. 790; Tekindağ, "*Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 3, İstanbul, 1967, s. 36; Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, İstanbul, 1984, s. 131.

199- Sümer, *a.g.e.*, s. 171. Celal-zâde, Şah Kulu'nu Şeytan Kulu olarak da isimlendirmekte ve onu kötü bahtlı, bozgunculuk çıkartan bir sapık olarak nitelendirmektedir. Bkz, *a.g.e.*, s. 297-298.

yaymakta olan²⁰⁰ Şah Kulu Baba Tekeli ile birleşerek, isyan ateşini yakmaya başlamışlardır. Şah Kulu'nun ve adamlarının buradaki faaliyetlerini haber alan Teke sancak beyi Şehzade Korkut, daha önce de değindiğimiz gibi, adamlarından Subaşı Hasan Beyi, Şah Kulu ve adamlarının üzerine göndererek, bir baskın hareketi ile onları etkisiz kılmak ister²⁰¹. Fakat bu baskından Şah Kulu kaçarak kurtulur ve daha sonra Yenice Derbendi'ne varıp etrafındaki dört beş yüz kadar avanesi ile isyana kalkışır²⁰².

Tam o sırada Şehzade Korkut, yukarıda anlatıldığı üzere Manisa'ya gitmek üzere yola çıkmıştır ki, onun Antalya'dan ayrılışını isyancılar, padişahın vefat etmesi ve bunun sonucunda da bir saltanat değişikliğinin meydana gelmesi şeklinde yorumlamışlardır. Dolayısıyla, onlar, bu durumdan istifade etmeyi düşünerek Yenice Derbendi civarında, şehzadenin ağırliklarına ve maiyetine dört beş bin kişilik bir kuvvetle saldırırlar²⁰³. Bu arada onlar, daha önceden Antalya'nın sahil ve dağlık kesimlerine kendi aralarından birer tane bey tayin etmişlerdir. Bu şekilde organize olan Şah Kulu ve adamları, Şehzade'nin defterdarını ve Subaşı Hasan Beyi öldürdükten sonra mallarını yağma ederler. Böylece kimilerine göre 19 Nisan 1510 tarihinde²⁰⁴ ama gerçekte ise Aşure gününe denk gelen H. 10 Muharrem 917 (M. 9 Nisan 1511) tarihinde²⁰⁵ Osmanlı'nın en büyük isyanlarından birisi başlar.

Şehzade ve adamlarına karşı giriştikleri harekette başarılı olan asiler, daha sonra onun yardımına gelen Antalya subaşısının kuvvetlerini de mağlup ederek, geri püskürtmüşler ve Antalya kalesine sığınmalarına neden olmuşlardır. Bu başarıdan sonra ise şehir, Şah Kulu ve adamları tarafından kuşatılmıştır²⁰⁶. Öyle ki, kalenin asilerin eline geçmesi an meselesi haline gelmiştir²⁰⁷.

Gelişen bütün bu olaylar esnasında ise, Teke bölgesi yöneticisiz kalmıştır²⁰⁸.

200- Tekindağ, *Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*, s. 36; Yetkin, *a.g.e.*, s. 131.

201- Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 254- 255; Yetkin, *a.g.e.*, s. 131.

202- Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 254, 255; Yetkin, *a.g.e.*, s. 131.

203- *Tacü't- Tevarih*, c. 4, s. 43; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 858; Tekindağ, *Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*, s. 38; *Teke- Eli ve Teke- Oğulları*, s. 59; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 254, 255; Yetkin, *a.g.e.*, s. 131.

204- *Tacü't- Tevarih*, c. 4, s. 43; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 858.

205- Danişmend, *a.g.e.*, c. 1, s. 418; Nicolas Vatin, "Osmanlıların Yükselişi(1451-1512)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1*, Yayın Yönetmeni Robert Mantran, çeviren Server Tanilli, İstanbul, 1995, s. 142.

206- Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 254, 255; Yetkin, *a.g.e.*, s. 131.

207- Tekindağ, *Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*, s. 39.

208- Netâyicü'l- Vukûât..., I-II, s. 56; Erten, *Antalya Livası Tarihi*, s. 71; *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 96; Danişmend, *a.g.e.*, c. 2, s. 418.

Teke-Eli'nde bir Türkmen devleti kurmak niyetinde olan Şah Kulu'nun²⁰⁹ bu başarısı üzerine, etrafına bir sürü insan toplanmıştır²¹⁰. Öyle ki, kaynaklardan onun etrafında toplanan insanların sayısının 10.000 ile 20.000 arasında olduğu anlaşılmaktadır²¹¹. Bu şekilde yöredeki şehir, kasaba ve köyler ile dağ, yayla ve obalarda bulunan bütün Türkmenleri etrafına toplayan Şah Kulu, tımarları ellerinden alındığı için kızgın hale gelen sipahilerin de yardımı ile kendisine tabi olmayan bütün köy ve kentleri yağmalamaya, buraları yakıp yıkmaya ve insanların da öldürmeye başlamıştır. Bu hareketleri esnasında İstanos (Korkud- Eli)'u da tahrip edip Elmalı'nın mescit ve zaviyelerini yıkan Şah Kulu, eline geçirmiş olduğu Kur'an'ları ateşe atıp yakmış, canlıları insan ve hayvan olduğuna bakmaksızın acımadan öldürtmeye başlamıştır²¹². Şah Kulu ve adamları bu manada kendilerine hedef olarak, özellikle müderris ve kadı gibi kimseler ile kendilerine boyun eğmeyenleri seçmişlerdir²¹³.

O, bundan sonra kendisini Baba İshak-ı Horasanî gibi mehdî olarak ilan etmiş ve ardından Burdur'a kadar gelmiştir ki, o sırada onun etrafında çoluk çocuk ve çocukları ile birlikte 20.000'e yakın Tekeli Türkmeni toplanmış durumda idi²¹⁴. Şah Kulu ve adamları, yukarıda anlatılan türden hareketlerini Burdur'da da yaptıktan sonra Gölhisar, Keçiborlu ve Isparta'ya da sirayet ettirirler²¹⁵.

Halkın elinden atlarını ve katırlarını zorla alıp bunlara binerek birer süvari asker haline de gelen isyancılar, Teke Eli ve civarındaki memleketleri vurmuşlar, halkın mal ve mülkünü yağmalamışlar ve hatta kendilerine karşı gelenleri de kılıçtan geçirmeye başlamışlardır. Bütün bunların sonucunda ise kısa zamanda Teke bölgesi ve etrafında hâkimiyet, isyancıların eline geçmiştir²¹⁶.

Onların bu şekilde üstünlük elde etmelerinde, daha doğrusu isyanın gelişmesinde Sultan Beyazıt'ın yaşlılığının ve şehzadelerin saltanat hırsı içinde birbirleri ile uğraşmalarının büyük bir etkisi vardır. Çünkü is-

209- Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 60; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 126; *Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*, s. 39. Onun Anadolu'da şiiilik temellerine dayalı bir Türkmen devleti kurmayı benimsemiş görüldüğüne dair ayrıca bkz., Barkan, *a.g.e.*, s. 826.

210- Tekindağ, *Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*, s. 39; Yetkin, *a.g.e.*, s. 131.

211- Erten bu konuda 20.000 sayısını vermekte iken (bkz., Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 100), Sümer de 10.000 sayısını vermektedir. Bu konuda da bkz., Sümer, *a.g.e.*, s. 171.

212- Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 60; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 126; *Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*, s. 39.

213- *Tacü't- Tevarih*, c. 4, s. 44- 47; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 858; Danişmend, *a.g.e.*, c. 1, s. 418; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 255.

214- Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 60; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 126; *Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*, s. 39.

215- Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 255.

216- Celal- zâde, *a.g.e.*, s. 298.

yan, böyle bir zamana tekabül etmiştir²¹⁷ ve isyancılar da bu hususları kendileri için en iyi şekilde kullanmışlardır. Diğer yandan, o sıralarda, bu gibi isyan hareketlerini bastırmaya gönderilen vezir ya da Beylerbeyilerinin emrine verilen kuvvetler de leventlerden tutulma kişilerden oluşturulmaktaydı. Dolayısıyla, görünürdeki amacı eşkiya kovuşturmak olan bu ordu mensupları da, geçtikleri veya eşkiya kovuşturdukları yerlerde halkın malına ve canına kastetmişlerdir. Böyle olunca da ordunun eşkiya bölüklerinden farkı kalmamıştır²¹⁸. Bu durumda halk arasında Osmanlı yönetiminden memnuniyetsizlik bir kat daha artmış oluyordu. Bunun doğal sonucu ise, Şah Kulu hareketine olan halk desteğinin artmasıydı.

Bu süreç çerçevesinde Şah Kulu, üzerine gönderilen hükümet kuvvetlerini önce Elmalı ve daha sonra Alaşehir ovalarında yener. Şehzade Korkut ise, kendisini Manisa'ya zor atar²¹⁹.

Şah Kulu, bundan sonra kendisine hedef olarak Tekeli sipahilerin de teşvikiyle Anadolu Eyaleti'nin merkezi durumundaki Kütahya'yı seçer. O ve adamları, Kütahya'ya giderken önceki faaliyetlerini yol üzerindeki yerlerde de, aynı biçimde uyguladılar. Bunun üzerine, Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa, isyancıları durdurmak için merkezî yönetim tarafından görevlendirilir. Fakat o, bu hareketi ilk önce hafife alır ve asiler üzerine kendisi gitmeyerek az bir kuvvet gönderir. Ancak asiler, üzerlerine gönderilen hükümet kuvvetlerini hezimete uğratırlar. Bunun üzerine Paşa'nın kendisi isyancılar üzerine yürür. Fakat onun ordusu da hezimete uğratılır ve Paşa'nın kendisi de asiler tarafından kazığa vurdurulmak suretiyle öldürülür. Bu zaferin ardından Kütahya kalesi asiler tarafından ele geçirilir. Kütahya'nın düşmesinden sonra Şah Kulu ve adamlarının hedefinde bu sefer Bursa vardır. Nitekim isyancılar, kazandıkları başarıların da etkisi ile adı geçen şehri ele geçirmek için harekete geçerler. Fakat padişahın sağ olduğu haberinin kendilerine ulaşması üzerine Bursa kuşatmasından vazgeçerler²²⁰.

d- İsyanın Bastırılması

Onların Bursa kuşatmasından vazgeçmelerinde Padişahın sağ olduğunun öğrenilmesinin dışında, sadrazam Hadım Ali Paşa'nın Rumeli'den ordusuyla kendi üzerlerine hareket etmesi ile Şehzade Ahmet'in de ordusu ile üzerlerine yürümesinin de etkisi vardır. Bu şekilde Bursa kuşatmasından vazgeçen Şah Kulu

ve adamları, Teke- Eli'ni Karaman'a bağlayan Kızılka-ya boğazına geri çekilirler. Sadrazam ve Amasya valisi Şehzade Ahmet, isyancıları takip ederek Kızılka-ya boğazını otuz sekiz gün boyunca kuşatırlar²²¹. Bunun üzerine Şah Kulu, kendisine İncirli ve Döşeme Altı derbentlerinden yol açarak Beyşehir'e gelir. O ve adamları, önce Kayseri'ye, sonra da Sivas yakınlarındaki Gedik Hanı mevkiine çekilirler. Burada çıkan muharebe- de ise hem Şah Kulu ve hem de Hadım Ali Paşa ölür²²².

Buradaki muharebeden kurtulan Şah Kulu'nun etrafındaki Tekeliler ise, hiçbir takibe uğramadan İran'a giderler (Temmuz 1511). Kaynaklarda İran'a giden bu Tekeli cemaatinin 15.000 civarında atlı nüfusa sahip olduğu zikredilmektedir. Bunların yanlarında ayrıca çoluk çocukları da vardı²²³. Onlar, bu yolculukları esnasında bir İran hac kervanına saldırdıkları gibi, İran topraklarında da çapulculuk hareketlerine devam etmişler, aynen Anadolu'da yaptıkları gibi, çok sayıda İranlıyı da öldürmüşlerdir. Öyle ki, öldürdükleri bu insanlar arasında İran'ın meşhur bilginlerinden Şeyh İbrahim Şebüstri de vardır. Bütün bunlardan dolayı Şah İsmail, ülkesine gelen bu topluluğa fena şekilde kızmış ve bu gibi suçları işleyenleri, kendi adamları da olsa, cezalandırmak zorunda kalmıştır. Çünkü o, Şah Kulu'nun girişmiş olduğu isyanın, Osmanlı padişahı ile arasının açılmasına sebep olacağını düşünmüştür. Bu nedenle de, böyle bir durumun ortaya çıkmasını istememiştir²²⁴. Bunlardan başka, böyle bir vakitsiz erken isyan olayı, yani Şah İsmail'in halifesinin kontrolsüz bir şekilde Osmanlı'ya karşı isyana kalkışması, onun planlarının da suya düşmesine neden olmuştur²²⁵.

Bu isyan nedeniyle Anadolu'da 50.000'e yakın insan ölmüş ve ayrıca yapılan sürgünlerin de etkisi ile Teke-Eli'nde nüfus azalmış ve dolayısıyla belli başlı yerleşim birimleri küçülmüştür²²⁶. Bunun sonucunda tabii olarak, bölge her açıdan büyük bir tahribata uğramıştır.

3- Teke Sancağı'nda Suhte Ayaklanmaları ve Celalî Olayları:

Teke sancağının, Celalî isyanlarından da nasibini almış olduğu ve XVI. yüzyılın sonlarına doğru yeniden

217- Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 59; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 126.

218- Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, İstanbul, 1979, s. 469-470.

219- Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 858.

220- Tacü't- Tevarih, c. 4, s. 44- 47; Celal-zâde, *a.g.e.*, s. 299,300; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 858; Danişmend, *a.g.e.*, c. 1, s. 418; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 255; Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 60; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 126.

221- Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 60; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 126; Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, s. 100.

222- Celal-zâde, *a.g.e.*, s. 302-308; Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 60; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 126. Bazı çalışmalarda söz konusu çarpışmanın Kayseri civarındaki Çubuk Ovasında meydana geldiği belirtilmektedir. Olayın bu şekilde anlatımı için bkz., Tacü't- Tevarih, c. 4, s. 47-49, 56; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 858; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 255- 256; Gölpınarlı, *a.g.m.*, s. 790; Vatin, *a.g.m.*, s. 142.

223- Sümer, *a.g.e.*, s. 170, 171.

224- Hammer, *a.g.e.*, c. I, s. 349.

225- Yusuf Küçükdağ, " Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Anadolu'yu Şileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri", *Osmanlı 1*, Ankara, 1999, s. 273.

226- Tekindağ, *Teke- Eli ve Tekeoğulları*, s. 61; *Teke- Eli veya Teke- İli*, s. 128.

sosyal karışıklıklara sahne olmuş olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde, yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinde baş gösteren suhte ayaklanmaları da Teke Eli'nde görülmüştür. Öyle ki, bu dönemde sancaktaki leventler ile suhteler, kimisi akrabalıktan dolayı, kimi de aynı köyden olmaları dolayısıyla birbirlerine yardım eder olmuşlardır. Reaya da, korkusundan dolayı, isyan pozisyonuna geçen bu kişileri yönetime şikâyet edemez olmuştur. Öyle ki, kadınlar bile olayları sicillerine kaydedemez hale gelmişlerdir. Bu bağlamda, 1587'lerde suhte ayaklanmalarının genelde büsbütün kanlı hale geldiği bir dönemde, Hamit ve Teke sancaklarında da kuvvetli suhte bölüklerinin ayakta olduklarını zikredebiliriz. Öyle ki bu isyancı gruplar, yöredeki zengin tımar ve zeamet erbabına diğer bölgelerdekinden daha çok tecavüz etmişlerdir. Bundan dolayı da belirtilen yıllarda merkezi yönetime bu iki sancaktan bol miktarda şikâyet gelmiştir²²⁷.

Bütün bunlardan dolayı, Celalî olaylarının meydana geldiği dönemlerde, Teke sancağı da, Hamit, Menteşe, Aydın ve Saruhan sancakları ile birlikte merkezi yönetim için daimi bir huzursuzluk yuvası haline gelmiştir²²⁸. Öyle ki, Teke bölgesi, XVI. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyılın başlarına kadar Kütahya (Germiyan) ile birlikte suhte ayaklanmalarında hareketlerin yoğunluğu ve sertliği açısından birinci sıradaki bölgeler arasında yerini almıştır²²⁹.

Teke sancağında Celali isyanları çerçevesinde diktatimizi çeken bir büyük olay da 1595'lerde Istanos Nahiyesine bağlı Aktaş köyünden Şahgeldi'nin, etrafına dört beş bin miktarında eşkıyayı toplayarak isyana kalkışmasıdır. Bu isyanı, Teke sancak beyi bastıramamıştır. Bundan dolayı merkezi yönetim, çevre beylere hükümler göndererek Şahgeldi'nin yakalanmasını emretmiştir²³⁰.

4- Körbey İsyanı

Teke Eli'nde sosyal karışıklıkların her dönemde meydana gelmiş olduğunu görüyoruz. Çünkü yörede XVII. yüzyılda da önemli bir olay meydana gelmiştir. Celali isyanları silsilesinin bir parçası olarak bilinen bu olay, belirtilen yüzyılın ortalarında Antalya mutasarrıflığı yapmakta olan ve Kör Bey lakabı ile tanınan Mustafa Paşa tarafından 1659 yılında çıkartılmıştır²³¹. Bu is-

yan hareketi, Celali isyanlarının uzantısı durumunda ki Abaza Mehmet Paşa'nın isyanı yıllarına denk gelir. Mustafa Paşa, elindeki servetine ve Antalya kalesinin savunma açısından sağlamlığına da güvenerek, devletin o dönemde içinde bulunduğu şartları istismar ederek isyan etmiştir. İsyan hareketi üzerine karadan ve denizden gönderilen kuvvetler sayesinde, Antalya kuşatılarak top ateşine tutulmuş ve kale içersinde mahsur kalan halk, en sonunda kaleyi hükümet kuvvetlerine teslim etmek zorunda kaldığı gibi, Mustafa Paşa'yı da isyanı bastırmakla görevli Köse Ali Paşa'ya teslim etmiştir. Mustafa Paşa'nın ise, donanma gemilerinde boğularak öldürülmüş, ona tabi olanlar da, daha sonra teker teker idam edilmiştir.

Körbey lakaplı Mustafa Paşa, XVII. yüzyılın ortalarında Antalya sancağına arpalık olarak tasarruf etmektedir. O, daha önce on yıl müddetle Süveyş kaptanlığı yapmıştır. Bu görevi esnasında bol miktarda para ve servet edinmiştir. Bundan sonra ise, Cidde sancak beyliğinde bulunmuştur. İsyan kalkışmazdan önce de birkaç defa Antalya'da sancak beyliği yapmıştır.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, Körbey, aslında 1659 yılında giriştiği isyan hareketinden önce de Antalya'da birkaç defa isyan çıkarmıştır. Hatta bunlardan bazılarını Antalya kadılığı yapmakta olan Abdülvehhab isminde bir kişi ile birlikte gerçekleştirmiştir. Ama Körbey'in bazen Kadı Abdülvehhab ile anlaşmazlığa düştüğü anlaşılmaktadır. Çünkü o, isyan girişimlerinden bazılarında tek başına hareket etmiştir. Hatta onun devletin içinde bulunduğu iç ve dış problemler ile Antalya'nın müstahkem oluşuna güvenerek çıkarmış olduğu son isyan girişimlerinden birisi, adı geçen kadı tarafından önlemiştir. Şöyle ki; Abdülvehhab, Körbey'in bu isyan girişimi üzerine Antalya halkından etrafına üç dört bin kadar insan toplamış ve onun müstahkemliğine güvenerek sığındığı Antalya kalesini kuşatmıştır. Bu kuşatma ile birlikte Antalya'da kanlı bir mücadele başlatılır. Kadı Abdülvehhab'ın şehir halkının ve etrafta olan reayayının da yardımı ile yürüttüğü mücadelenin sonucunda Körbey'in ortaya çıkardığı fitne ve fesat ortadan kaldırılır.

Fakat Körbey, 1659 yılına gelindiğinde Abaza Hasan Paşa'nın çıkarmış olduğu isyandan da cesaret alarak, Naima'nın deyimi ile cibilliyetinde yer alan hıyanet duygusunun gereğince yeniden isyana kalkışmış ve tekrar Antalya kalesine kapanmıştır. Antalya'ya yeni bey olarak atanan Ahmet Paşa'ya da şehri teslim etmemiştir. Onun bu son defaki isyanı üzerine, merkezi yönetim tarafından Anadolu Beylerbeyi Ali Paşa ile Manisa sancak beyi Küçük Mehmet Paşa hareketi

rihi Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen Antalya'nın Son Bin Yılı isimli Sempozyumda "Teke Eli'nde Sosyal Karışıklıklar" adıyla sunmuş olduğumuz ve yine aynı kurum tarafından 2006 yılında yayınlanan bildiri kitabının 27 ile 52. sayfaları arasında yer alan bildirimizden özetlenmiştir.

227- Akdağ, Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celali İsyanları, s.273- 278.

228- Akdağ, Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celali İsyanları, s. 293.

229- Akdağ, Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celali İsyanları, s. 199.

230- Akdağ, Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celali İsyanları, s. 346, 358- 359. Belirtilen isyan olayı hakkında şimdilik bildiklerimiz bundan ibarettir. İleride yapılacak yeni araştırmalarla konunun daha fazla aydınlığa kavuşturulacağını ümit ediyoruz.

231- Körbey İsyanı ile ilgili olan bu bölüm, 18-19 Aralık 2003 tarihlerinde Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Ta-

bastırmakla görevlendirilirler. Kaptan Paşa da bunlara denizden destek vermekle görevlendirilir. Bu son görevlendirme gereğince Kaptan-ı derya Abdülkadir Paşa donanmadan topları şehre çıkararak bir kuşatma harekâtına başlamak üzeredir. Ancak tam bu sırada Antalya halkı tarafından özel bir heyet oluşturulur ve bu heyet, Kaptan Paşa'ya gelerek şehrin topa tutulmaması ricasında bulunurlar. Çünkü onlar bu esnada şehrin zarar göreceğini bilmektedirler. Bundan dolayı Körbey'i gürültüsüz patırtısız yakalayarak teslim edeceklerini belirtirler. Bu isteğin kabul görmesi üzerine şehir ileri gelenleri, Körbey'e giderler ve "uzun zamandan beri sefasını ve rahatını sürdürdün şehrin harap ve halkının da ayaklar altına alınmasına nasıl razı olursun? Biz Kaptan Paşa ile konuştuk sana aman verdi. Birkaç bin altın ile kurtulman mümkün ise biz sana onu teslim edelim, verelim git Paşa ile konuş" diyerek razı ederler. Bunun ardından da Körbey'i, kardeşleri, kâhyası, bölükbaşısı ve diğer adamları ile birlikte Kaptan Paşa'nın gemisine götürerek teslim ederler. Ancak, maddi menfaat peşinde koştuğu anlaşılan Körbey ve etrafındaki adamları, gemiye çıkar çıkmaz hemen boğdurulurlar ve çıplak cesetleri denize atılır. İsyançıların kesik başları ile Körbeyin müsadere edilen malları ise daha sonra İstanbul'a gönderilir. Körbey'e tabi olan birçok fesat ehli kişi ise katl, sürgün ve hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Körbey'in bu şekilde etkisizleştirilmesinin ardından Antalya'da ilginç bir gelişme daha yaşanır. Çünkü bu sefer de, onun önceki isyanlarından birinin sonlandırılmasındaki rolünden dolayı devlet erkânının iltifatına mahzar olan ve mansıbı yükseltilecek kadı Abdülvehhab, Naima'nın deyimi ile şeytanın sözüne uymuş ve rezil ve eşkiya topluluğunun arasına girmiştir. Yani, o da aynen Körbey gibi, devletin ve toplumun içinde bulunduğu sıkıntılı durum nedeniyle Abaza Hasan Paşa taraftarı olmuş ve onun ordusuna katılmıştır. Abaza Hasan Paşa tarafından da bu kişiye daha önceden vaat edilen ordu kadılığı görevi verilir. Böylece o, uzun süre hizmet etmiş olduğu Osmanlı'ya tavır almış ve ihanet içersine girmiştir. Kadı Abdülvehhab, yeni pozisyonunda günahsız ve suçsuz adamların öldürülmesi ile fukaranın mallarının zabt edilmesinin caiz olduğuna dair fetvalar vermeye başlamıştır. Bu nedenle de eşkiya taifesinin iltifatına mahzar olmuştur.

Osmanlı yönetimi bütün diğer Celali isyanlarında olduğu gibi, bu olaya da sessiz kalmamış ve hemen gerekli müdahalede bulunmuştur. Yapılan müdahalenin sonunda Abdülvehhab da aynen Körbey gibi ölümle cezalandırılır. Onun ölümü, Halep'te Abaza Hasan Paşa'nın adamları ile birlikte idam edilmesi suretiyle gerçekleşmiştir. Naima bu idam olayını anlatırken, adı geçen kişinin Tekeli olduğundan bahsetmektedir ki, onunla birlikte idam edilen otuz bir tane önemli paşa ve beyin yanında Tekeli Zorba Satılmış isminde biri de yer almıştır (1659 Ocak).

5- XVIII. Yüzyılda Teke Yörüklerinin Sürgünü

XVIII. yüzyılın ilk başlarında İç-il, Alaiye ve diğer komşu bölgeler ile birlikte Teke bölgesinin de Yörük taifesinin halka yaptığı çeşitli zulüm ve tecavüzlerine sahne olmuş olduğunu ve bu yüzden söz konusu topluluğun, İç- İl sancağına zorunlu iskâna tabi tutulmuş olduğu bilinmektedir²³². Fakat Yörükler, iskân edildikleri bölgede kendi hallerinde durmayarak, baharda dağlık kesimlere çıkıp bahar geçtikten sonra da dağlardan inip eski yerlerine yani Teke, Alaiye ve İç-il'deki yerlerine aşamalı olarak dağılıp, halkın ırz ve mallarına göz dikerek onlara saldırmaya ve hayvanlarını çalıp çırpırmaya başlamışlardır. Ayrıca yol kesmek ve katli nüfus gibi eylemlere de başvurmuşlardır. Bundan dolayı onların üzerlerine birkaç defa kuvvet gönderilmiş ve sakin durma konusunda yemine(nezre) tabi tutulmuşlardır. Fakat bu topluluklar hiçbir zaman için sözlerinde durmayıp yeniden eski adetlerini icra etme yolunu seçmişlerdir. Bu konuda onlar için uygulanması düşünülen en son tedbir ise, bütün çoluk çocukları ile birlikte Kıbrıs adasına sürgün edilmeleri olmuştur. Bu konuda Haziran 1712 tarihinde ferman yayınlanmıştır²³³. Ancak bu Yörük taifesinden kimileri, sürgün edilmek üzere henüz gemiye bindirilirken başlarında bulunan amirlerini ve gemi görevlilerini katlederek Batı Anadolu'nun değişik yerlerine kaçmışlar; kimileri de, gemilere bindirildikten sonra yolda görevlileri katlederek yine aynı şekilde kaçmışlardır. Bazıları da Kıbrıs'a vardktan sonra tekrar geldikleri yerlere geri kaçmışlardır. Kaçaklar ise geri döndükleri yerlerde her türden eşkıyalık hareketine kalkışarak huzuru ve güveni bozmuşlardır. Bundan dolayı Anadolu valisi Şehsüvaroğlu Mehmet Bey'e, 1714 yılının Mayıs ayı başlarında bir hüküm gönderilerek, söz konusu Yörük taifesinin etkisiz kılınması ve belirtilen yere tekrar sürgünlerinin gerçekleştirilmesi için gerekeni yapması istenilmiştir²³⁴.

6- Tekelioğulları ve Tekelioğlu İsyanı²³⁵

Teke yöresinin XIX. yüzyılda da sosyal açıdan karışıklıklara sahne olmuş olduğunu biliyoruz. Bunlardan ilki, imparatorluğun diğer yerlerinde de çıkan ama etnik

232- Refik, a.g.e., s. 143-144. Onların buraya iskanları hakkındaki fermanın tarihi 1708 yılının şubat ayı başlarına denk düşmektedir. Bkz, aynı eser s. 140-141.

233- Refik, a.g.e., s. 143-144.

234- Refik, a.g.e., s. 149-151.

235- Tekelioğlu İsyanı ile ilgili olan bu bölüm, Türk Tarih Kurumu tarafından 4-8 Ekim 1999 tarihlerinde düzenlenen XIII. Türk Tarih Kongresi'nde "Tekelioğlu İsyanı" adıyla sunmuş olduğumuz ve yine aynı kurum tarafından yayınlanan (XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler III. Cilt- I. Kısım, Ankara, 2002, s. 237-254) bildiri kitabında yer alan bildirimiz ile 18-19 Aralık 2003 tarihlerinde Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen Antalya'nın Son Bin Yılı isimli Sempozyumda "Teke Eli'nde Sosyal Karışıklıklar" adıyla sunmuş olduğumuz ve yine aynı kurum tarafından 2006 yılında yayınlanan bildiri kitabının 27 ile 52. sayfaları arasında yer alan bildirimizden özetlenmiştir.

nedenlere dayanmayan isyanlar ile aynı karakterlere sahip olarak yüzyılın ilk başlarında karşımıza çıkan Tekelioğlu İsyanı'dır. Bu olay o kadar çok büyük boyutludur ki, devleti epey uğraştırmak, hatta aciz bırakmak bir yana, Teke yöresini de kasıp kavurmuştur. Bu isyanı da aynen yukarıda anlattığımız Körbey isyanı gibi uzun yıllar Teke sancağına sadece idari anlamda değil, her boyuttan tasarruf eden ve yerli bir aile olan Tekelioğulları ailesinden İbrahim çıkartmıştır.

Burada sözü edilen olayın kahramanı İbrahim'in ait olduğu Tekelioğulları ailesi, isyan öncesine kadar bu sancağı kırk seneden fazla ellerinde tutmuşlardır. Nitekim biz söz konusu aileye adını veren Hacı Osman'ın 1772 yılında Teke'de ayan olduğunu biliyoruz. Hacı Osman'dan sonra bu aileden sırasıyla Hacı Eyyüb, Eubekir (Deli Bekir), Hacı Mehmet ve İbrahim Teke Elinde idarecilik yapmışlardır. Bunların içinde de en fazla idarecilik yapan ve dolayısıyla Teke'de en meşhur olan kişi Hacı Mehmet Ağa'dır. Çünkü o, burada on dokuz yıl mütesellimlik yapmış ve doksan yaşında ölmüştür.

Tekelioğlu İsyanı'nın çok çeşitli sebeplere dayanırılmış olduğu bilinmektedir. Bunları başlıklar halinde aşağıdaki şekilde özetlememiz mümkündür:

Bu konuda ilk değinmemiz gereken husus, isyana zemin oluşturan XVIII. yüzyıl Osmanlı toplum ve devlet düzenidir. Çünkü belirtilen dönemde ülkede merkezi devlet otoritesi zayıflamış ve bu yüzden taşrada ayanlar türeyerek mevcut otorite boşluğunu doldurmaya çalışmışlardır. Bu tablo, aynısıyla XIX. yüzyılın başlarında da imparatorluğun birçok yerine yayılmış vaziyette geçerli idi.

İşte bu süreç çerçevesinde Antalya'da da, aileye adını veren gerek Hacı Osman ve gerekse ondan sonraki yıllarda idareyi elinde tutan oğulları, belki de dönemin şartlarının bir gereği olarak, ülkenin değişik yerlerindeki ayan ve ileri gelenler gibi, devamlı surette devlete karşı bir tavır içerisinde bulunmuşlardır. Nitekim Teke Eli'nde hüküm süren Hacı Osman'ın bizzat kendisi, 1770'li yıllarda, devam eden savaşlar dolayısıyla Teke'den asker istenmesi olayında üzerine düşeni yapmamış ve istenilen askeri Teke'den çıkarmamıştır. O, bu sebepten dolayı 1778 yılında öldürülmüştür. Bu olay üzerine oğullarından Deli sıfatıyla tanınan Bekir, babasının intikamını almak için aynı yıl devlete karşı kıyama kalkışmıştır. Olayların gelişiminde Deli Bekir, yakalanarak 1794 yılında idam edilmiştir. Ondan sonra Teke sancağında idareyi eline alan aynı aileden Hacı Mehmet de ailenin diğer üyeleri gibi, merkezî yönetimin emirlerini yerine getirme konusunda gevşek davranışlar sergilemeye devam etmiştir.

Öte yandan, Hacıosmanoğulları hanedanına mensup yöneticiler, Teke sancağında etkili oldukları dönemde, halkın, devletten ve padişahтан soğutulması için ellerinden gelen faaliyetlerde de bulun-

muşlardır. Bütün bu ve benzeri davranışlarından dolayı, Hacı Mehmet ve daha sonra oğlu İbrahim, devletin gözünde padişah emirlerine itaat etmeyen tipler olarak görülmüştür.

Tekelioğulları, yukarıda anlatılan süreç çerçevesinde, birtakım yollarla haksız yere mal mülk sahibi olmuşlardır. Onların dillere destan bu serveti edinilmelerinde yörede kendileri gibi meşhur insanlardan biri olan İbradılı Kadı Abdurrahman Paşa'yı padişah emri olmaksızın öldürerek onun bütün mal ve mülküne el koymalardır. Bu olay merkezi yönetim nazarında bardağı taşıran son damla olmuştur. Çünkü Kadı Abdurrahman Paşa, Sultan Mahmut'un nazarında çok değerli ve yenilikçi bir devlet adamıdır ve Osmanlı'ya da çok emeği geçmiştir. Bu nedenle Tekelioğulları'nın yörede uzun yıllar estirdikleri terör havasından bıkan ve onları etkisiz kılmak için zaten fırsat arayan devlet, Kadı Paşanın el konulan servetini istemiş, onlar ise vermemek için ellerinden geleni yapmıştır.

Bunun üzerine merkezî yönetim, Hacı Mehmet'in elinden Kadı Paşa'nın mallarının zorla alınması için kuvvet gönderilmesine karar vermiştir. Ancak tam bu sırada Hacı Mehmet, eceliyle ölür. Bir türlü ele geçirilemeyen söz konusu servet, bu sefer de hanedanın bir başka temsilcisi olan oğul İbrahim Ağa'dan istenir. Fakat o da, aynen babasının izlediği yolu takip ederek, çeşitli oyalama taktikleri izlemiştir.

Bunun üzerine merkezî yönetim, İbrahim Bey'in ulü'l-emre itaatsizlik suçundan dolayı cezalandırılmasına karar verir.

Bu arada bütün bu gelişmeler yaşanırken Tekelioğlu İbrahim de gerekli tedarikleri ve hazırlıkları yaparak Antalya kalesine kapanmış ve 26 Kasım 1812 tarihinde devlete karlı isyan bayrağını açmış olur. Tarihi kayıtlarda bu isyan Tekelioğlu İsyanı olarak zikredilmektedir.

Tekelioğlu, isyan için o kadar sağlam hazırlıklar yapmıştır ki, Hacı Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ona ve dolayısıyla Antalya üzerine yapmış olduğu hareketlerden hiçbirinde başarı elde edemez. Bunun üzerine onun yerine *serasker* olarak, Kaptan-ı derya Hüsrev Paşa görevlendirilir. Çünkü Tekelioğlu isyanını sona erdirmek, devlet için bir onur meselesi haline gelmiştir (Ocak 1814).

Nihayet, 26 Mayıs 1814'te Tekelioğlu'na öldürücü darbenin vurulması için yeni bir saldırı başlatılır ve 14 Haziran 1814 tarihinde şehir ele geçirilir. İsyanın bitirilmelerinden sonra Tekelioğlu, başı kesilerek idam edilmiştir.

İsyan hareketinin sonlandırılmasından sonra sıra, Teke Sancağı'nın bütününü bu aileden kurtarılmasına ve yeniden imarına gelmiştir. Bundan dolayı da takip eden günlerde Hacıosmanoğulları ailesinin tüm fertlerinin tespiti yapılmış ve bu aileye mensup 51 kişi Selanik'e sürgün edilmiştir. Bunun ardında bir dizi idari, ekonomik

ve mali tedbir ile Teke Eli'nin imarına girilmiştir.

Tekelioğlu İsyanı dolayısıyla, devletin gerek otoritesinin zayıflaması ve gerekse teşkilat ve donanım açısından içinde bulunduğu zavallı durum ortaya çıkmıştır. Ama bu isyanda asıl bedeli Teke yöresinde yaşayan halk ödemiştir. Çünkü aşağı yukarı kırk yıl boyunca çekilen acılar ve ıstıraplar bir yana, kaybedilen can, mal, mülk, ırz ve namus ile yerini yurdunu terk ederek başka diyarlara göç edip gitmeler Teke halkının bu olay dolayısıyla ödediği bedeller arasında yer almıştır.

7- XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XX. Yüzyılın İlk Başlarında Antalya'da Eşkıyalık Olayları^{236*}

Antalya ve çevresinin Tekelioğlu İsyanı'ndan sonra da bazı sosyal olaylara sahne olduğu bilinmektedir. Bu konuda ilk dikkati çeken olay, 1853 yılında Antalya'da meydana gelen bir isyan hareketidir. Nitekim 9 Temmuz 1853 tarihli bir arşiv kaydı bize Antalya'da meydana gelen bir isyanın bastırılması için asker gönderildiğinden bahsetmektedir. Gönderilen kuvvetlerle bastırıldığı anlaşılan bu isyanla ilgili olarak 12 Ağustos 1853 tarihli bir başka kayıta da, isyanın elebaşısı olan İsmail Bey isminde bir kişinin aynen Tekelioğlu ailesi fertleri gibi sürgünle cezalandırılarak Rodos adasına gönderilmiş olduğundan bahsedilmektedir. Aynı kaynakta yer alan diğer bilgilere göre bu kişinin bir daha Antalya'ya getirilmemesi de ilgililerden istenilmiştir. Ancak, aradan iki yıl geçtikten sonra, bu adaya sürgün edilenler ile ilgili olarak her nedense devlet bir tavır değişikliğine girmiş ve cezası bitenlerin memleketlerine geri dönmelerine izin vermiştir. Cezası bitmeyenler ise söz konusu adadan alınarak Konya'ya gönderilmişlerdir. Merkezi yönetim Antalya'da meydana gelen bu isyanla ilgisini kesmemiş ve muhtemelen bu isyanın izlerini ortadan kaldırma politikası çerçevesinde yine aynı tarihlerde bir başka karar daha alarak, söz konusu isyanda ilgisi olan Antalya meclis azalarının görevlerine son vererek yerlerine başkalarını atama yoluna gitmiştir.

Teke Eli'nin Osmanlı döneminde sürekli olarak çalkantılara sahne olmuş olduğu görülmektedir. Çünkü az önceki isyandan yaklaşık sekiz yıl sonra bu sancağa bağlı kazalardan Kaş'ta bir eşkıyalık çetesi ortaya çıkmıştır. 3 Şubat 1861 tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre, söz konusu kazada Kaşlı Ali isminde bir eşkıya reisi türemiş ve adı geçen şahıs, zabtiye ile giriştiği çarpışmada öldürülmüştür. Onun öldürülmesinin ardından da devlet, arkadaşlarının peşine düşmüş ve onların da yakalanarak muhakeme edilmesini ve kararının İstanbul'a bildirilmesini ilgililerden istemiştir.

Antalya ve çevresinde bundan sonra yaklaşık yarım yüzyıllık bir sükûnetin hüküm sürmüş olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Çünkü yaptığımız arşiv taramalarında 1910 yılına kadar Antalya'da her hangi bir olay kaydına rastlanılmamıştır. Ancak bu tarihlerde Antalya'da devlet memurlarından bazılarının da karıştığı veya destek vermiş olduğu anlaşılan çeteleşme faaliyetleri yaygınlaşmıştır. Bundan dolayıdır ki, 10 Temmuz 1910 tarihli bir kayıta, ortaya çıkan çetelerin halkın huzurunu ve asayiş düzenini bozduğundan bahisle, onlara yardım eden devlet memurlarının görevlerinden alınması yolunda halkın göndermiş olduğu şikâyet dilekçelerinin araştırılmasının istenildiğinden bahis vardır.

Sonuç

Antalya ve çevresi, XIII. yüzyılın ilk başlarından itibaren bir Türkmen yurdu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü fethi takip eden yıllarda bölgeye yoğun olarak Teke Türkmenleri diye bilinen topluluklar iskân edilmeye başlanmıştır. Söz konusu topluluk, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol hegemonyası altına girmesinden sonra ortaya çıkan beylikler silsilesinden olmak üzere kendi adıyla bir beylik kurmayı başarmıştır. Ancak bu beylik, XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'nın ilgi alanına girmeye başlamıştır. Nitekim XV. yüzyılın ilk başlarından itibaren beylik toprakları, Osmanlı hâkimiyeti altına alınmış ve yine üzerinde yaşayan Türkmenlerin adıyla anılan bir sancak olarak idari taksimatta yerini almıştır.

Ancak aradan geçen çok geçmeden, Osmanlı toplum ve devlet düzeninde yaşanan büyük değişime Türkmenlerin ayak uyduramaması veya Osmanlı'nın Türkmenleri bir şekilde dışlaması diyebileceğimiz bir süreç ve bu süreci de Anadolu üzerinde emelleri sahip olan bir başka Türkmen devletinin istismarı gibi nedenlerle Teke Türkmenleri, metbusu oldukları Osmanlı'ya karşı isyan pozisyonuna geçmişlerdir. Osmanlı da bu hareketi çok ağır şekilde bastırmıştır. Ama Teke Türkmenleri Celali İsyanları sürecinde Osmanlı'ya yeniden kafa tutmaya kalkışmışlardır. Fakat bunda da başarılı olamamışlardır.

Teke yöresinde Türkmenlerin Osmanlı'ya başkaldırma zihniyeti XIX. yüzyıla gelindiğinde de, bir başka süreç kullanılarak başka bir kılıf altında Tekelioğlu İsyanı adıyla yine devam etmiştir. Fakat bu sefer de Türkmenler, birilerinin emelleri uğruna kullanılmıştır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Teke Türkmenleri belki de başlangıç dönemlerinde kendi kimliklerini muhafaza adına isyana kalkışırken son dönemlere doğru bazı menfaat gruplarının istismarı neticesinde bağlı bulundukları devlete isyan bayrağını açmışlardır. Ama sonuçta hep zarar gören veya mağdur olan Teke Yöresi ve Teke Türkmenleri olmuştur.

236- * Bu başlıkta yer alan bilgiler de 18-19 Aralık 2003 tarihlerinde Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen *Antalya'nın Son Bin Yılı* isimli Sempozyumda "Teke Eli'nde Sosyal Karışıklıklar" adıyla sunmuş olduğumuz ve yine aynı kurum tarafından 2006 yılında yayınlanan bildiri kitabının 27 ile 52. sayfaları arasında yer alan bildirimizden özetlenmiştir.

5- MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ANTALYASI

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANTALYA'DA BAZI TEŞEKKÜL VE HAREKETLER ^{237,238,239}

1. MÜDAFAA-İ HEYET-İ MİLLİYENİN TEŞEKKÜLÜ

6 İkinci teşrin 1918'de Amiral Dickson'un İzmir Rumlarına taşkınlıktan çekinmelerinin ihtarı, 19 Mart 1919'da İstanbul'da Rum ibadethanelerinde mitingler yapılması ve aynı senenin 4 Mart'ında Trabzon Cumhuriyeti'nin kuruluşu hakkında Pontos Gazetesi'nin (387, N IV 387) ilânı, İzmir metropolitenin ihtilâlkar nutku, 15 birinci teşrin 1919'da Rum ve Ermeni patrikhanelerinin müttefiklerinin bütün Türkiye'yi işgal etmeleri için âli komiserlerden rica etmeleri ve 19 ikinci teşrin 1918'de Lord Curson Avam Kamarasında Loyd Georg'un 5/01/1918 tarihli nutkunu izah ediyor. Arap, Kürt, Ermeni, Rum ve Yahudi'lere Türk hakimiyetinden kurtarmayı vaat etmesi (Ziemen 287, 288) gibi hadiseler doğurduğu vaziyetlerin dehşet ve vahameti karşısında her yerde olduğu gibi Antalya'da dahi birtakım zatlar tarafından kurtulma ve hiç olmazsa tahfif çareleri düşünülmeğe başlamıştı. Başsız ve korunmaktan mahrum edilmiş olan bu milletin karanlık içinde tecelliyatına muntazır bir halde olduğu, hariçten gelenlerden öğreniliyordu. Felâketin büyüklüğünü anlayanların bulundukları muhit ve hissedebildikleri tesirata göre hiç olmazsa yükün ağırlığını azaltmağa mütevellil oldukları işitilmeye başlandı.

1335 (1919) yılı Türk Milleti'nin en karanlık, en bedbaht bir yılı idi. Harbe gidenlerin ancak yüzde üçü geri gelmişti. Onlar da, ya kolsuz ya bacaksız veya alil ve âmâ bulunuyordu. Dayanabilen bütün kuvvetler bitmişti. İşgaller ilerliyor, düşman orduları istedikleri gibi Anadolu'yu istilâ ediyor, Anadolu limanları düşman gemileri ile dolmuş, kara kısmında düşman askeri mekteplerimizi boşaltıyor, askerî dairelerimizi yıkıyor, yakıyor; kaza ve köylerde dolaşıyordu. Velhasıl millet mukadderatı anlaşılmaz bir safhaya girmiş de herkeste bir meysiyet, bir ümitsizlik. Ne bir taraftan bir ışık ne bir hareket görülüyor, ne bir telkin ne de bir teşvik mevcut. Böyle bir karanlık zamanda hattı hareket tayin etmek pek müşkül olduğu muhakkak iken, bilâhare nurlara inkilab eden kendi kendine bir kıvılcım parladi.

Bir yaz gecesi idi. Merhum Hacı Hatip Bahçesi'nde

237- **Süleyman Fikri ERTEN** (Milli Mücadele Döneminde Antalya-ATSO Yayınları)

238- **Derleyen:Saadettin ERTEN** (Süleyman Fikri ERTEN Oğlu)

239- **Yayına Hazırlayan:Hüseyin ÇİMRİN**-Kent Tarihçisi

sabık Müftü, merhum Yusuf Talat, sabık Meb'us merhum Hasan Tahsin, merhum İbrişimzade Mustafa, Giritli Mehmet Remzi Beyler, Kesikçi Mehmet Ağa vs.den mürekkep birtakım memleketin ileri gelenlerinden yirmi kişi kadar toplanmış memleket mukadderatından, dâhili ve hârici düşmana karşı alınabilecek vaziyetten bahsediyor, kütlesi oldukça yekûn tutan Antalya Rumlarının hariçten ufak bir yardım gördükleri takdirde memleketin hercümerç bir hale geleceğinin muhakkak olacağını. Memleketi muhafaza etmek hususunda dışarıdan bir istinatgah aramak lâzım olduğunu muna-kaşa ve hasbihal edildi.

Yine bir gece Yörük Fuat Bey'in evinde böyle bir toplantı yapıldı. Saatlerce devam eden münakaşadan sonra hiçbir neticeye iktiran edemeden hepimiz münkesir olarak dağılmıştık. Bir müddet sonra bazı taraflardan birtakım cemiyetlerin teşekkül etmekte olduğu işitilmeğe başlandı. 1335 Senesi Mayıs'ın 19'unda Samsun İskeleyi'nde bir yıldızın parladığı işitildi. Bu sırada idi ki, Antalya münevverleri tekrar harekete geldiler. Bir içtima yapıldı ve aşağıdaki zatlardan mürekkep bir Hey'eti Milliye teşekkül etti.

Sabık Müftü Yusuf Talat, sabık Belediye Reisi Karakaş Hüsnü, sabık Mebus İbrişim zade ve Hasan Tahsin Beyler ile Giritli Mehmet Remzi ve Hacı hatip Osman Efendiler. Bunların da seçtikleri adamlar dahi Kesikçi Mehmet Ağa, Abdi zade Hüseyin, Civelek İzzet Bey'lerdir. Artık cemiyet teşekkül etmiş bulunuyordu. Alınacak vaziyet hakkında Mutasarrıfla görüşmek icab ediyordu. Mutasarrıf Cemal Bey, bu yeni icat edilen cemiyetten ürkmüş olmalılar ki bir türlü muhabere ve müşavereye yanaşmıyor ve nihayet temaruz ederek evine kapandı ve heyeti kabul etmedi. Alay kumandanı yanlış bir fikre saparak hükümet kapısına bir süngülü dikip heyetin hükümeti işgal etmesine mani olmak istedi. Fakat heyet mutasarrıfı görmek hususunda ısrar ediyor ve nihayet hasta olduğuna bakmayarak mutasarrıfla evinde mülakat yapabildiler. Memleketin başına gelen felâketten bahis ile ne yapmak, ne gibi tedbirler almak lazım geldiği hakkındaki Ziraat Müdürü Akif Bey'in ateşli sözlerine karşı yatakta yatan Cemal Bey coşarak doğruldu ve "Ben milletimle beraberim, ne yapmak lazımsa beraber düşünerek yapalım" dedi. Bu sözden memnun kalan heyet avdet etti ve Belediye Dairesi'nin bir odasında "MÜDAFAA-I HEYETİ MİLLİ-YE CEMİYETİ" unvanı ile toplanmağa başlayarak faaliyete girişti.

Heyet-i Milliye'nin teşekkülünden biraz sonra Nazilli'den, Aydın ve İzmir'i müdafaaya müteveccih teşekkül eden Millî Heyetler'in mümessili olarak Nazillili Hacı Süleyman Efendi ile Tefvik Efendi adında iki zat geldiler. Maksatları Nazilli'de teşekkül eden Millî Cephe'ye bu vilayetten yardım istemektir. Bu vilayet yardımdan çekinmedi. Heyeti Milliye vasıtası ile asker, erzak ve levazım sevk edilmeğe başlandı.

İstanbul'un işgali'ni müteakip İzmir işgal edildi. Esasen işgal altında bulunan Antalya'nın tehlikesi daha ziyade bulunduğunu ve herhalde daha ciddi bir vaziyet alması zaruri olduğu ve hükümetin zayıflığı milli bir heyetle takviye edilmezse daha çok elim vaziyetlere sürüklenebileceğini anlayanlar o zaman müftü bulunan Yusuf Talât'ın riyaseti altında Belediye Reisi Karakaş Hüsnü, Vilayet Encümen azasından Rasih Kaplan, İbrişim Mustafa, eski Telgraf Müdürü Hasan Tahsin, avukat Halil İbrahim, Doktor Galip, Hacı Hatip Osman, Kesikçi Mehmet ve Giritli Mehmet Remzi Beyler'den mürekkep bir heyet kurdular ve bu heyetin şubelerini kazalarda da açmaya başladılar.

Antalya Müdafaa-i Heyeti Milliye'nin yardımlarını gören Nazilli Cephesi Antalyalılara teşekkür etmek üzere Süleyman Efendi'yi alarak cephe komutanlığını üzerine alan Demirci Mehmet Efe yeğenini bu zata terfik ederek (katarak) Antalya'ya tekrar gönderdi. Bu sırada Erzurum Kongresi kurulmuş, Sivas'ta büyük bir kongre yapılmak üzereydi.

Bu havalinin tamamını emrinde tutan Mehmet Efe, Sivas ile fazla alâkalanmaya taraftar değildi. Bu tehlikeli vaziyeti gören Antalya Heyeti Milliyesi Hacı Süleyman Efendi'yi misafir ettikleri Hacı Ali Efendioğlu Mesut Bey'in evinde bir toplantı yaparak bu vaziyetin vehameti milli birliğin husulüne (hasıl olmasına) çalışmak lüzumunu ve ancak milli müdafaa'nın bu suretle kabil olacağını Hacı Süleyman Efendi'ye bildirdiler. Sivas'la münasebet tesisine Demirci'den izin alması için ricada bulundular. Çünkü telgrafhaneler dahi Efe tarafından kontrol altına alınmış, hilâfında hareket idamı mucipti. Bu sırada Alaşehir Cephesi'nden Çerkez Ethem'den o cephede yararlılığı ile meşhur olan Mustafa'nın tepelendiğine dair bir telgraf geldi. Bu telgraf Antalya Heyeti Milliyesi'nin haklı olduğunun Süleyman Efendi'ye anlatılmasını temin etti. Avdetinde Sivas'a gitmek için Demirci'den muvafakat almayı çalışacağını vaat ederek geriye döndü ve bu mıntikanın Sivas Mümessilleri ile ilk teması bu suretle tahakkuk etmiş bulundu. 19 Mayıs 1335'te bilâhare ayları, yıldızları doğuran bir güneşin Samsun'da parladığını yukarıda görmüştük. Bu güneş az zamanda peykerler peyda ederek etrafa nurlu huzmeler salmağa, düşmana karşı cepheler teşkil etmeğe, milleti tenvir ederek direktifler vermeğe başladı.

"15 Haziran 1335'te Aydın Cephesi teşekkül etmiş bulunuyordu. Bu mıntıkada: 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey, Fırka Topçu Kumandanı Binbaşı Hakkı Bey, Alay Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve Milli Kuvvetlerin başında Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe vardı. Sonunda Demirci Mehmet Efe vaziyete hakim olarak Aydın Cephesi kumandanlığını şahsında takarrür (karar kılma) ettirdi. Bilâhare Nazilli'ye gönderilen Rafet Paşa Demirci Efe'den kumandayı almağa lüzum görmemiş Efe'nin maiyetinde vazife görmeyi ter-

cih etmişti. Rafet Paşanın bu hafif hareketi yüzünden Aydın ve Salihli cephelerinde muntazam ordunun teşekkülüne kadar ciddi bir sevk ve idare tesis edilmesine sebep olmuştur."(11)

"İzmir'in muhtelif cephelerinde tesis ve tedricen zabitan ve Kıtaatı askeriye ile takviyeye çalışan milli cephelerin işleri esaslı olarak doğrudan doğruya o mıntikalar ahalisi tartından temin olunuyordu. Bunun için de geri mıntikalarda Milli Teşkilât yapılmıştı. Bu vazifenin ahaliden hükümete intikali, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin teşekkülünden sonra temin olunabilirdi. "Dört yıl durmaksızın uğraş, aç ve sefil kal. Ölümünden daha kötü günleri geçirdikten sonra düşman, kollarını sallaya sallaya İstanbul'a İzmir'e, Antalya'ya ve Adana'ya girişinde vakurane dolaşsın. Bu Türk ruhu ile kabili telif olmayan şeylerdi. Bunun içindir ki dinini, milletini seven, bu kötülükleri görmek istemeyen gönüller yurt ve millet sevgisiyle dolu olan Anadolu'nun genci ihtiyarı Atatürk'ün direktiflerine dört elle sarıldı. Meydana atıldı.

12 Eylül 1335'te Hükümeti Merkeziye ile umumiyetle muhabere ve irtibatın kesilmesi üzerine Antalya Müdafaa-i Heyeti Milliye Cemiyeti Nazilli Cephesi Kumandanı Mehmet Efe ile münasebet ve muhabere temin etmeğe başlamıştı. İaneler toplanmağa başlandı. Cepheye iştirak etmek üzere hariçten gelenlere cepheye kadar müreffehen visali (erişmesi) cephe için lâzım olan hastaneler levazımı, asker için silâh satın alma gibi faaliyetlerle beraber ayrıca nakden muavenete başlandı.

Toplanan ianeler şayanı iftihar bir halde idi. Bundan başka kaza ve nahilerde birer irşat heyeti teşkil edildi. Her taraftan gönüllü asker toplanıyor ve muntazaman cepheye sevk ediliyordu. Vilâyetin her tarafından asker için hırka, elbise, dolak, pamuklu gibi levazımat mütemadiyen dikiliyor, sevk ediliyordu. Aynı olarak Antalya'da 200 yataklı hastane takımı hazırlanmıştı. Antalya işgal altında olduğu halde işbu cemiyet olanca kuvvetini sarf ediyor, gece gündüz çalışıyor. Nazilli cephesi ile muntazaman şifre ile muhabere ederek talimat alıyordu. Müdafaa-i Hukuk azaları aynı zamanda - aşağıda bahsedilecek olan - Hilâl-i Ahmer'i dahi idare etmekte idi.

Şehzade Abdürrahim'in Antalya'ya Gelişi

İzmir'in Yunanlılar tarafından istilası üzerine Sadrazam Ferit Paşa, pek ziyade endişe içinde bulunan ezhanı umumiyeti teskine medar olabilecek zannettiği bir tedbir düşünmüş ve şehzadelere bazılarının riyaseti altında civar vilâyetlere muhtelif ricali mülkiye, ilmiye ve askeriye mürekkep heyeti gönderip (Hukuku makaddesi devlet ve milletin siyanetine çalışacağı) hakkında halka, namışahaneye teminat verdirmek esbabına tevessül etti. Bu heyetin elinde icrai hiç bir selâhiyet bulunmaması veyahut var ise tatbikine

kalkışılmamış olmasına karşı ve sonradan vakalar süratle gelişerek İzmir faciasının vuku üzerine bu teşebbüsten faydeli hiç bir netice çıkmadı. Fırka kumandanı M. Şefik Bey'den: Şehzade Abdurrahim Efendi riyasetinde ve Sadri Esbak Müşir Ali Rıza Paşa'nın İkinci Riyasetinde Erkânı Harbiye'den Fevzi, Hayret ve Süleyman Şefik Paşalarla, ilmiyeden Bursa Mebusu sabıkkı Köstenceli ve diğer bir zatla Babialı Memurin Kalemi Müdürü Ohanes Efendiler'den mürekkep bir heyetin kendisi ile Aydın'dan Antalya'ya gelmekte oldukları öğrenildi. Bu heyetin Antalya'ya gelişi anavatanından ıftirak (ayrılma) endişesiyle iki aydan beri müteessir ve mükedder (kederli) bir hayat geçiren Antalya ahalisi üzerinde pek büyük bir tesir bırakmış olduğu muhakkaktı. Abdurrahim Efendi Antalya'dan başka Adana, Konya İzmir ve Bursa taraflarına da gönderilmişti.

Antalya işgal altında bulunduğu cihetle şehzade ve heyetinin Antalya'ya varmasının münasip olup olmayacağı müzakerelerinde Miralay Şefik Bey'in mukmi ve dürüst mütaalâsı verilen kararda büyük rol oynamıştır. 3 Mayıs 1335 (1919) sabahı Antalya ahalisi için şerefli bir gün sayılıyordu. Çünkü Antalya İtalyanların değil kendi milletinin malı olduğunu istidlal ediyordu ve bununla taze bir ümit, yeni bir hayat buluyor ve büyük bir teselli duyuyor, kuvve-i maneviyele ri yükseliyordu. O gün memleketin genç, ihtiyar, kadın erkek herkes yola döküldü ve böylece gelen heyeti sevinçle dolu olarak istikbal etti.

Heyetin Antalya'ya gelmesi, bu bölgenin anavatanına bağlı olduğunu ve daima bağlı kalacağını bir alâmeti hayrı telâkki edildi. Bunun için herkesin gönlünde bir ferah, yüzünde bir beşaret okunuyordu. Bu istikbal, gelen heyeti istikbalden ziyade İtalyan işgalini protesto idi. Hükümet dairesi önünde toplanan halk, heyetin okuduğu maruf beyannamenin manayı asliyesine kulak bile vermemiş, halk sevinçten coşku içinde ağlıyordu. Beyannameye cevap olarak Rasih Kaplan tarafından irticalen mukabele edilmiştir. Rasih Kaplan pek talâkatla söylediği bu müessir nutkunda, Anavatan'dan ayrılmamak uğruna Antalyalıların 'fedayı cana' daima hazır olduğunu ve bu husus için bir işarete baktığını ilâvesi ile halkın İtalyanlara karşı olan hislerinin tercümanı olmuştur. Bu koca halk kitlesi arasında bittabi İtalyanların ajanları da vardı.

Heyetin Antalya'ya gelmesi münasebeti ile ahalinin vaki olan samimi tezahüratı; İtalyanların ahaliyi kendilerine celbetmek hususundaki tüm emek ve ümitlerinin boşa çıktığını gösteriyordu. Rum ahalinin tezahüratı mahsusası da İtalyanları asabiyete uğratacak mahiyette idi. Gelen heyet Antalya ahalisinden gördüğü iltifat, vatana karşı olan fazla bağlılık görüntüsünden dolayı bir gün fazla kalarak Korkuteli yolu ile başka mahale avdet etmişlerdir.

Bu heyetin vazifelerinden biri senelerce süren ve neticede ziyadan başka birşey elde edilmeyen Umu-

mi Harp'ten sonra Anadolu ahalisinde hasıl olan meyusiyyet ve ümitsizlikle kalan kalplerine biraz hayat ve inşirah (ferahlık) vermek ve ati için ümitlerini takvive etmek manevi kuvvetlerini arttırmak ve muhtelif unsurlarının şikayetlerini dinleyip mazbatalarını Sadrazam Ferit Paşa'ya vermektir. İşbu seyahat bu maksada matuftu. Büyük harbin bitiminde yurdun gökleri üzerinde karabulutların dolaştığı acı günleri hatırladıkça insanın tüyleri ürperiyor. Memleketi idare edenlerin hepsi birer tarafa kaçmış ve sığınmış; Padişah küflenmiş sırmalı elbiselerini kaybetmemek için yurt ve ulusu satmağa hazırlanmış, cömert bir tüccar olmuştu.

Memleketin muhterem anneleri Büyük Savaş'ta genç oğullarını Çanakkale, Kafkasya, Suriye hatta Galiçya'ya gönderdiği halde ekserisi yorulmuş, yaralanmış sakat kalmış ve yok olmuştu. Bilirsiniz ki biz Büyük Harp'de dedelerimizden miras kalan bahadırlarımızla her tarafta düşmanla vuruştuk. Savaş neticesi olarak düşman yurdumuza girdi ve bize karıştı. Bu kez vuruşmak daha zorlaştı. Ümitler kırıldı. Eski particiler, eski kaldırım kahramanları bu sefer işi döndürdüler. Düşmanla bir olup bizi ezmeğe başladılar. Müdafaa-i Milliye aleyhine maddi ve manevi zehir ve fesat kuvvetleri teşkile, kötü propagandalar yapmağa başladılar. Fakat Atatürk'ün yüksek irşadı ile hasıl olan azmimize mağlup olmağa başlayınca avamın cehaletinden istifade etmek ümidi ile hiç utanmadan Anadolu halkını bilhassa Atatürk'ü asi sayarak Şer-i Şerif namına 11/04/1920 tarihinde aleyhe sahte bir fetva bile çıkardılar ve Kuva-yı Milliyecileri asi, gagî ve katili vacip kimseler olarak gösteriyorlardı. Malûm ya fetva anlayışa göre veriliyor. Anadolu uleması 5/05/1920'de aynı silahla, hakiki fetvası ile mukabele etti ve gazetelerle ilân ederek milleti ikaz etti.

Atatürk'ün dehası yurdumuza giren düşmanı kovmak, istiklâlimizi kazanmak için kadın erkek eli silah tutan bütün milleti bir fikir etrafında kuvvetli bir varlık olarak toplattı ve bununla ilk ülküsünü şerefle yaşattı ve bitirdi ve böylece dünyaya yüzü ak, alnı pak çıktı. Türk Milleti'nin en karanlık günlerini ışıklandıran, ölü sanılan bir kütleyi ayaklandıran ve ululuğa ulaştıran odur.

2. ANTALYA'DA MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ'NİN TEŞEKKÜLÜ

Erzurum ve Sivas Kongreleri teşekkül etmezden evvel Alaşehir ve Nazilli Heyeti Merkezîyeleri tarafından "Müdafaa-i Hukuk Reddi İlhak Cemiyetleri" müftü efendilerin riyasetleri altında bulunacağı iş'ar ve tamim kılınmışsa da bilâhare muhtelif namlar altında ve aynı maksat etrafında teşekkül eden bütün cemiyetleri birleştirerek "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" unvanı verilmesi Sivas'ta aktolunan 4 Eylül 1335 (1919) tarihli kongre mukarreratı icabından bulunmuştur.(12) 19 İkinci teşrin 1335 tarihinde vuku

bulan Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içtimasında aşağıdaki kararı görüyoruz.

"Bugün Antalya'yı teşrif eden Nazilli Heyeti Merkeziyesi azasından Ali Bey, Ali Rıza ve Osman Efendiler tarafından Nazilli Heyeti Merkeziyesi'nin memleketimiz namına daimi bir murahhas bulundurması hakkındaki şifahi talep üzerine müzakere olundu. Memleketin vaziyeti hazırasına ve Sivas'taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Temsilîyesi namına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından 17 Teşrin evvel 1335'te varit olup esas Heyeti Umumiye'de kırat edilen telgrafnamede Sivas Umumi Kongresi bilimum cemiyetleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" namı umumisi altında toplamış ve vicdanı milli'den doğan vahdet temin edilmiş olduğuna ve Nazilli'ye ait irtibatımızda nakten ve aynen ianat ve teberruat irsal suretine münhasır kalacağına nazaran daimi murahhas tayin ve izamına hacet görülmediğine ve Antalya Heyeti Merkeziyesi de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi mucibince doğrudan doğruya cemiyeti mezkûre heyeti temsilîyesine merbut olmasına karar verildi." 20 İkinci teşrin 1335'te Daire-i Milli odasına davet edilen rüesai memurini mülkiye (sivil memur reisi) ve askeri ve ulema eşraf ile tüccari mahalliye ve Nazilli'den gelen heyeti merkezi azaları içtima ederek muhacirin ve muhaddin için birrıza ianat ve teberruat toplanmasına karar verdiler ve tahsilat mukabilinde Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi mührile damgalanmış birer makbuz verilmesine karar verildi. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçer geçmez teşkilâta başlamış ve vilâyetlerde kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile temasa geçmişti. Gazi'nin ne mahrumiyetler içinde işe başladığı cemiyetin aşağıdaki kararından anlaşılıyor:

"Harekâtı Milliye'nin kâfilî muvaffakiyet olacak bir suretle idamesi için iki bin liranın irsali hakkında Heyeti Temsilîye Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan varid olan 15 Teşrin sani 1335 tarihli telgrafname mütelaâ olundu. Bin lira gönderilmesine karar verildi." 8 Kanuni Evvel 1335

Yusuf Talât, İbrişim Mustafa, Giritli Mehmet Remzi, Tosun Hakkı, Karakaş Hüsnü, Hacı hatip Osman, Avukat Ahmet Tefvik.

Görülüyor ki; para göndermek meselesi için bir ay sonra karar verilebiliyor. Çünkü o sırada Cenup Cephesi'nin ötesini gören pek az zevat vardı. Memleketin vaziyeti umumisine hakim olacak bir kumandana ihtiyaç olduğunu takdir edemiyorlardı. Giritli Mehmet Remzi'nin ısrarı üzerine ancak bin lira gönderilmişti.

Sivas Kongresi mukarreratının teşkilât kısmında beşinci maddesi "müstakil liva ve vilayet heyeti merkeziyelerinin nahiye ve liva heyeti idareleri tarafından

seçilmiş olan azadan terekkep eder içlerinden biri bil intihap reis olur" der. Musarrah olmasına binaen iş bu madde ahkâmına tevfikân kaza ve nahiyeler heyet idaresi ile merkez kazası muvakkat heyet idaresi tarafından icra kılınan seçim bitiminde Antalya Müstakil Livası Heyeti Merkeziyesi'ne tayin kılınan 10 aza arasında bulunan eski Müftü Yusuf Talât Efendi 23 Mart 1336 tarihli karar mucibince ittifakı aza ile reis intihap edilmiş ve bilâhare asker celp ve cem'i için Nazilli'den Antalya'ya gelen Mülga Heyeti Merkeziye müfettişlerinin teklifi üzerine çoğalan muamelâtın tasviye ve temine medar olmak üzere cemiyet üyelerine ilâveten ve zamimeten ithali tensip olunan müşavir aza arasında bulunan Ahmet Hamdi Efendi'nin de Antalya'da bulunduğu müddetçe cemiyetçe mukarrerat ittihaz edildiği zamanlarda içtimada hazır bulunmasına karar verilmiştir.(13)

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül eder etmez kazalarda ve nahiyelerde birer şube açarak daimi muhaberatı temin etmeğe başlamıştır. Bilhassa Nazilli Heyeti Milliye Merkezi ile muhabere ederek alınan direktifler üzerine hareketle levazımâtı askeriye kadarik ve ianeler toplamağa başlamıştır.

14 İkinci teşrin 1335'de işgal altında bulunan yerlerde gizli teşkilâtı milliye yapılması için Atatürk'ün Fuat Paşa'ya ve Afyonkarahisar'ında 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey'e verdikleri emirler üzerine Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin aşağıda rakamlarla gösterileceği üzere cepheye nakten muavenet ve levazımâtı askeriye, hastanelere, sevkîyâta, esaretten avdet eden zabitan ve neferleri müreffeh memleketlerine izamına, jandarma ve milli tabur teşkilâtına, ahz-ı asker şubesine, bikes ailelere ve hâriçte okuyan talebe muavenetine, cepheden gelen malûllere hasta efradı için mualece vesaireye külli muavenetlerini ve aynı zamanda Ahmet Hamdi Efendi'nin riyaseti altında merkez kazalarla nahiyelerde birer irşat heyetlerini teşkil ettiklerini görüyoruz. İstihbarat şebekesi de pek mükemmel idi. İstanbul'un işgali üzerine artık bütün Anadolu'nun bir tek kıblesi kalmıştı ki oda Ankara'dır. Antalya Müdafaa-i Milliyesi'nin birinci kararını 30 Eylül 1335'te görüyoruz. Karar altına reis olarak Yusuf Talat, İkinci Reis Mustafa ve on bir aza imzası. Azaları şunlardı: (14)

Hacı Hatip Osman Efendi (15), Mehmet Hakkı Re-sih (16), Hasan Hüsnü, Mehmet Emin, Hakkı, Hüseyin Hüsnü, Ali, Hasan, Mehmet Nuri, Esat Hulki, Galip(17), Ahmet Tefvik ve Mehmet Remzi. Heyeti Milliye kitabetine maliye ercümeni azasından Hasan Tahsin (18), ve hesap memurluğuna maliye ercümeni azasından Hüseyin Sabri ikişer bin kuruş maaşla tayin edilmişlerdir. Veznedarlığa da Hacı Hatip Osman Efendi seçilmiştir. 13 Haziran 1336 tarihli bir kararda dahi deniliyor ki: "Cemiyetimizde noksan olan azaların yerlerine Müftü Sabık Ahmet Hamdi Efendi, Tacüddin ve Faik Beyler ile dava vekili Ali Haydar, Belediye Reisi Hakkı ve azalardan

Raşit ve Ali Efendilerle Giritli Mehmet Muhtar, Kesikçizade Mehmet, Ellibeş zade Mehmet, Ziraat Müdürü Esbakı Mustafa Şevki, Şekerci Dede Rifat Efendiler azai daime olarak tayin edilmiştir.”

Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne ait tesadüf edilen ilk karar 20 Eylül 1335'te ise de 8 Eylül 1335'ten itibaren Nazilli Heyeti Merkeziyesi'ne, Aydın mücahitleri için naklen ve levazımat tedariki ile muavenete başlandığı; 11 Eylül 1335'te Alâiye'den 80520 ve Finike'den 5551 kuruşun iane olarak geldiğine bakılırsa bu tarihlerden evvel kararların bulunması icap eder. 1335 yılı nihayetinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne kazalardan gelen ianeler 7099 lira olduğunu görüyoruz.

Bu yıla ait defteri kebirlerinde umumi varidatın zimmet ve matluphanelerinde 15467'şer lira 23 kuruş kayıtlıdır. Yine defterlerindeki kayıtlara göre bu yıl içinde Nazilli'ye 6400 lira naklen ve 3428 lira 56 kuruş lavazımat gönderilmiştir. Teşekkül eden milli alay için: 449 lira. Muhtelif mütefferik masraflar için 1567 lira ve maaşlar için 316 lira ki, ceman 12157 lira 59 kuruş sarfiyat vuku bulmuştur. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin karar defterine 3 Mart 1336 tarihinde yazılmış tahriratta deniliyor ki "Alâiye'ye evvelce yazıldığı üzere Alâiye'den ahiren Tevfik Efendi'nin reyî munzam olduğu halde talep edilen mebalîği malûme gayet mühim bir hususa sarfedilecektir. Esasen 100.000 Lira derecesinde bir meblâğa ihtiyacı acil vardır. Bu para Alâiye'ye tefrik edilen miktar iâşe kabilindendir. Alâiye eşraf ve ahalisinin müsellemler olan hamiyeti vatanîyeleri icabınca bu parayı nihayet bir haftaya kadar yetiştirilmesi ehemmiyetle rica olunur.”

10 Mart 1336 Kaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne yazılan tahriratta: "Meis Adası'nda Fransızlar tarafından tertib edilen beyannamelerin Kalamaki ve havalisine dağıtıldığı ve bundan ekserisinin Rum ahaliye verildiği ve bundan başka Fransızlarla onların taraftarları canibinden propaganda yapılarak şu sıralarda o halvalide bir vak'a ihdasına çalışılmakta olduğu ve bunun netayicinden memleket için mazarratı azime zuhur eyleyeceği haber alınmıştır. Bu bapta cemiyetinizce olan malûmatın biletraf acilen inbas ile beraber devletin siyaseti dahiliye ve hariciyesine tesir ika edecek ahval hususuna zinhar meydan verilmemesi esbabı kafiyesinin istikmalî ehemniyetle tavsiye olunur.”

1336 (1920) yılı Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin en faal yılı idi. 8 İkinci Kânun 1336'da Dersaadette (İstanbul'da) İngiltere Amerika, İtalya, Fransa mümessil siyasilerine Matbuat Cemiyetine, Oriental Gazetesi'ne, Dahiliye ve Hariciye Nezaretlerine çekilen atideki telgrafi defterlerinde okuyoruz: "Sırf Türk Memleket'i olan vatanımızdan bazı aksamın hasbel mütareke işgal dolayısı ile hasıl olan teessüre zamimeten ekser mahallerde Türkler ve Müslümanlar hiç de muntazır olmayan bir takım suzişli vak'alara maruz kılıyorlar. Biz Türkler nizam ve intizamı alemlî ihlâl etmek

taraftarı olmayıp vatanımızın bütün manası ile tamamen tahliyesi en büyük emelimizdir. Şu sırada kongrede Türkiye mesailinin müzakere olunacağı haber aldık. İşte Antalya'da akteddiğimiz yüz bin kişilik mitingde ita eylediğimiz kararı arz ediyoruz: Osmanlı İmparatorluğu arazisinden kablel harp Türkiye Hükümeti'ne ait arazi kamilen Hükümeti Osmaniye'ye iade kılınacaktır. Hiçbir sebep ve vesile ile Türkler hakkı sarihlerinden mahrum edilmeyecektir. Bunun hilafı verilecek kararı kabule mazur olduğumuzu ve her halde İtilâf Devletleri'nin şimdiye kadar bu hususta vaki olan müracaat ve temenniyatımızı artık nazarı iltifata alarak adil ve insaf dairesinde Türklerin muhafazahı hukuk esbabını temin eyleyeceklerine kafiye ümitvar bulunduğumuzu arz ve bu vesile ile takdimi ihtiraman eyleriz efendim.”

Aynı günde aynı makamlara çekilen atideki telgrafı da görüyoruz: "Kilis kasabasında Fransız işgal kıt'ası kumandanı Ahali-yi İslâmiye'ye hitaben neşreylediği beş maddelik beyannamede:

1- Ne için taşıdığı tahkike bile lüzum görmeksizin üzerinde bir tabanca bulunan adamın bilâ sual ve cevap kurşuna dizilmesi.

2- Bir karışıklık zuhurunda telef olacak veyahut yararlanacak bir Fransız neferine mukabil yerliden iki adamın kurşuna dizilmesi ve bunların da kur'a ile intihabı.

3- Bir haneden silâh atılırsa o hanenin yıkılması.

4- Hükümeti Osmaniye Memurlarının böyle bir hal vukuunda derhal idare ve hakimiyetlerinin iskatı.

5- Küçük bir hadise vukuunda sokakların mitralyoz bomba ve gazyağlı mermilerle ateş altına alınması ilân olunmuş olduğu haber alınmıştır. Kurunu vus-tada bile emsali görülmeyen ve vicdani-beşer ve insaniyetin tahammül edemeyeceği bu mertebeye olan işbu beyanat ve icraatın asrıhazır medeniyete gayrı muvafık olarak Türklerin sınıf tatbiki cihanı insaniyet ve İslâmiyeti dağdan huzur ve teessüf edeceği derkâr olan işbu muameleyi zalımaneyi Antalya'nın 250.000 nüfusu namına protesto eder (19).

Yine bu ayın 31'inde aynı makamlara ve Meclisi Meb'usan Riyaseti'ne aşağıdaki protestoyu okuyoruz: "Maraş'ta üç günden beri Fransız ve Ermeniler top ve mitralyoz ateşleriyle oradaki Müslümanları imha etmekte oldukları ve kanlı müsademenin layenkati devam etmekte olduğu ve Maraş'tan eser kalmadığı haber alındı. Müslümanlar din kardeşlerimin şu suretle mahvedilmesine şimdiden sonra asla tahammül edemeyecekleri gibi bu hal şüphesiz avakıbı elimiye de intaç edeceğinden insaniyet ve medeniyetle katiyen kabilitef görülmeyen bu muameleyi şiddetle protesto ederiz. Kanaatimize göre İslâmiyet'in daha doğrusu Müslüman namı altında yaşayanların küre-i arz-

dan kaldırılmasına karar verildiği anlaşıyor. Bu suretle imha edilmelerinden ise namus ve şerefli milliyemizi muhafaza ederek ölmeğe ahd-u peyman ettiğimizi arzubeyan eyleriz," bu ayın 3'ünde Mevki Kumandan Şube Riyaseti'ne gönderilen bir teskerede bu tarihten itibaren Antalya'dan dahi cepheye asker sevkedilmeye başladığı anlaşıyor.(20)

Şubatın ortasına doğru üçüncü kolordu kumandanı Selâhaaddin Bey vasıtası ile Elbistan'a bir muavenet olmak üzere 1200 Lira gönderilmiştir. 17 Şubat'ta Korkuteli Meclisi İdare ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azasından Haşmetzade Mustafa Efendi İtalyan karabinerler tarafından (kendisini tevkif etmek isteyen karabinerlerden geceleyin kaçarken) Antalya'da şehit edilmesinin ertesi günü bütün Antalya ahalisi tarafından muhteşem bir cenaze merasimi ile defnedildi. Cenaze merasimine İtalyan Kumandanı ve mümessili dahi iştirak etmiştir.

1 Mart 1336'da Heyeti Temsiliye azasından Miralay Rafet Bey'in Antalya'ya gelerek Belediye önünde söylediği nutkun bitiminde "Boynumuzda ecnebi zinciri, altından bile olsa koparıp atacağız" ilâhi cümlesinin elan dimağımızda hususi bir mevkî işgal ettiğini hissediyorum. Bu söylevin ahali üzerinde pek büyük bir tesir yaptığı şüphesizdir. Bu nutkun yaptığı tesirler neticesinde Antalya kadınlarının dahi muavenetten geri kalmadıkları görülüyor. 15 Mart 1336'da vatani vazifeleri yapmak üzere Antalya'da "Müdafaa-i Hukuk Kadınları Cemiyeti" namı altında bir kadın cemiyeti teşekkül etmiştir. İngilizlerin İstanbul üzerine haksız tecavüz ve işgalini ayın 27'sinde Antalya kadınlarının da protestonamesine tesadüf ediyoruz. Kadınlar; cephe için nakden yardımda bulunmakla beraber Cemiyeti Hayriye Müessisi ve Reisi sabık Müftü Ahmet Hamdi Efendi'nin birkaç dikiş makinesi ile 15 Nisan 1336'da bir terzihane açarak cephe ve muhacirler için elbise v.s. dikmeğe başladılar.

Ankara'da açılmasına karar verilen Meclisi Fevkalade Azalığı için yapılan seçimin bitiminde: Encümen azasından Rasih (Kaplan), İbrişimzade Mustafa, Antalya Darülhilâfe müdderislerinden Halil İbrahim, Belediye Başkâtibi Hasan Tahsin, Korkuteli sabık kaymakamı Ali Vefa Bey'ler seçilmişler ve bu heyet Nisan'ın 29'ncu perşembe günü bütün memurini mülkiye ve askeriyeye ile eşraf ve esnafın fevkalade bir teşyî ile Ankara'ya hareket etmişlerdir.(21)

Haziran'da teşrif ve 13 Haziran'da ayrılan Nazilli Heyeti Merkeziye Müfettişlerinden Emin ve Ali Rıza Beylerin 15 Efe refakâtlerinde Antalya'da bulunduklarını görüyoruz. 2 Temmuz 1336'da Antalya Limanı'na girip çıkacak sefaînin terassudatını ve merkez Müdafaa-i Milliye ile kazalar Müdafaa-i Milliyesinin telefonla muhaberatı temin ve takip kollarının hükümet ve jandarma merkezleri ve muhaberatın sürati temini için telefon tamirat ve tesisine fazla ehemmiyet veril-

mesi hakkında bir kararı okuyoruz. 6 Temmuz 1336'da Liva merkezinde tabur kumandanını riyaseti altında Reis Müftü Yusuf Talât ve Kandil zade Hasan ve Kolordu Kumandanı Tacüddin Beyler'den mürekkep bir inzibat şubesi teşekkül etmiştir. 31 Temmuz 1336 tarihli (K.12) kumandanlığına yazılan bir tahriratta "Bu tarihe kadar cepheye gerek nakden ve gerekse eşya göndermek sureti ile yüz bin lira raddesinde vilâyetin bir fedakârlıkta bulunduğu"ndan bahsedilmektedir.

Umumi Harp'te ve 8 Teşrini evvel 1331'de düşman sefineleri ile tahrip edilen Antalya Gureba Hastanesi'nin 1 Ağustos 1336'da Müdafaa-i Hukuk tarafından tamirine başlanmıştır. Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine 8 Eylül 1336'da belediye önünde fevkalade bir içtima vuku bularak milli istikbalimizi temin edinceye kadar kemali faaliyetle çalışmaya ve bu hususta malen ve bedenlen her türlü fedakârlık ihtiyarına kat'iyen azm ve karar verilmiştir. Askerimizin ihtiyaçları için her nevi eşya ve malzeme tedariki ve cephelere kuvvetler şevki hususunda azminde sebat eden halk faaliyetle çalışmayı taahhüt etmiş ve bu hususta faaliyet sahasını bir kat daha genişletmiş olduklarını, bu hususun cepheye vatan için çalışmakta olan evlatlarına tebliğini istirahat sureti ile Millet Meclisi Riyaseti'ne ve Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya müracaat etmiştir.

3. AKSEKİ VE MANAVGAT İSYANI ve BU HUSUSTAKİ MÜTALAALAR

13 Birinci teşrin 1336 yılında yazılmış Müdafaa-i Hukuk'un bir tahriratında görülüyor ki "Akseki'ye hareket edecek olan Antalya alayına altı yüz lira verilmesine karar verildi."

İş bu karardan, bu tarihten birkaç gün evvel isyanın Akseki'ye sarktığını görüyoruz bu isyan bilâhare Manavgat ve Alâiye'ye de sirayet ediyor. 17 Birinci Teşrin'de Müdafaa-i Hukuk tarafından yazılan kararda "Manavgat ve Akseki kazalarında türeyen usatı (asiler) tedip ve tenkil etmek üzere mükellefiyeti askeriye haricinde tertip ve teşkil edilen müfrezenin masarifi rahiye ve zaruriyeleri için 500 uranını itası" deniliyor. Bu üç kazada vukubulan isyanın bastırılmasında Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin pek büyük hizmetleri görülmüştür. 13 Birinci Teşrinden 21 Birinci kanna kadar bu uğurda Antalya Müdafaa-i Hukuk vesnesinden 5764 lira 82 kuruş sarfedildiği defterlerinde kayıtlıdır.

Bu isyanların vehamet ve neticeleri hakkındaki malûmat Alâiye ve Manavgat faslında yazılacaktır. Burada yalnız isyanın sebep ve amilleri hakkındaki tetkikatının neticesini yazmakla iktifa edeceğim. Bu kazalardaki isyanın Halifecilikle alâkası olup olmadığı atideki izahattan anlaşılabacaktır. Ayrıca bu hususta miralay mütekaiddi Mehmet Şefik Bey'in mütalâasını da ilave edeceğim.

Akseki ve İbradîlilerin iddiası: 1336 Yılı İlk teşrin ayının başlarında Konya'da zuhur eden Delibaş İsyanı'nda, gerek Konya gerek İstanbul ve gerekse diğer taraftan Akseki, Manavgat ve Alâiye kazalarına kat'iyen bir yazılış veya bir tahrik yoktur.(23)

Bu kazalardaki isyan, Akseki'nin Alakilise-Alaçeşme köyünden Mehmet Efe'nin eseridir. Bu Efe, Kuva-yı Milliye'nin teşekkülünden sonra Demirci Mehmet Efe mahiyetinde Aydın havalisinde bir müddet bulunmuş bu vesile oldukça yüklü vurgun yaparak bazı arkadaşları ile birlikte Demirci Mehmet Efe maiyetinden kaçıp silahları ile Akseki'ye gelmiştir. Bu Efe, Akseki'de kendisini Kuva-yı Milliye kumandanı olarak tanıtmış ve Akseki ve mülhakatlarında çapulculuğa koyulmuş bu ara posta ile birlikte gelen bir ailenin önüne çıkarak soygun yaptığından Akseki Jandarma Kumandanlığı'nca derderst edilerek Konya Divanı Harbi'ne sevk edilmiştir. Konya isyanında Delibaş'ı tarafından hapisanede kilerin salıverilişleri ile bunların arasında bulunan bu şaki Mehmet Efe kendine bir fırsat daha düştüğünü görünce tekrar Akseki havalisine gelerek meşhur sabıkali şakilerden Reis oğlu Mehmet Ali, Hacı Gökmen oğlu Mehmet Ali, Söylekli Aşireti'nden Karateke Hasan Efeler buluyor. Onlarla maiyetlerine birçok sabıkali, eşkiya ve hırsızlarla asker kaçaklarını da toplayarak Akseki kaza merkezine geliyorlar. Bunların geldiklerini haber alan kaza Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Necip ve kaza şube amiri bulunan Yüzbaşı Osman Beyler firar ediyorlar. Bunların firarlarını ve Mehmet Efe'nin Hükümeti işgal ettiğini haber alan Jandarmalar ve Şube askerleri de mecburi olarak Mehmet Efe'ye iltihak ediyor daha doğrusu iltihak ettiriliyorlar. Bir zamanlar Kuva-yı Milliye olan Mehmet Efe şimdi de isyancı olarak hükümeti işgal ediyor. Silâh tehdidi altında olan halk da bizzarur korku ve endişe ile bu da gelir geçer düşüncesiyle iltihak mecburiyetinde kalıyorlar. Bu hareketi Antalya Mutasarrıflığı'na haber veren kaza kaymakamı İbrahim Bey bunların derdest tevkifleri için bir kuvvetle beraber bir jandarma yüzbaşısı istiyor.

Beyşehir'deki isyanın amili ve kumandanı Beyşehir'in Huğlu Köyü'nden Kara Mustafa namında bir şakidir. Seydişehir İsyanı'nın amili ve kumandanı da Harbiumumi'de uzun müddet eşkiyalık eden Alâiyeli meşhur Şaki Kurbi namı ile maruf hunhar bir şakinin arkadaşı Kaledıranlı Hafız Bekir adındaki eşkiyadır. Akseki ve İbradı havalisini uzun müddetten beri "bize iltihak etmezseniz herşeyi yakarız, yıkarız" diye tehditte bulunan fakat oralara gitmeye cesaret edemeyen bu şakiler Mehmet Efe'nin diğer efelerle birleşerek Akseki'yi işgalini haber alınca kendileri de Akseki'ye yürüme cesareti buluyor.

Önce kendi köylerinden sonra diğer köylerden ne kadar şaki, asker kaçağı, hırsız varsa topluyorlar ve Akseki isyancısı Mehmet Efe ile buluşmaya gidiyorlar.

Akseki'de Mehmet Efe şakilerinden Reis, Hacı Gökmen Oğlu Mehmet Ali ve Karatepe Hasan Efe Lârmalı Pehlivan Osman ve daha bazı kimseler maiyetlerindeki kuvvetleri Manavgat'a gönderiyorlar. Mehmet Efe'de Seydişehir ve Seydişehir havalisinden gelen Huğlulu Kara Mustafa ve Hafız Bekir ve maiyetleri ile Alaiye'ye gitmek üzere buluşurlar. Ancak o sırada Antalya'dan Manavgat'a gelen Havalı Kumandanı Bekir Sabi Bey kuvvetleri eşkiya ile çatışmaktadır. Huğlulu Kara Mustafa ve Hafız Bekir geri dönerler. Alaçesmeli Mehmet Efe ve diğer efeler bazı maiyetleri ile Alâiye'de "Kara-zor" adındaki bir şaki ile temasa girer diğerleri de köylere dağılır. İşte Akseki, Manavgat ve Alaiye İsyanı bu suretle vuku bulmuştur.

Pek açık olarak anlaşıyor ki, Antalya'nın bu kazalarında olan isyanların ne fırkacılıkla, ne de halifecilikle uzak yakın ilişkileri yoktur. Ayrıca bunların Konya, İstanbul, Beyşehir ve Seydişehir isyanları ile de bağlantısı yoktur. İsyanlar Beyşehir'de Huğlulu Kara Mustafa'nın Seydişehir'de Hafız Bekir'in, Akseki, Manavgat, Alaiye ve mülhakatlarındakiler de Alaçesmeli Mehmet Efe'nin yüzündendir. Eğer bu isyanlar İstanbul'dan idare edilen teşkilâtla olsaydı belirli bir programla hareket edilir; aynı tarihlerde hatta aynı günlerde olurdu. Konya isyanı 2-3 İlk teşrin de başlamış 6 ilk teşrinde hükümet kuvvetlerince asiler tenkil edilmiştir. İsyan Akseki'de ilk teşrinin 8'inde Manavgat'ta ise 13'ünde başlamıştır. İsyancı kuvvetlerin İbradı nahiyesine sarkması üzerine İbradı halkı ne yapmak lâzım geldiğini nahiye müdürü Şükrü Efendi'ye soruyor. Müdür: "İki jandarma ile ne yapabilirim, herkes başının çaresine baksın, muvakkaten iltihak ederiz, geçerler giderler" diyor. Akseki'de silâhsız, kuvvetsiz kalan kaymakam da bir iş göremeyeceğini anlayınca efelerin silâh tehdidi altında kalan halk da yağma v.s.'dan korkarak sırf gelir geçer diye kalbî değil, mecburi iltihak ediyorlardı.

Manavgat ve Alâiye'de de aynı hal vuku buldu. Bu isyanlarda ne bir halifecilik nede bir gaye ve maksat yoktur. Miralay Mehmet Şefik Beyin eserinde bu husus için aşağıdaki yazıları görüyoruz: "... Bu isyan İstanbul'daki fesat kaynağına bağlı parmak ileldir. Konya isyanı yatıştıktan sonra isyanın birkaç koldan Anadolu'nun muhtelif istikâmetlerinde yapılmasına yol bulmuş, bir kolu Eğirdir ve Isparta'yı diğer bir kolu Antalya'yı tehdide kadar, ileri gitmiş ve Konya'dan Akdeniz'e kadar olan bütün kazalardaki Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni düşürmüştü ve yerine (hakkı halife) ve (Heyeti İlâhiye) adları altında bir takım hükümet idareleri kurmuşlardı. 13 Birinci teşrin 1336'dan Demirci Efe ile topladığımız kuvvetle Isparta'dan hareket ettik. Eğridir Şarki Karaağaç, Kasaba, Beyşehir'e gidildi. Oradan Manastır Köyü tariki ile İbradı, Akseki ve Manavgat'a geldik. Antalya Kumandanı Bekir Sami Bey'in gönderdiği bir müfrezinin yaptığı baskın ile bozulan Manavgat Müdafaa Mevzii'ni tutmuşlardı.

Manavgat'tan Alâiye'ye bir müfreze gönderilmiş ve kazada öteden beri asayiş bozan ve asilere karışan Karazor ve emsali zorbalardan bize dehalet etmedikleri takdirde evleri yıkılacağı, malları zabt ve ak-rabaları, aileleri yerlerinden kaldırılıp uzak illere gön-derileceği tehdidi üzerine bunların hepsi dehalet et-mişti. Buradan Eğridir'in Bavlü nahiyesine gidilmiştir. Bu alanlarda dehalet mecbur olan zorbalardan avanele-ri ile beraber Yunanlılara karşı sokulmak üzere Mehmet Efe'nin emrine girmişler."

İbradı telgrafhanesinde ele geçen asilerin muha-bere varakalarından birisi şudur:

"Yarınki gün akşam saat:11.00'de nahiye merkez ve mülhakatı bulunan karyelerde 305'ten 315 tevellü-düne kadar çifte tüfeği, mavzer, şişhane, tabanca, her ne kadar silâhlı varsa yedlerine alıp bir günlük iaşeleri-le beraber Ferson'da hazır bulunmaklığınız lâzımdır. Fi-rarı, cinayetle ittiham edilmiş, kaçan cümlesinin hak-kı halife taraftarı kuvvetler kumandanı, bütün hükü-mette bulunan evraklarını ihrak etmiştir. Bir gün şüphe edilmeyerek Ferson alanında mevcut bulunacak, aksi halde kendileri kurşuna dizilecek ve haneleri ihrak edi-lecektir. Sakın Hacı Osman müfrezesi zannedilmesin.

4 Teşrin evvel 1336

Askeri Halife Heyeti erkânı namına

Hakkı Halife erkanından

MEVKİ KUMANDANI

Reis Oğlu Mehmet Ali

Mehmet Vehbi

Hululü Mustafa Bey

Hakkı Halife-i İslamiye Kumandanı

Hafız BEKİR

Şefik Bey diyor ki: "Demirci Mehmet Efe ile Akseki'ye vardığımızda Hakkı Halife Azalığı ile alâkadar olan 8 kişiyi tevkif ettik. Dört kişiyi hemen as-tık. Kaymakam İbrahim Bey de yanımızda idi. Asılan-lardan birisinin cebinde kaymakam imzası ile kendisi-ne hitaben bir kâğıt elimize geçti. Kâğıtta böyle bir ifa-de dahi mevcuttu: "Bimenlihi Tealâhakkı halife tekar-rur etti. Sen dahi idare azalığına seçildin. Vakti muay-yende idareye gelmeniz lazımdır" deniyordu, mevkuf-lardan birinde dahi böyle bir kâğıt bulundu ve anlaşıldı ki bütün ön ayak olan kaymakamdır. Bunun üzerine kaymakamı da astık.

Edinebildiğim malûmata göre Akseki'de Hakkı Halife Cemiyeti'nin Reisi Hacı Bektaş namında cahil bir adamdı. Dava vekili Halil Yazan, Aza ve Kâtipliği üzeri-ne almıştı. Asılanlar arasında Esnaf başı oğlu Ali Bey, Hacı Gözlüm Mustafa, Güdeneli bir kadı (İbradı Hakimi Ahmet Efendi) ile bir sıhhiye memuru vardı.

1336 (1920) yılında Antalya Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti'nin faaliyeti: Bu yıla ait Antalya Müdafaa-i Hu-kuk Cemiyeti'nin faaliyeti yukarıda kısmen yazılmıştı. Bu yıl cemiyetin en faal ve fedakârlık senesi idi. Bunu anlamak için o yıla ait kuyudat defterinden hülâsa et-tiğim atideki masraflarını görmek kifayet eder sanırım: Nazilli'ye nakden gönderilen 36100 Lira 35 Kuruş.

Nazilli'ye gönderilen levazımat bedeli 23215 lira 42 Kuruş, Aydın ve milli alay için sarfedilen 10695 Lira 50 Kuruş, mülteci ve muhacirler için sarfedilen 2422 lira Akseki ve Manavgat isyanını bastırmak için 5764 lira 82 Kuruş, muhtelif ve mütefferik masraflar için 10388 lira, maaşlar için 1905 lira 38 kuruş ceman 90491 lira 47 Kuruştur. Bunlardan başka Elbistan'a muavenet olmak üzere Üçüncü Kolordu Kumandanı Selâhattin Bey namına 1200 lira gönderildiği 19 Şubat 1336 tarihli kararda görülmüyor. Yıllardan beri ezilmiş ve düşman işgali altında inleyen bu vilâyet için bu yıl zar-fında yapılan malen ve bedenen bu yüksek fedakar-lık Antalya vilayeti ahalisinin yurduna olan merbutiyet derecesini bize göstermektedir.

Antalya Hilâl-i Ahmeri'nin faaliyeti de aşağıda gösterilecektir. İstanbul'dan tereşşuh edip de ara sıra serpintisi vilâyetimize de sirayetle hakikate akli erme-yen kısa düşünceli, saf kalpli ahali arasında yalan yan-lış hezeyanın yayılmakta olduğu görülmekte idi. "Af-yonkarahisar mıntıkasında "Şoformos" namında bir adam başına topladığı kuvvetle askeri firara teşvik ve millete askere gitmemeyi telkin ediyordu. Şoformos 21 Haziran 1336'da Çivril'de basıldı. Gönderilen kuv-vetler karşısında firar etti, Yunanlılara sığındı. Bu hadi-seden evvel bir fesat hareketi de Konya'da oldu. 5 Ma-yıs 1336'da Konya'da bir fesat cemiyeti keşfolundu. (24)

Bu gibi fesat harekâtından bittabi Antalya vilâyeti de bigâne kalamıyordu. O sıralarda bütün kaza ve köy-lerde asker kaçakları çoğalmaya başlamıştı. Buna mani olmak için Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyet'inin hiz-meti pek büyüktür. Her tarafa irşat heyetleri gönderi-yor ve bunun için külli para harcıyordu. Bu husus def-ter kayıtlarından anlaşılıyor. 10 İkinci teşrin 1336 da ya-zılan bir kararda deniliyor ki: "İstihlâsı vatan uğrunda-ki gaye istihsaline mani badhahanın safdil ahali üzerin-de icra eyledikleri ve edegeldikleri telkinat ve ifsadatı müzzirreyi bertaraf etmek ve bilimur kurra ve nevahi-yeyi geçtû güzar eyliyerek nisayihî lazimedde bulunmak üzere birer irşadiye heyeti teşkili tensip edilmiştir." (25)

Bütün köylere varıncaya kadar Heyeti İrşadiye ile ahaliyi tenvir etmek, hakikati anlatmak mümkün olu-yordu. Sızan yalanların kafi surette önünü almak lü-zumu hissediliyordu. Ne çare ki, Antalya'da bir mat-baa yoktu. Bu mübrem ihtiyacı gidermek için Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir fedakârlıkla 21 İkin-ci teşrin 1336 da İzmir'deki matbaasını getirmek üzere Anadolu Gazetesi sahibi ve sermuharri Haydar Rüştü Bey'e bin lira vermişti.

1337 yılında teşkilât daha ziyade tekemmül ettiği cihetle Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti en ziyade havali karargâh kumandanlığı levazım riyasetiyle muhabere ediyordu. Bu yıl Antalya Merkez Askeri Hastanesi'ne pek çok muavenet edildiği gibi gönüllü müfreze kumandanlığına da muavenet ediliyordu. Yıl içinde esaretten avdet eden efrat ve zabıtana ve bilhassa zabıt ailelerinin mahalline gönderilmesi için vapur, araba v.s. tedariki ile lâzım gelen nakdi muavenet ve istirahatlarının temini için külli miktarda çalışıldı. Şehit olanların ailelerine ve mektebe giden talebenin zaruri masraflarına yardım edilmiştir. Anadolu'nun hür ve temiz havasını alabilmek için Akdeniz tarikile Antalya'ya ayak basan zabıt ve askerler, Antalyalıların temiz ve sıcak kalpleri ile karşılaşılıyor ve burada İstiklâl Savaşı'nın ilk şulelerini içiyordu.

Bu yıl levazımat olarak Nazilli'ye 647 lira 66 Kuruş gönderilmiş, Aydın ve Milli Alay için 3134 lira 36 Kuruş, mülteci ve muhacirler için 1026 lira 28 kuruş, muhtelif ve müteferrik masraflar 6093 lira 45 Kuruş, maaşlar için 1467 lira 47 kuruş cem'an 12369 lira 22 Kuruş sarfiyat vuku bulmuştur.

1338 (1922) senesi: Bu yıl Nazilli'ye levazımat için yalnız 70 lira, Aydın ve Milli Alay için 59 Lira 32 Kuruş, mülteci ve muhacirler için 788 Lira 80 Kuruş, muhtelif ve müteferrik masraflar için 3323 Lira 78 Kuruş, maaşlar için 605 Lira 69 Kuruş, cem'an 4847 lira 59 kuruş sarfiyatın vuku bulunduğu defterlerinde kayıtlıdır.

Özet olarak anlaşıyor ki 1335'den 1339 yılına kadar Nazilli cephesine 42500 Lira 35 Kuruş, Nazilli levazımatı için 27361 lira 64 Kuruş, Aydın ve Milli Alay için 14869 Lira 18 kuruş, mülteci ve muhacirler için 4417 lira 12 kuruş, Akseki ve Manavgat isyanlarının bastırılması için 5764 Lira, 81 Kuruş muhtelif ve müteferrik masraflar için 22116 Lira maaşlar için (4809) Lira cem'an 121888 Lira sarfiyat vuku bulmuştur.(26)

1336 yılının başında teşekkül eden askeri (P) teşkilâtı da 1/1/1337'de lağvedilmiştir. Birinci Dünya Harbi'nden mağlup çıkan devletler arasında olduğumuzdan galip devletler bizi Sevr Muahedesini imzalamaya mecbur etmişlerdi. Pek ağır şartları olan bu muahede milleti ayaklandırdı ve bundan İstiklâl Harbi doğdu. Anadolu'da patlak veren bu silahlı mukavemeti ezmekten aciz kalan o zamanki düşmanlarımız Sevr Muahedesini hafifletmeğe karar verdiler. Bu maksatla 21 Şubat 1921'de Londra'da bir konferans toplandı. Konferans Ankara'dan da murahhas heyet istedi. Fakat onların yapmak istedikleri değişiklik bizi tatmin etmediğinden bu konferanstan bir netice çıkmamıştır.

27 Şubat 1337'den 12 Mart 1337'ye kadar devam eden ve müspet bir netice vermeyen Londra Konferansı'na Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in riyaseti altında giden murahhas heyet Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin misafiri bulunduklarını ve buradan

Roma'ya hareket ettiklerini biliyoruz .(27)

Antalya'da etraftan gelen göçmen ve mültecilerin çoğalmasından bunlara mesken tedarikinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti müşkil bir vaziyette kalmıştır. Ancak İtalyanların ilk işgal günlerinde kendi askerlerinin barınması için yaptıkları barakalardan muhtelif yerlerdeki yedi adedinin 22 Haziran 1337'de 1850 lira karşılığı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine satması ile bunlar muhacirlere tahsis edilmiştir. "İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra Yunan umumi seferberlik ilân etti. Harp için lüzum görülen kuvvetçe de ordumuza karşı mühim bir faikiyeti de vardı. 10 Temmuz'da Yunanlıların Kütahya, Eskişehir Muharebeleri unvanı altında anılan ve 15 gün devam eden muharebelere başlandığı zaman ordumuz Sakarya'nın doğusuna çekilmişti. Bizde umumi seferberlik ilân etmeğe zaman henüz müsait değildi.

Bunun üzerine bazı manevi mahzurlar görülmeye başlamıştı (28). 14 Eylül 1337 tarihli Antalya, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kararında şu kayda rastlamaktayız: "Allah'ın inayeti ile kahraman ordumuz Yunan kuvvetlerini umumi cephelede perişan bir surette ricalle mecbur etmesi dolayısı ile Anadolu'nun bütün Yunanistan'a mezar olacağı saat hulul etmiş ve ricat için düşmanı Bursa ve İzmir'e kaçırmamak için her tarafta gönüllü teşkilâtı yapılması emredilmiş olduğundan dünden itibaren akıntıya mübaşeret eden gönüllü efradın ilbas ile avdetlerine değin ailelerinin temini maişeti için muktazi mebaliğin cemiyet veznesinden sureti sarfı ve itası karargir oldu."

"Milli cidal (kavga) gün geçtikçe muvaffakiyete doğru hergün bir adım ileriye gidiyordu. Bütün cephele çetecilikten muntazam bir orduya inkılâp etmiş, hükümetin nüfuzu her yerde eskisi gibi yerleşmeye başlamış, Müdafaa-i Hukuk ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri ancak hükümetin bir yardımcısı olarak kalmıştı. Umumi Taarruz arifesinde tekâlifi milliye namı altında mazbata mukabilinde malların % 40'na vazedilmesi tekarrür etmişti. Teşekkül eden komisyon hakkında- Mehmet Remzi Efendi elinde mevcut atideki emri okuyoruz:

Teke Mutasaarrıflığı Tahrirat Kalemî 1234/2

Tekâlifi Milliye Komisyonu Azasından Mehmet Remzi Bey'e:

Ordunun temini iaşesi ve ilbas teçhizatının tesri'i temini için Tekâlifi Milliye Komisyonu'nca yüzde kırkına vazedilecek eşyaların tesbiti ve vaz'iyede tabi tutularak merbut pusulada muharret mıntıkada mevcut eşyaya mazbata mukabilinde vaz'iyed muamelesinin icrası için Tekâlifi Milliye Komisyonu'nca azadan Muhasebeci Vehbi, Belediye Reisi Hakkı, Tüccardan Tacüddin Beyler ile memur tayin edildiğizden bermucibi karar hemen işe mübaşeret olunarak vaz'iyet olunan eşyanın ambarı muhsusuna teslimini ve müfredatlı defterlerinin müştereken bittanzim komisyona

tevdii mütemennadır efendim. 12 Ağustos 1337

Tekalifi Milliye Komisyonu Reisi

Mutasarrıf Fahri

4. KONYA DEPO ALAYININ ANTALYA'YA GELİŞİ

Konya'da bulunmakta olan Depo Alayı aldığı harekât emri üzerine 31 Temmuz 1338'de Konya'dan Antalya'ya intikâl etmek üzere harekete geçiyor. 8 Ağustos'ta Eğridir Gölü kenarında Hüyük mevkiine gelen alay yolunu kısaltmak için bir römorkör ve birkaç mavna kullanarak binbir müşkilatla gölü geçiyor. 15 Ağustos'ta Antalya'nın 30 kilometre kuzeyindeki Kırkgöz mevkiine gelen Alay orada ordugâha geçiyor. Yunanlıların mahallen Hristo ve Acı Anesti adlı iki zırhlısı Antalya Limanı açıklarında dolaşmakta ve devamlı liman ve körfezi gözetlemekte olduğundan alay 15/16 gecesini gece yürüyüşü ile ikmal edip 16 Ağustos gününü Kepez ormanında istirahatla geçirip 16 akşamı gece saat üç buçukta Kepez'den hareketle 17 Ağustos sabahı Antalya şehir mathaline varıyor. Halk fevkalade heyecan ve sevinç gözyaşları içinde onları karşılamak-tadır. Kadın erkek herkes asker ve subayları kucakla-makta ağlaşmakta, onları çiçek ve gül yağmuruna tut-makta, ayran vesaire içecekler ikram etmekte, sayısız koyun, dana kurban edilmektedir. Kısacası: Tekmil An-talya kaybettiğini bulmanın yıllardır beklediğine ka-vuşmanın sonsuz sevinç ve heyecanını yaşamaktadır.

Belediye Reisi tarafından çok heyecanlı bir konu-şma yapıldı. Giritli muhacirlerinde heyecanı görülme-ğe değerdi. Kurbanların ekserisi bu muhacirlerden Bo-yacı Hasan ve Berber Hasanaki Efendiler tarafından tem-min edilmişti. Kıtaatın garnizonu olan Yenikapı'ya gi-dişinde görülmemiş tezahürat yapıldı. Yenikapı'da o zamanki askerlik kalem reisi olan kaymakam (Yarbay) Hakkı Bey tarafından İtalyanları telmihan müessir ve manalı bir nutuk söylendi ve birlikler ayrılan evlere yerleştirildi.

5. BÜYÜK TAARRUZ'DA ANTALYA

15 Ağustos 1338 (1922) akşamı hariçle hiçbir mu-haberat yapılmaması emredildi. İtalyanlar tarafından kurulmuş olan telsiz istasyonu kapatılarak muhafaza altına alındı. Fakat bu emrin manası anlaşılamıyordu. 26 Ağustos'ta ordunun taarruza başlamış olduğu ufak tefek haberlerle duyuldu. Herkeste endişeli bir sevinç, ümit edilmeyen ve beklenilmeyen bir hal görülüyordu. 29 Ağustos Afyon'un istirdadı haberi Türkleri çılgın bir hale getirdi. 30 Ağustos Zaferi, Dumlupınar Yunan mevziilerinin sukutu; sevinç dalgası tarifi imkânsız he-yecanı ile herkesi coşturuyor, gayri Türkler ise meyus görünüyor. Gece çiftlik civarında düşmanın bir ihraç (çıkartma) yapması ihtimalini önlemek için tertibat alınıyor. 7 Eylül perşembe zafere susayan halkın sevin-

cine payan yoktu. Herkes mesrur, kadın erkek, büyük, küçük, asker sivil birbirine sarılıp gözyaşları döküyor. Giritlilerin tezahürü pek müthiş görülüyordu. Mavna-cılar Cemiyeti iskelede tertip ettikleri gece deniz eğ-lencesine bütün alay zabitlerini davet etmişlerdi.

10 Eylül Pazar: Dünkü Cumartesi ordumuzun saat: 10'da İzmir'e girildiği haberi alındı. Artık halkın sevincini tasvir etmek mümkün değil. Bugün Rumlar ayrıca bir şenlik tertip ederek sokakları dolaşmış, "Ya-şasın Türkler ve Ordu", "Kahrolsun düşmanları" diye ba-ğırıyorlardı. Merkez Kumandanlığı önünde büyük bir takızafer kuruldu. Bütün halk ve asker tarafından res-mi geçit yapıldı, nutuklar söylendi, şiirler okundu, sa-baha kadar eğlendi.

11 Eylül'de Antalya görmediği bir gün yaşamıştı. Muazzam bir zafer alayı tertip edilmişti. Önde bir za-bitin idaresinde bir manga asker sancak ve süngülü muhafızları, alay kumandanı kaymakam Mehmet Ali Bey, bir bölük askerin ortasında mektepler zafer ara-bası, cemiyetler ve halkımız. Gece fener alayları saba-ha kadar devam ettirildi. Bugün Balıkesir ve Bursa'nın istirdadı haberleri de alındı. 12 Eylül'de dahi depo ala-yı ayrıca zaferi tes'it için bir eğlence tertip etti. Bu eğ-lence, Şarampol'deki Talim Meydanı'nda yapıldı. Gece Şarampol'den başlayıp Fener Mevkii'nde sonuçlanan bir fener alayı yapıldı.

26 Eylül'de sinema binasında Alay için bir müs-a-mere tertip edildi.

10 Birinci teşrinde Alay şehir dışında çadırlı ordugâha çıktı.

30 Birinci teşrinde de Alayın Manisa'ya hareket et-mesi emri alındı.

Not: Alayın Konya'dan Antalya'ya hareket emrinin manası evvelce anlaşılamamıştı. Fakat taarruz başla-yınca durum tevazzuh etti. Mütecaviz kuvvetlerin yan ve gerilerini tehdit edecek herhangi bir çıkartma hare-ketine karşı Depo Alayı'nın Antalya'ya alındığı anlaşıldı.

17 Birinci teşrin 1339 tarihli cemiyet kararında de-niliyor ki;

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Meclis kürsüsünde bütün millete tevcih ettikleri suale cevap olmak üzere bugün aktolunan mitingde Gazi Müşarünileyh milletin kalbinden doğ-muş ebedi bir vatandaş ve timsali vatan olduğu hak-kında Büyük Millet Meclis Riyaseti ile matbuata ve is-tihbarat müdüriyetine mufassal bir telgraf çekilmiştir." Bu telgrafın çekilmesine sebep; Atatürk'ün kıymetli nutuk eserinin 440. sahifesindeki yazıdır.(29)

6. ANTALYA MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ'NİN İLGASI

Tarihi teşekkülü 17 Mayıs 1335 (1919)'dan beri va-tani hizmetini ifa eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 11 Haziran 1339 (1923) tarihinde toplanan heyeti

atideki kararı vermiştir:

“Antalya Heyeti Merkeziyemizin hasbel icap ilgasına ve mühür ve evrak-ı resmiyenin canibi hükümete teslimi hakkında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin 676 numaralı ve 10 Haziran 1339 tarihli telekki olunan irade-i telgrafiyelerine imtisalen vazife-i kitabet ve veznedarlığın mevdu’ uhdesi bulunan azadan Hüseyin Bey nezdinde mahfuz bilcümle evrakı resmiye ve mühür resmiyenin hemen makamı mutasarrıfiye teslimi ve iradelerinin infaz kılındığı cevaben telgrafiyen arz-ı lüzumu tezekkür kılındı” deniliyor.

Bundan anlaşılıyor ki Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 4 yıl 24 gün geceyi gündüze katarak faaliyetini göstermiş ve yukarıda zikredilen vatani vazifesini ikmal etmiştir. İtalyanların işgali altında olduğu halde vilâyetin yaptığı ve daha ziyade yapabildiği bu kadarcık bir vatani vazifesi zannedersen pek de küçük sayılmaz. Yazdığım fikir ve muavenet rakamları elime geçebilen vesikalar ve hatırımda kalabilen düşüncelerden ibarettir. Hiç şüphe yoktur ki bilmediğim ve unuttuğum hatıralar ve elime geçemeyen vesikalar daha çoktur. Fakat bu bir başlangıçtır. Çok arzu ederim ki bu çığır üzerine daha geniş ve daha mükemmel etüdler yapılarak kitaplar yazılsın ve ecdadın vatan sevgisi evlâtlarımıza anlatılsın.

7. MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ HESAPLARININ HALK FIRKASINA DEVRİ

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne ait varidat ve masarifat defterinin nihayetinde 12 Mayıs 1340 tarihinde yazılmış şöyle bir kayıt mevcuttur. “12 Mayıs 1340’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Halk Fırkası’na inkilâp etmesi ve Halk Fırkası kâtip ve veznedarlığına ihtiyat zabitanından Hasan Basri tayin olunması üzerine işbu defterde mevcudu sandık olarak görülen 35124 kuruş evrakı nakdiye ve 100 kuruş altın ki cem’an 35224 kuruş Müdafaa-i Hukuk kâtip ve veznedarı Hüseyin Bey tarafından Halk Fırkası kâtip ve veznedarı Hasan Basri Efendi’ye tamamen devir ve teslim edildiği tasdik olunur, (iki imza)”

8. İRŞADIYE HEYETLERİNİN TEŞKİLİ ve ÇALIŞMALARI HAKKINDA EK BİLGİLER

1336 senesi nihayetinde, görülen lüzum üzerine Heyeti İrşadiyelerin teşkiline karar verilmişti. Bu maksatla bölge ayırımı yapıldı, görevliler belirlendi: Bunlardan;

Merkezde: Eski ve yeni müftüler Ahmet ve Cemal Efendiler

Döşemealtı tarafına: Veziroğullarından Hasan Özcan

Melli tarafına: Muallim Ahmet Mithat

Çakırlar tarafına: Avdanlı Hacı Osman Efendi

Gebiz tarafına: Numanzade Hacı Mehmet Efendi

Serik tarafına: Alaşehir Müftüsü Mehmet Adil Efendi görevlendirildi.

Bu zatlara Müdafaa-i Hukuk tarafından harcırah ve bazılarına da maaş verildi. Bunların esas vazifeleri bilhassa aşağıda mezkûr 4 madde üzerinde köy ahalisini tenvir ve ikaz ve köylünün tarzı hareketini göstermek olduğu; köy heyeti ihtiyariyesinden 1337 senesi Mart ayında alınıp Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne teslim ettikleri taahhütnamelerinden anlaşılıyor. Takip edilecek hususlar şunlardı:

1- Köy şubeleri merkezin evamir ve tebligatını köylüye iblağa ve kendilerini ifsad maksatları ile köye gelen her bir şahsı derhal merkez ve en yakın hükümet memuruna ihbar etmeğe mecbur olacakları.

2- Bu bapta vazifelerini hakkile ifa etmediğine merkez heyeti irşadiyesince kanaat husule gelen köy şubeleri hakkında takibatı lâzime icra edilecektir.

3- Hükümeti haziranın emirlerine inkiyat etmek istemeyen Konya ve havalisinde uğradığı akıbet bilhassa tafsil edilecektir.

4- İrşada memur olanlar kendi mıntıkasında cuma günleri halkın en ziyade toplanacağı pazar ve camiler tetkik edilerek ve köylerde söz söyleyebilen ve umumi ahlâk ve nüfuzuna itimat edilen zatlardan istifade tarriki gözeterek her fırsattan bilistifade bu gibi toplantı mahallerinde halka karşı maksat dairesinde izah ve bilvasıta nesayihi irşadiye icrasının teminine çalışılacaktır.

Büyük Millet Meclisi’nin 21 Temmuz 1337 telgrafı üzerine Merkez kazası (Murtuna, Döşemealtı, Çakırlar, Gebiz, Kızılkaya ve Kemer namile) beş mıntıkaya ayrıldığı görüldü. Bunlardan: Kızılkaya’ya: Reis Kandilzade Hasan, Alâie kadısı Mustafa, Azadan Ali Efendiler.

Murtuna, Serik, Gebiz: Rasih Kaplan, azadan İzzet ve Kesikçi zade Mehmet

Kemer’e: Azadan dava vekili Ahmet

Melli nahiyesine: Hacı Kâmil ile Tahsildar Osman

Döşemealtına: Müftü Cemal ve Belediye Reisi Hakkı

Çakırlar’a: Alaşehir Müftüsü Mehmet Adil ile Tahsildar Halil İbrahim Bey

Bey, ve efendiler irşadat vetenviratı lâzimedden bulunmaları şartile gönderilmiştir. Bunlar bütün köyleri dolaşacaklar ve efradın ademi icabetleri ile firari ve bakayanın celp ve cemi, memlekete hariçten firari gelmemesi için lâzım gelen tedbirlere tevessül edeceklerini Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kararlarından öğreniyoruz. (30)

9. ANTALYA'DA HİLÂL-İ AHMER'İN KURULUŞ ÇALIŞMALARI

Yazışmalar: Antalya'da Hilâl-i Ahmer 1336 (1920)'de teşekkül etmiştir. Bu cemiyetin ilk teşekkülünün reisi olarak sabık Müftü Ahmet Hamdi Efendi'yi görüyoruz. Aza olarak Merkez Kumandanı İsmet bey, ahaliden Hafız Halil, Aksekili Hüseyin Ağa bulunuyordu. Hilâl-i Ahmer'in ilk işi, Kızılkaya nahiyesinde içtima ile 350 süvari, 1600 piyade toplayarak Baladız'daki kalem riyasetine sevk etmek oldu. Bu sevkîyat Kurtuluş Harbî'nin sonuna kadar devam etti.

Millî Harp'in başlangıcında orduda hiç sedye yokken; zenberekli olmak üzere 200 sedye, 200 hastane takımını hazırlayarak Adana Cephesi'ne gönderildiği ve ordu kumandanlığı tarafından işbu mesele bütün vilâyetlere takdiren tamim edildiği görülmüyor.

Bütün teferruatı ile beraber Antalya'da 1600 yatak takımı yapılmış ve muhtelif hastanelere gönderilmiştir. Millî Mücadele'nin sonuna kadar masrafı Hilâl-i Ahmer tarafından verilmek üzere Antalya'da bir hastane tesis edilmiştir ki, bu hastanede kıymetli doktorlarımızdan Burhaneddin (Onat) ve Münir (Soykam) Beyler fedakârane hizmet görmüşlerdi.(31)

Fevzi Paşa'nın bir telgrafı üzerine levazımatı ahalî tarafından toplamak suretiyle pek kısa bir zamanda 21000 hap paketi yapılmış ve cepheye sevk edilmiştir. Bir gece içinde 1000 çarık tedarik ederek millî cepheye sevk eden Antalya Hilâl-i ahirleridir. Antalya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hindistan'daki İslâm Cemiyeti ile muhabereyi temin ederek oradan ianeten 22 Mart 1338 de gelen her bir balyada 11 battaniye olmak üzere 50 balyayı cepheye sevk ve ikinci defa gelen 20 balyayı da sevk etmiş ve gelen 10 balya müstamel eşyanın bir kısmı da İzmir'in istirdadında ora muhtaçlarına tevzi edilmiştir. Aynı zamanda Reis Ahmet Hamdi Efendi'nin teşebbüsü ile Ankara ile Malta'dakiler arasında bir muhabere temin edildiği gibi muhtelif yerlerde bulunan esirlere mektup ve para göndermek hususunda transit vazifesini görmüş olduğu tahriratlarından anlaşıyor.

1336 Mayıs'ında Bali Bahçesi'nde Müdafaa-i Hukuk'un Hilâl-i Ahmer tarafından fevkalade bir güreş tertip edilmiştir ki bu güreşte, 5000 kişiden fazla insan görülmüş ve 6000 lira nakten 10000 liralık eşyayı aynıye toplanmıştır.

16 Mayıs 1338'de Çine'de teessüs eden imdadı sıhhi heyeti riyasetine bir muavenet olmak üzere 1000 lira yetiştiren Antalya Hilâl-i Ahmeri'dir.

9 Mart 1338 de Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı'na gönderilen bir tahriratta "Antalya Gureba ve frengi hastane levazımına muaveneti nakdiye ve civar fırka kumandanlıklarının talebi üzerine mualecat ve hastahane levazımı keza Müdafaa-i Milliye emrine 11000 küsur harp paketi göndermek gibi mu-

ameleler ve sarfiyat yapılmıştır.

Yine 7 Haziran 1338 de Hilâl-i Ahmer tarafından Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı'na gönderilen bir tahriratta deniliyor ki:

"Antalya-Burdur, Antalya-Manavgat ve Antalya-Korkuteli ve Korkuteli-Elmalı yolları üzerinde ciheti askeriyeye tahsis edilüp heyeti merkeziyemizce yatak ve levazımı tesiseye hayli miktarda bazı levazımı tedarik edilen buralara gelen hasta asker yatırılıp kendilerine çay ve çorba verilmektedir. İşbu istasyonların levazımı iaşesi fırka kumandanlıklar tarafından tedarik edilmekte ise de matlup veçhile bir sureti muntazamada temin ihtiyaç edilememekte olduğundan bilhas-sa yollarda mezkûr istasyonlara gelen fukara-yı ahali ve muhacirlerin vesair muhtacı muavenet hasta askerin bir kat daha temini istirahatları ebabı istikmal edilmek üzere bütün mesarufı ma'mûlhakat liva Hilâl-i Ahmer Merkez Şubesi'nce tesviye edilmek şartıyla seyyar bir tabib olmadığı taktirde küçük bir sıhhiye memurunun bu istasyonlar arasında daima keştü güzar ederek Hilâl-i Ahmer'ce tedarik edilecek kinin vesair edviyenin salifularz mariz, zayıf ve fakirlere tevziine müsaade buyrulduğu surette âlâm ve sefaleti meşhudenin tahfifine inayet buyrulacağı münasip buyruldukta muktezasın ifasına emrû irade buyrulması mirazında teyidi tazimat eylerim efendim hazretleri."

Antalya Hilâl-i Ahmer'inin faaliyeti hakkında bir fikir edinebilmek için yalnız 1338 yılına ait evraktan aldığım bazı tahrirat aşağıda yazılıdır:

1- Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhaslığına: Mart 338. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesi dahilinde 53. maddesinin fıkrayı saniyesi mucibince Antalya Müftü esbak Ahmet Hamdi Efendi'yi birinci riyasetine ve Belediye Reisi Hakkı Beyi ikinci riyasetine ve Abdi Efendi zade Hüseyin Beyi veznedarlığına ve eczacı Ahmet Selim Efendi'yi veznedar muavinliğine ve Anadolu ceridesi sahibi ve Sermuharriri Haydar Rüş-tü Beyi kâtipliğine intihap eylemek suretile yeni heyeti idareyi teşkil eylediğimizi mübeyyin işbu mazbata bittanzim kılındı. (İkinci reis, veznedar ve muavini ve yedi aza imzaları)

2- İkinci Kânun 1338 tarihli tahriratta bütün nahi-yelere gönderilen bir tamimde deniliyor ki: "İki yatağa iblâğı mukarrer bulunan Antalya Hastanesi için muk-tazi yatak ve teferruatı sairesinin nahiyeniz ahali namına 15 takım tefrik ve tevzi edilmiştir. Beher yatak yirmi liradır."

3- Alâiye Hilali Ahmer Riyaseti'ne: 14 Kânunusani 1338 "Keyfiyet vusulü 17 Kânunuevvel 1337 tarih ve 143 numaralı tahriratla bildirilen 24300 kuruşun sureti tesellümünü mübeyyin cemiyeti Hayriyece tanzim ve ita edilen bir kıt'a makbuz leffen irsal olunmuştur."

4- Alâiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyasetine: 14 Kânunu sani 338 "19 Kânunuevvel 1337 tarihli ve 20 numaralı tahrirata cevaptır. Yatak ve levazımı saire esmanına mahsuben gönderildiği buyrulan 40780 kuruş, 16780 kuruşu hastaneler için ve kazanız namına imal ettirilen yatak vesaire esmanına mahsuben cemiyeti hayriyeye bitteslim mukabilinde alınan 31 Kânunuevvel 1337 tarih ve 20 müteselsil numaralı ve mütebaki 25000 kuruşun keyfiyet ahzını mübeyyin cemiyetimiz veznesinden temin olunan 31 Kânunu evvel 1337 tarihli makbuz ilmühaberi leffen irsal edilmiştir,,

5- Elmalı Hilâl-i Ahmer Riyasetine:

"15 Kânunusani 1338. Ziraat bankasına havale itası suretiyle gönderilen 6190 kuruşun ahzını mübeyyin 9 kânunusani makbuz ilmi haberi leffenirsal edilmiştir."

6- Alâiye Hilâl Ahmer Riyasetine: 16 Kânunusani 1338 / 29 Kânunuevvel 1337 tarih 22 numaralı tahrirata cevaptır: Gönderildiği bildirilen 65390 kuruştan 15390 kuruşu aidiyeti cihetile cemiyeti Hayriyeye teslim ve makbuzu mutasarrıfiyeti aliyeden gönderilmiş mütebaki 50000 kuruşun Hilâl-i Ahmer veznesince keyfiyet ahzı mübeyyin makbuz ilmi haberi bu kerre leften irsal edilmiştir.

7- Alâiye Hilâl-i Ahmer Riyasetine: 14 Kânunuevvel 1338, 5 Kânunuevvel 1337 tarih ve 18 numaralı tahrirata cevaptır: gönderildiği bildirilen 29613 kuruştan 12800 kuruş hastane için kazanız namına imal ettirilen yatak vesair ianesine mahsuben Cemiyeti Hayriye'ye bitteslim mukabilinde alınan 20 Kânunuevvel 1337 tarih ve 18 mütsel sel numaralı ve mütebaki 16812 kuruşunda ahzını müş'ir cemiyetimiz veznesince tanzim olunan iki kıt'a makbuz ilmihaberi leften tisyar edilmiştir.

8- Akseki Hilâl-i Ahmer riyasetine 16 Kânunuevvel 1338. 25 Kânunuevvel 1337 telgrafa cevaptır: Tevarihi muhtelifede irsal edilmiş olan 32000 kuruşuna ait üç kıta ilmühaberi leften tisyar kılınmıştır.

9- Isparta Hilâl-i Ahmer Hastanesi sertabibliğine: 17 Kânunusani 338. Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı'nın iş'an üzerine tahtı muhafazanızda bulunan battaniyelerden 300 adedi Antalya Hilâl-i Ahmer dispanser tabibi Celâl Bey mesuliyeti altında olarak oradan gönderilen memuru mahsusa teslimen irsal edildiğinin keyfiyet vusulünün imbası.

10- Manavgat Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 5 Şubat 1338.

2 Şubat 1338 tele cevaptır: 1000 lira teslimi vaze olunduğu makbuz berayi irsal Osman Efendi'ye verilmiştir.

11- Mutasarrıflığa: 20 Şubat 1338. Kızılkaya'dan

gelen üç yatak bedeli esmanı olan 11800 kuruşa mukabil makbuz leften gönderilmiştir.

12- Antalya Rüsumut Müdürüyetine teskere: 26 Şubat 1338 Asakira ve mecruhina tevzi edilmek üzere Azakzade Tefvik Bey vedaatile Beyrut'tan Hilâl-i Ahmer adına gönderildiği Antalya ahziasker kalemi riyasetinden bildirilen 20 denk derununda 1000 kutu tatlının vesaiti askeriye ile Antalya'ya nakline ait teshilatın ifası ve Hilâl-i Ahmer namına teberru olunan umum eşyanın gümrük resminden istisnası tabii bulunduğundan beyannamesi buraca tanzim edilmek üzere mezkûr 20 dengin Antalya'ya naklinde Âlâiye rüsumat idaresince ilişik edilmemesi esbabının istikmal ile neticeden malûmat itası temenni olunur.

13- Akseki Hilâl-i Ahmer Riyasetine: 27 Şubat 1338. Hastane yatak esmanına mahsuben ziraat bankasına havale itası suretile gönderilen 6000 kuruşun keyfiyat ahzını mübeyyin makbuz ilmihaberi leffen irsal edilmiştir.

14- Kaş kazası Hilâl-i Ahmer Riyasetine: 28 Şubat 1338. 5000 kuruşun keyfiyeti tesellümünü mübeyyin makbuz ilmühaberi lefte irsal edilmiştir.

15- Rodos'ta Cemiyeti İslâmiye Riyaseti muhteremesine: 4 Mart 1338. Hindistan Hilâfet Merkez Komitesi kâtibi fahrîsi Ahmet Hacı Sıddık Hatırı imzasıyla Bombay'dan gönderilen üç kıt'a mektupta Hindistan ahaliyi İslâmiyesi tarafından ihda edilmiş olan 19 balya eşyanın 15 Teşrinisani 1921 tarihinde Bombay'dan hareket eden Marsilya vapuruna ve 15 balyasının 1 Şubat 1922 tarihinde Nipon vapuruna tahminen Antalya Hilâl-i Ahmeri'ne gönderildiği iş'ar ediliyor. Şimdiye kadar mezkûr eşya vurd etmediğinden keyfiyetin müşarünileyha iblâğı zımmında yazılan telgrafname leften saubi alilerine irsal kılındı. Meşkûr telgrafname nin keşidesine ve takdim edilmek üzere telgraf ücretinin oraca bittediye miktarının iş'arına himemi aliye leri irzan buyrulacağı cemiyeti müsellemlerinden kaviyen memul bulunduğunu arz ve bilvesile teyidi ihtiram eylerim efendim hazretleri, Antalya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reisi Evveli Müfti Esbak Ahmet Hamdi

16- Kızılkaya nahiyesine: 11 Mart 1338 Pazaravdam için 6000, Bademağacı için 5500, kuruş hastane yatak esmanı olarak alınmıştır.

17- Akseki Hilâl-i Ahmer Şubesi Riyasetine: 16 Mart 1338, 28 Şubat 1338 tarihli tahrirata cevaptır: 9971 kuruşa ait 7 Mayıs 1337 tarihli makbuz ilmihaberinin 11 Mayıs 1337 tarihli tahrirata leffen ve 6000 kuruşa ait 27 Şubat 1338 tarihli bir kıt'a makbuz ilmihaberinin de irsal edilmiş olduğu kayden tebeyyün etmiştir. O yolda tetkikat icra ediniz.

18- Alâiye Hilâl-i Ahmer Riyasetine: 16 Mart 1338

Hilâl-i Ahmer ianesi olarak geçen Nisan 1337 zarfında Antalya Hilâl-i Ahmer sandığına gönderilmiş olan 5506 kuruş 10 paraya ait makbuz ilmihaberi leffen gönderildi. Hilâl-i Ahmerin 23 Mart 1338 de yazılmış bir tahriratta, Ankara heyeti murahhasa namına 4126 lira 50 kuruşun gönderildiği yazıyor.

19- 29 Mart 1338 de Akseki'nin hastahane yatak bedeli olarak 3500

13 Mart 1338 de Alâiye'nin 3050

12 Nisan 1338 de Elmalı'nın 30000

3 Mayıs 1338 de Finike'nin 3700

27 Mayıs 1338 Alâiye'nin 23227

27 Mayıs 1338 de Korkuteli'nin 125000

27 Mayıs 1338 de Akseki'nin 1990 kuruş gönderildiği Hilâl-i Ahmerin mezkûr tarihli tahriratlarından anlaşıyor.

20- Manavgat Hilâl-i Ahmer Riyasetine: 27 Mayıs 1338. 24 Mayıs 1338 tarihli tele cevaptır: Güreş teberüatı olarak gönderilen 15371 kuruşa ait 25 Nisan 1338 tarihli güreş heyeti vezne memurluğundan tanzim olunan makbuz ilmihaberi ile şubeniz hasılatı olmak üzere gönderilen 4629 kuruşa ait bir başka makbuz senedi irsal olunmuştur.

Yine Manavgat Hilâl-i Ahmerine 25 Mayıs 1338 de gönderilen bir tahriratta 5 tosun, 6 dana, 11 keçi, 11 çebiş, 1 oğlak ceman 33 mevaşi güreş için gelmiştir deniyor.

21- 6 Haziran 1338 de Akseki'ye gönderilen bir tahriratta, Akseki Kadınlar Şubesi'nin de külli muaveneti görüldüğünden bahsedilmektedir.

22- Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhaslığına: 15 Haziran 1338 idî seidi fitrin birinci günü Antalya'da tevzi edilen rozetlerin hasılatı olan 14735 kuruşun 14 Haziran 1922'de makbuz ilmühaberi mucibince Antalya Osmanlı Bankası'na teslimen namı alinize irsal kılınmıştır.

23- 20 Haziran 1338. Kaş'ın güreş hediyesi olarak 2990 kuruş gelmiştir.

21.6.1338. Elmalı'nın güreş hediyesi olarak 25000 kuruş gelmiştir.

3.8.1338. Manavgat güreş hediyesi olarak 15181 kuruş gelmiştir.

3.8.1338. Finike'nin güreş hediyesi olarak 5250 kuruş gelmiştir.

4.11.1338. Korkuteli'nin güreş hediyesi olarak 17850 kuruş gelmiştir.

19.8.1338 Alâiye'den İaneten hediyesi olarak 9450 kuruş gelmiştir

3.9.1338 Akseki'den İaneten hediyesi olarak 12959 kuruş gelmiştir

24.10.1338 Manavgat'tan İaneten hediyesi olarak 50000 kuruş gelmiştir

24.10.1338 Kaş'tan İaneten hediyesi olarak 30000

kuruş gelmiştir.

24- Antalya Osmanlı Bankası Direktörlüğüne: 6 Birinci teşrin 1338 Ankara da Hilâl-i Ahmer Murahhaslığına 500000 ve Konya Hilâl-i Ahmer cemiyetine mektupla 1450 kuruş gönderileceğinden hesabı cariye-mizden mezkûrul miktar mebalığın bittenzil mezkûr muhallâta irsali rica ol.

25- 4 İkinciteşrin 1338 tarihli bir tahriratta, Rum cemaati namına Metropolit vekili Hırsto Efendi tarafından Hilâl-i Ahmer ianesi olarak bir torba derununda 351657 kuruş verilmiş olduğu görülüyor.

Antalya'da bir Cemiyeti Hayriye'nin bulunduğu elimizde mevcut olan atideki vesikadan anlaşıyor: Teke Mutasarrıflığı Tahrirat Kalemi - 4548/1127

Tüccardan Giritli Mehmet Remzi Efendi'ye:

Antalya Muaveneti İçtimaiye Cemiyeti Hayriyesi'nin münhal olan heyeti idari azalığına intihap edildiğiniz cemiyeti mezkûre riyasetinden varid olan teskerede izbar kılınmış ve intihabı vaki se- naverlerince de münasip görülmüş olmağla ana göre hey'ete devam ve şu müessese-i hayriyenin terakki ve tealisine sarfı ihtimam edilmesi tavsiye olunur efendim.

15 Teşrinisani 1338

Mutasarrıf Hilmi

Hilâl-i Ahmer defterinde mevcut seneler üzerine varidat ve mesarifat atide yazılmıştır:

Seneler	Varidat	Mesarifat
1337	2586692	3045707
1338	1983746	2046144
1339	253033	462595
1340	860034	730509
1341	464444	451823
1926	1 95107	444637
1927	167184	160368

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına kaza Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından 335, 336 yıllarına ait defterlerinde tesadüf ettiğim ianelerle 1337,1338,1339,1340,1341 yıllarına ait Hilâl-i Ahmer defterlerinde görebildiğim kaza ianelerini ayrı ayrı yazıyorum.

Bu cetvelde merkez kazanın ianeleri yazılmadığı gibi hayvanattan vuku bulan teberuat vesaire dahi yazılmamıştır.

Seneler	Alâiye	Manavgat	Elmalı	Kaş
335/336	260550	123800	535779	410091
1337	124150	131000	63580	10000
1338	85717	245181	136190	87990
1339	10097	50000	-	7743
1340	5000	1 3000	11080	-
1341	16735	25100	15000	-

Seneler	Akseki	Korkuteli	Finike
335/336	124346	568200	1101100
1337	44184	84287	132800
1338	52545	125000	8950
1339	-	125000	-
1340	106040	47850	6600
1341	1675	-	-

10. BÜYÜK SAVAŞTAN SONRA ALÂİYE

Teessüs tarihinden beri pek çok vukuata sahne olmuş ve tarihte mühim roller oynamış ve nihayet yorgun bir halde adeta asırlarca uyumuş ve uyuklamış olan bu lâtif kasaba, büyük savaşta da oldukça mühim vakalar görmüş, servetini kaybetmiş, ticareti denize münhasır olduğundan ahz-u itası (alım satım) mahvolmuş, uzun müddet devam eden savaş sonunda gençlerini ziyaa uğratmış, hanumanlarının (ev bark) birçoğu sönmüş, yokolmuş, yalnız bir şeyini kaybetmemiş, Türk ruhu, Türk gayreti ve Türk seciyesini.

Mütareke'yi müteakip merkez kazada 2012 Hıristiyan nüfus olmasına rağmen kaza köyleri kamilen Türk idi. Merkezdeki bu küçük kütle Hıristiyan arasında Atina'da tahsil görmüş birkaç genç vardı ki bunlar, Türk ruhu ile, Türk kültürü ile telifi kabil olmayan başka vadide, başka bir ruh ve idealde idiler. Bunlar mütarekeyi müteakip ilk Paskalya'yı vesile ittihaz ederek müzmerlerini (ses) alenen izhar etmek cüretinde bulundular. Şöyle ki:

Yortu münasebetiyle kasabanın bir saat uzağında bulunan (Hıdır İlyas) denilen yerde; hazırlamış oldukları belîğ nutuklarını pervasızca söylediler. Dinleyenlerin çoğu Hıristiyan olmakla beraber aralarında Müslüman Türk gençleri de vardı. Hatipler nutkun bîdayetinde safahatı harpten ve sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fenalığından uzun boylu bahsi müteakip bütün Türklüğü tahkir edecek cümlelerle, (artık bunların barbarlığından kurtulmak zamanının geldiğini ve buna benzer) hezeyanlarla (saçmasapan söz) nutuklarına nihayet vermişlerdir. Bu nutukların orada bulunan Türk gençlerini ve hatta Türk çocuklarını dilgir (üzölme) ettiğini Ayazmana'dan dönüşlerinde mahalle çocukları tarafından taşla tutulmak gibi hadiselerden anlıyoruz. Sokağa çıkamayan genç Rum hatipler Antalya'ya kaçmak suretiyle kurtulabilmişlerdir.

Bu vak'adan sonra 15 ikinci teşrin 1335 (1919) tarihine kadar Alâiye'de kayda lâıyk bir hadise zuhur etmemiştir. İtalyanlar tarafından 28 Mart 1335 tarihinde

vukubulan Antalya işgalinden sonra herkes mütereddit vaziyette bakiyetüs süyufu (kılıç artığı) toplamaya, talihsiz bir netice ile bitmiş olan harpte sağlam kalanlarda köylerine dönerek bir yuva teşkil etmekle meşguldü.

Anadolu ve Rumeli ittifakı namile 4 Eylül 1335 te Sivas'ta aktolunan ilk kongrenin mukarrerat ve mevada esasıyesinden bulunan nizamnamenin yedinci maddesine göre her tarafta Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti intihabatı başlamıştı. 15 İkinciteşrin 1335 te Alâiye'de yapılan seçimde Hacı Nuri Efendi zade Talât bey, Müftü Arif Efendi, Azakzade Tefvik Bey, Azak zade İzzet Bey, Hacı Kadir zade Hüseyin Beyler bu mukaddes iş için tefrik ve intihap edildiler. İlk nüveyide bu zatlar teşkil etti. Ertesi gün aralarında yaptıkları içtimada Riyaset, veznedarlık vazifesi Hacı Nuri Efendi zade Talât ve her içtimada hazır bulunarak azalık vazifesini icraya ve icabında Kuva-yi Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nden menafii milliyeye muvafık alınarak emrin ifası ile ve her veçhile menafii milliyemizi muhafazaya itina ve dikkat eyleyeceklerine taahhüden bir kararname kaleme alınarak imza ettirildiğini 16 İkinciteşrin 1335 tarihinde yazılmış imzalı bir kararname mevcuttur. Bu cemiyetin:

17 İkinciteşrin de; Ayıntep, Maraş, Urfâ'nın Fransızlar tarafından tekrar işgali, 19 İkinciteşrinde de İzmir'in tahliyesi hakkında İstanbul'da siyasi mümessiller ve matbuata telgrafla verilen protostonamelerini görüyoruz.

1336 (1920) yılında Alâiye kasaba ve köylerinin pek feci ve ittiratsız (düzensiz) vak'alara sahne olduğunu atideki hadiselerden anlıyoruz.

7 Temmuz 1336 tarihinde ve reis vekili Müftü Arif Efendi imzasını taşıyan bir kararnamede asker kaçaklarının çoğalmasi üzerine kazanın dört koluna ulema ve sözü geçenlerden birer heyet gönderildiği ve aynı zamanda hakiki hali millete anlatmak için Karahisar'da çıkarılan (İkaz), Konya'da çıkan "Öğüt" ve "Hakimiyeti Milliye gazeteleri" alınarak köylere dağıtıldığı kaydedilmektedir.

20 Temmuz 1336'da Antalya Müdafaa-i Hukuk Encümen Teşkilâtı Riyaseti'ne gönderilen bir tahriratta deniliyor ki: "Dünki gün eski Antalya'ya gelen Fransız harp vapurlarının esbabı vurudu torpil taharris olup berayı tenezzüh (gezinti) karaya çıktıkları ve Manavgat kaymakamına ziyafet verdikleri esnada 20 Temmuz 1336 sabahı Mersin'e hareket edeceklerini ifade ettiklerini şimdi Mevki Kumandanı tarafından bildiriliyor.

Halbuki bunların Alâiye'ye sekiz saat mesafede Karaburun mevkiine bir, oradan dört saat mesafede Çenger önüne bir ve oradan yedi saat mesafede vaki Eski Antalya (Side) önüne ve tam hizasına olmak üzere bir, ki cem'an arz edilen mesafe arasına üç tane şamandıra vaz ile üzerlerine bandıra (bayrak) keşide ettikleri ve hatta Karaburun Mevkii'ndeki şamandıra üzerindeki bandıranın İngiliz bandırası olduğunu Antalya'ya gelmekte olan kayıkçı eciri Mustafa'nın görmüş olduğu bittetik anlaşılmıştır. Haydi bunlar Eski Antalya'ya berayıtenezzüh çıkmış olsunlar bu şamandıra ve bandıraların vaz'ı ve esbabı keşidesi elbette bir sebebe müstenid bulunacağı şüphesizdir. Bu bapta oraca İtalyanlar vesaire vasıtasile sahih malûmat alınmış olacağından ve ahvale göre hattı hareket tavsiyesi elzem bulunduğundan bu bapta Heyeti milliyenin malûmatı sahihası ile alınacak vaziyet ve hattı hareketimizin tayin ve tesri imbası ehemmiyetle mercudur."

Alâiye kazası sahilde olup icabında her türlü tecavüze maruz kalacağı ihtimaline mebni buradan Şubeye efrad sevkıyatı pek az yapıldığı müteaddit tarihli tahriratlardan anlaşıyorsa da muhtelif tarihlerde Antalya ahzıasker riyasetince silâh ve cephaneye gönderildiği görülmektedir. Alâiye kazası işgal altında olduğundan ve sahil olması itibarıyla Yunan eşkiyalarının tecavüzüne maruz kalma ihtimaline binaen ve sahildeki münasip iskelelere münasip miktarda silâh ve cephaneye tevzii ile daima müteyakkız bulunmak üzere ücretli eşhas ikame edilmiştir.

24 Ağustos da Dinar Ahzı Asker Şube Riyaset namına 60000, 10 İkinci kânunda Aydın ve İzmir felâketzedelerine muavenet olmak üzere Mutasarrıflık ve Nazilli Heyeti Merkeziyesi vasıtasıyla Muhacirin Komisyonu'na 60000 kuruş gönderildiği anlaşıyor. Yine 3 Birinciteşrinde Ortaköy de bulunan Seyyar Akıncı Müfrezeleri Kumandanı Demirci Mehmet Efe'nin karargâhına Antalya Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi vasıtasile 800 lira gönderilmiştir.

Alâiye'de İsyan Hadiseleri

26 İkinciteşrinde Alâiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin pek azımkar faaliyetini görüyoruz. Bu hususta yapılan bazı masraf listelerini havi bir iki kararın görülmesi faideden hali değildir.

"Eşkiyadan iken evvelce istimam (teslim olan) ederek terki şekavet eden ve bukere Akseki ve

Manavgat'ta zuhur eden isyan meselei melunanesinin Alâiye'ye sirayetine meydan vermemek üzere muhafızı efrad nazarile kasabaya vurud eden "Karazor İbrahim" ve avenesinin veznedenden aldıkları:"

4400 Şarapsa'da tahşid olunan Karazor ve avenesinin iaşesi için gönderilen iki çuval un ve yüz ekmek bedeli ve nakliyesi.

4500 Antalya'da mevkuf Bahşiş aşiretinden Dede'nin celbi zımmında hükümetçe bittasvip gönderilen Ceza Reisi Ekrem Bey'in masarifi seferiye ve zaruriyesine (32).

500 Avsallar karyesine gönderilen iki memurun mekkâri ücreti

200 Bu mesele için Şarapsa'ya gönderilen sai ücreti, 400. Bu mesele için Avsallara gönderilen sai ücreti

1260Bahşiş aşiretinden Dede Mehmet'in Antalya'dan Alâiye'ye nak.üc.

20000 Karazor bu avanesinin Alaiye ye vurud ile Manavgat'taki usat üzerine esnayı hareketlerinde ilbas ve techigal deyu aldıkları,

247 Türbelinas'a gönderilen sai ücretine verilen,

119450 Hakkı halife taraftarlığı iddiasile Manavgat'tan Alâiye'ye vurud eden Deli Mehmet ve rüfekasının teşvikleri üzerine merhum Karazor İbrahim ve avenesi bilirtica Hükümet ve kasabayı işgal ettiklerinde bittehdit aldıkları. (33)

2650 Karazor ve rüfekası kasabayı terk ile Avsallar karyesine çekildiklerinde Derbend nam mahalle ikame edilen yedi nefer jandarma ve efradının yevmiyelerine verilen. 153607 yekûn.

"Konya'da zuhur eden Bozkır, Akseki ve Manavgat kazalarına sirayet eden isyanın zuhur ve kuvvai tedibiye kumandanlığı marifetile nasıl bastırıldığı malûmdur. Bu meyanda Manavgat şakilerinin Alaiye kazasına vurudunda Karazor ve avenesinin ilticalarında bir gûna yağmakârlığa, katli nüfusa ve sair fenalığa meydan verilmemek üzere umumen nasıl sayu gayret olunduğu da keza malûmi kaymakamlarıdır. İşte bu sırada ummi heyetin karar ve makamı samilerinin mucep muamelesile bizzarure iş bu 153607 kuruş veznedenden usat tarafından alındığı makamı samilerince de malûmdur. Bu yekûnun kaydından bilihraç tanzim kılındı. 14 Teşrinisani 1336"

Yine Birinci teşrin 1336 tarihli bir karar daha elimize geçmiştir. Bunda atideki masraf müfredatı yazılıdır:

19000 Alâiye'nin Avsallar karyesinden Karazor İbrahim Efendi avenesinin kasabayı muhafaza için 21 Teşrin evvel 1336'da Alâiye'ye muvasalatlarında Hakim Efendi yedile mekûlât ve levazimatına sarfedilmek üzere iki defada aldığı.

40000 Manavgat'taki asilerin üzerine esnai harekete merhum İbrahim Efendi'nin malzeme-i seferiyyeye sarf edeceğim deyu aldığı.

1000 Manavgat'ta usatın vaziyetini anlamak için Alâiye'den Manavgat'a gönderilen sai ücreti.

79450 Manavgat'taki rüesayi usattan olup Alâiye'ye gelen Aksekili Deli Mehmet ve Reisin Mehmet Ali ve Hafız Bekir ve İbradılı Sadık Efe'lerin muvasalatları ile beraber Karazor İbrahim de irtica ederek bunlarla bittevhid silâhla tehdit olunmak suretile dört defada vezneden aldığı, 119450 yekûn

Yapılan bu masraf için de şu kayda rastlamaktayız:

"Hakkı Halife Heyeti namile (34) Akseki'den Alâiye'ye çekilen telgraf üzerine ahvali zamana ve icabatı mahalliye nazarı itibara alınarak bunların müracaat ve mes'ulleri kafiye red edilmekle beraber kasabanın muhafazası esbabına tevessül edilmiş ve birçok ahval ve muamelâta maruz kalınarak tafsilatı balâda mürekkep olduğu üzere 119450 kuruşun Alâiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti veznesinden bizzarur verildiği anlaşılmış olmakla meblâğı mazburun masraf kaydile dahili yevmiye edilmesine karar verildi."

Bu kararın altında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve üç aza imzası. Altında da Alâiye kaymakamının 'mucebincesi' de mevcuttur.

25 Birinci teşrin 1336 akşamı Karazor efe avemesi ile beraber Alâiye'den firar ediyor.

Diğer bir masraf: (yukarıda mukayyet 2650 kuruş)

Alâiye kasabasında hükümet ve deppoyu işgal eden usat, Manavgat cihetine savuşup gitmişlerse de bir daha avdet etmemeleri esbabı için Derbent nam yere ikamet edilmek üzere yedi neferin masrafı olarak 2650 kuruşun Müdafaa-i Hukuk veznesinden verildiği 2 Teşrin sani 1336 tarihli kararında mevcuttur.

Alâiye'de istihdam edilmek üzere mıntika kumandanı Ali Şükrü Bey'in Antalya'dan Alâiye'ye getirdiği 17 neferin 29 Teşrin evvelden 15 Teşrin saniye kadar işe vesair masraflarına ve kumandanın maiyetindeki Alay Müftüsü Ali Şevki Efendi ile kâtibi Necmi Efendi'nin usat tarafından gasp edilmiş olan eşyalarının bedelâtı olarak tavizan verilen 53850 kuruşa baliğ olduğu 15 Teşrinisani 1336 tarihli kararında yazılıdır.

18 İkinci teşrin 1336 tarihinde Bozkır'dan usatın Alâiye'ye ineceği, Şarapsa'ya Manavgat usatından bir kadının geldiği ve Bozkır usatından meşhur şaki Gezevli İbrahim'in 10 rüfekâsile Alâiye'nin güney cihe-tinde yattığı haberi üzerine derdestleri için Mıntika Kumandanlığı'na lâzım gelen tenbihat verilmiştir.

Manavgat'ta Kuvai Tedibiye Kumandanı Demirci Efe'ye 500 gem, nal ile 12000 adet mih ve 311 çift ayakkabı gönderildiği ve kayıkçı Mustafa'ya teslim edildiği 7 İkinci teşrin 1336 kararlarında vardır.

Yine 15 İkinci teşrin 1336 tarihli bir karar kaymakamlığa veriliyor: "Kuvai Tedibiye kumandanı Demirci Mehmet Efe ve maiyeti efradının Manavgat'a vusulü

ile Alâiye'de bulunan Karazor ve rüfekasının iltihakı ve Bahşiş aşireti efradının nezdine celbi için maiyeti efradından Alâiye'ye gönderildiği Aksekili Mehmet Efe ve Molla ve rüfekası ile beş efenin vurûdunda vezneden aldıkları ve cem edilerek motor vasıtasile Demirci Mehmet Efe'ye gönderilen 2275 Antalya'dan motorla vurud edip Manavgat'ta bulunan Demirci Mehmet'e gönderilen nal ve mih ve ayakkabıların kayık navlın ve hammaliyesi."

10000 Demirci maiyetinden Alâiye'ye gelen beş efenin efradı için melbusat ve ayakkabılarına sarf edeceğiz deyu aldıkları (35)

4140 Hayvanlarının yem bedeli için aldıkları

3180 Manavgat'ta bulunan Mehmet Efe'nin maiyeti efradından Aksekili Mehmet Efe müfrezesi 4 Teşrinisani de Alâiye'ye bilvurud ve 6 da avdet eylemişlerdir. Bunların sabahlara mekûlât masrafları (36)

6647 Demirci Mehmet Efe'ye iltica ederek maiyetine geçmiş olan Bekir Efendi'nin Bozkurt ve Seydişehir'ne gitmek üzere maiyetinde olan beş nefer olduğu halde 6 Teşrinisani akşamı Alâiye'ye muvasalatlarında ve bir gün kaldıktan sonra esnayı hareketlerinin ve hayvanlarının işeleri ile nal ve mih ve saire için aldıkları. (37)

335000 Demirci Mehmet Efe'nin maiyeti efradından bulunan beş efenin Alâiye'de eşrafı mahalliyyeyi hapis ve tazyik etmek suretiyle cem edilen paradan aldıkları.

30000 Demirci Mehmet Efe'nin maiyeti efradındaki illeti efrenciyenin tedavisi için mualece olmak üzere doktorun aldığı.

2500000 Demirci Mehmet Efe'nin Müfreze gönderip tahsilat icra ettiği hakkındaki işarı üzerine eşrafı mahalliye bil içtima tedarik edilerek motor vasıtasıyla tabib Cevdet Bey ve müsellahan gelen Mahmut Efe (38) ve 10 nefer rüfekasına teslim alıp götürdüler.

Bu ödentilerin toplamı da: 2891242 kuruştur.

"Umum Kuva-yi Tedibile Kumandanı Demirci Mehmet Efe'nin maiyeti efradı ile birlikte Akseki yolu ile Manavgat'a muvasalatlarında Alâiye'de bulunan Karazor İbrahim Efe ve rüfekasının kendilerine iltihak ve Anamur'un Bahşiş Aşireti halkında nezdine celbi için Aksekili Mehmet Efe ve Molla vesair beş efeyi bir takım avanesile Alâiye'ye göndermiş ve bunların Alâiye'de bulundukları müddet zarfında kendileriyle hayvanlarının ve Hafız Bekir müfrezesinin mekûlât vesair masrafları ve teferruatı balâda arz ve izah edilmiş ve hey'etin kararını makamı âlilerinin mucibince muameleli evrak ile verildiği gibi bu bapta tafsilat esasen sizin de malûmunuz bulunmuşsa da mücmelen sarfiyatı mezkûre miktarından arzı malûmat edilmek lâzımeden bulunmuş olmakla işbu müzekkere takdimi

huzuru kaymakamileri kılınmıştır. 15 Teşrinisani 1336”

Alanya ahalisinin pek ezgin bulunduğu bir sırada Alâiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu kadar bin meblâğı nasıl ve ne suret ve zahmetle toplayıp tediye ettiğini düşünmek akıllara hayret verir.

“Garibi şu ki; Kuvvai Seyyare Kumandanı Demirci Mehmet Efe'den Alâiye kaymakamlığına 6 Kânunuevvel 1336 tarihli çekilen tel de deniliyor ki”

“Heyeti Milliye'den alınan 25000 liradan maada Aksekili Mehmed'in 8000 lira ayrıca aldığı haberi doğru mudur? İş'arı” verilen cevap:

“Yukarıdaki 2891242 müfredat ile beraber vez-neden verilsün deye hariçten aldıkları kazmir, kuşak-sicim, çorap, nal ve mih, çizme, at vs. bedeli olarak 3357187 kuruş olduğuna dair bir cetvel 7 kânunuevvel 1336 da gönderildiği görülmektedir.” (39)

Karazor Efe'nin Alâiye'ye gelişi ve meselelerin iç yüzü hakkında Alâiye'nin kıymetli gençlerinden Kemal zade Mehmet Ali Bey'den aldığım malûmatı da dercetmek tarihimiz için faydalı olacaktır.

Mehmet Ali Bey diyor ki:

“Konya isyanından sonra Bozkır ve Akseki'de bir isyan çıkmıştı. Bozkırda yakın vakte kadar Karazor'un şekavet arkadaşı olan Hafız Bekir Efe namında iki kişi Karazor'a gelerek Konya isyanının mahiyetini kendi anladıkları şekilde Karazora anlatmışlar ve Karazoru da elde ederek Karazor'un kumandası altında almış kişilik maiyetleriyle Alâiye'ye -güya Hakkı Halife taraftarlığı namile- basmışlar ve hükümete vaz'iyet etmişlerdir. Karazor'un bundan maksadı herhangi suretle bir çapulculuk yapmaktan başka birşey değildir. Bunun harekâtına Alâiye'den hiç kimse bilfiil iştirak etmemekle beraber bazı şahıslar tarafından el altından teşvik görüldüğü anlaşılmaktadır. Karazor'un bu harekâtını tenkil etmek için o sırada Akseki yoluyla ve 500'den fazla kuvvetele Manavgat'a gelen Demirci Efe Alara çayı civarında Boztepe'ye kadar gelmiştir. Demirci Efe Alâiye'ye geldiği takdirde burada yapacağı zulüm ve fenalıkları pek iyi bilen - Akseki'de yaptığı gibi - Alâiye'den bazı şahsiyet Karazor Efe'yi güya Demirci Efe'ye karşı gelmek üzere Alara istikametine göndermişler ve orada Karazor Efe bu işi başaramayacağını anlayınca Demirci Efe'nin teklifi üzerine Demirci Efe'ye iltihak etmiştir.”

Alâiye'nin kara yürekli Karazor Efe'nin isyan harekâtına mukavemet etmeyip nevama teşvik mahiyetinde müsamaha etmelerinin cezası olmak üzere Demirci Efe Alâiye'ye bir motorla iki kişi göndererek altı saat zarfında Alâiyeliler'den yukarıda yazılı parayı aldırması ve beraberinde Karazor İbrahim Efe'yi de alarak Isparta istikametine gitmiştir. Demirci Efe'nin Manavgat'tan avdeti, Rafet Paşa'nın tazziki ve kafi emri neticesidir. Rafet Paşa o zaman Konya havalisin-

deki isyanı tenkile memur umum kuvvai tedbiye kumandanı idi. (40)

Karazor'un Demirci Efe ile beraber cepheye gitmesi yurda herhangi bir hizmet görmek gayesine matuf olmayıp mahza ötedenberi yaptığı eşkıyalıkların neticesi olarak birgün adaletin pençesine düşeceğini ve şekavetlerinden, Alâiye'yi basmasından mütevellit harekâtının hesabını vereceğini iyi bildiği için bunlardan kendisini kurtarabilmek gayesine matuftur. Nitekim Demirci Efe ile daha Isparta'nın İğdelik Köyü'nde iken bir gece habersiz 60 kişilik maiyeti ile beraber tekrar firar ederek Alâiye'ye gelerek yine eşkıyalığına devam etmiştir. Esasen bu cahil adamdan başka bir şey de beklenemezdi.

“Hükümet kuvvetleri bilâhare vaziyete tamamiyle hakim olduktan sonra Karazor'u da yakalayarak Antalya hapishanesine tıkmış ise de her nasılsa affedilmiş ve köyüne avdet etmiştir. Bundan birkaç yıl sonra da vaktile öldürdüğü adamlardan birinin adamı tarafından kendisi de öldürülmüştür.,, Karazor'un Kuva-yi Milliye'ye hizmeti Demirci Efe'ye iltica ederek Isparta'ya kadar gitmesi ve oradan firar etmesinden ibarettir.

İstanbul'un işgali üzerine 13 İkincikânun 1336 tarihinde Alâiye'nin de protostanamesine tesadüf ettiğimiz gibi 17 İkincikânun 1336'da Konya'da İtalyan kumandanlığına atideki telgrafnameyi görüyoruz:

“Mukaddasatı Milliyemize bu ana kadar vaki olan tecavüzatı lâime yetmiyormuş gibi bugün yine pek adi ve pek hainane bir tecavüz karşısında bulunuyoruz. Bütün Anadolu'nun daha doğrusu biz Türklerin mümessili efkârı bulunan bir gazete idarehanesi (Öğüt matbaası) hiç bir hak ve adle müstenit olmayarak İtalyanlar tarafından işgal edilmiş, biz Türklüğün hakkı meşruunu diğer devletlerden daha ziyade tasdiğe taraftar olduğunu zannettiğimiz ve her hususta taktirkâr bulduğumuz İtalyan milleti necibesinin ahar tarafından vaki olacak böyle bir tecavüzü daima lanetle karşılayacağına kani idik. Maalesef görüyoruz ki bu tecavüz o milleti necibeyi temsil eden bir kumandan emrile vaki oluyor. Türk milleti artık kendisine zahir olan hakkı meşruunu temsil eden hiçbir millet bulunmadığına kafi bir kanaat hasıl eylemiştir. Namus ve şerefle ölmeyi rezilâne yaşamağa daima tercih eden bizler bu tecavüze de baş eğmeyiz. Kanımızın son damlasını îsar edinceye kadar her türlü hakaretlere mukabele etmeğe karar verdik. Ümit ederiz ki tecavüz şenaati İtalyan kumandanı cenaplarınca da takdir edilerek hemen Türk milletine tarziye vermağ şitap olunur. Aksi takdirde milletimizin hiç bir mes'uliyeti maddiye ve maneviye kabul etmeyeceğini arzeyleriz.”

17 Kânunusani 1336

11. MANAVGAT

Mütarekeden sonra Hristiyanların bir yortu günü idi; Alâiye ve Antalya'dan aileleri ile birlikte. Manavgat'a gelen ve Manavgat'ta ticaretle meşgul olan bir grup Rum ailesi handa oturuyordu. Yortu bahane edilerek hanın her tarafı defne dalları ile süslenmişti. Kadınli erkekli gurup şerefe kadehler kaldırıyor neş'eli kahkahalar etrafta yankılar yapıyor, işrete devam ediyorlardı. Yıllarca süren harplerde kanı dökülen, didinen ve nihayet bitap olarak mağlûp düşen, mukadderatını kara kara düşünen Manavgat'ın yerli Türk halkı bu fevkalâde sürür ve şenliği gözden kaçırmıyordu fakat ne yapabiliirdi? Yüzlerce yıldan beri beraber yaşadığı, kendi sayı ile müreffehen yaşattığı bu ufak Rum kütlesinin bu halinden dolayı bütünile ye'se düşmekten başka elinden ne gelirdi. Bunlarında fırsat düşmanı olduklarını anlıyordu.

Bir müddet sonra; Antalya'da, Müdafaa-i Hukuku Milliye gibi o vakte kadar hiç işitilmeyen bir unvan altında bir cemiyetin teşekkül etmekte olduğu işitildi. Çok geçmeden Müftü Ali Rıza Efendi de atideki telgrafı telekki etmişti (almıştı).

"Müftü Efendi riyaseti altında Gebeceli Mahmut, Hacı İsmail Efendi mahdumu İbrahim, Berber zade Osman, Halil Ağa zade Mustafa, Tugay zade Emin bey, Çeltikcili Ömer Efendi'den mürekkep bir heyet teşkili ile vazifei vatanîye ve diniyelerine devam ve netayici matlube ve muntazare asarı filiyesine mürettip bulunuyor. 8 Teşrinievvel 1335. Heyeti Milliye Reisi Yusuf Talât." Adları yazılı zatlar tarafından toplanan heyet vatanî vazifesine böylece başlamış ve Sivas Kongresi'ne kadar devam etmiştir.

Sivas Kongresi'nden sonra yapılan seçimde de aynı heyetin kitabet vazifesini azadan Serficeli Yakup Efendi'nin ifa eylediği görülüyor. İşbu heyet Antalya Heyeti Milliyesi'ne merbut olup topladığı asker, ianeler ve teberrüatlarını Antalya Merkezi vasıtasile Nazilli cephesine külli miktarda yardım etmişlerdir.

Türk milleti keşmekeş bir halde iken, İstikbal herkeşçe malûm olmayan bir hedefe doğru çırpınırken Manavgat kazası ayrıca mühim bir gaile karşısında bulundu ki, bu gaile kaza ahalisini bir uçuruma sürüklüyordu. İmanı sarsılmayan Türkün azim ve sebatını henüz keşfedemeyen zavallı halkın bir kısmı millet düşmanı tarafından icat edilmiş bir ikinci cephe karşısında bulunuyordu.

1336 yılı birinciteşrinin ortalarında idi ki, Akseki yolu ile bir usat (asiler) hizbinin gelmekte olduğu işitildi. Filhakika bir, iki gün sonra Akseki'den kopan altmış kişilik bir serseri fırtınası ansızın Manavgat'a inmişti. Bu çetenin reisi Sülek aşiretinden Mehmet Ali isminde birisi idi. Bu asiler hükmeti basarak bütün daireleri işgal ettiler. İlk icraatları hükümetin ceza mahkemesi evrakı ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin evrakını yak-

mak, cezalıları salmak oldu. Mal sandığında mevcut parayı almak teşebbüsünde bulunmuşlarsa da muvafak olamamışlar, yalnız Müdafaa-i Hukuk'un 600 lira kadar bir parasını elde edebilmişlerdir.

Kaymakam Lütfü Bey ve sair hükümet memurları Manavgat Çayı'nın beri tarafında bulunuyorlardı. İsyancılar geldiklerinde bütün memurlar evlerine çekilmişlerdi. Bir kısım da evlerinde barınmayarak ormanlarda saklanıyordu. Gödeneli olan mahkeme hakimisi eski memuriyetinde ipka edildiğine bakılırsa asilere iltihak ettiği anlaşıyor. Manavgat'ta bu işgal devam ededursun iki gün sonra daha büyük bir kuvvetle İbradı'dan gelen ikinci bir eşkıya kafilesi de Taşağıl nahiyesi merkezini basıyor.

Manavgat'a Antalya'dan asilere karşı kullanmak üzere cüz'i bir kuvvet gelmişti. Nehrin karşı yakasında müdafaaya geçilmişse de kayıklar asilerin elinde bulunduğundan için suyu geçmek mümkün olmuyordu. Bu cüzü kuvvet ihata edilmekte oldukları haberi üzerine bizzat geriye Köprüçayı'nın garp yakasına çekilmeye mecbur olmuştu.

Asiler Taşağıl'daki kuvvetle birleşmek üzere Manavgat Çayı'nın garp tarafını işgal ettiler. Usat reisleri: Aksekili Mehmet Efe, Manavgat'ın Sülek aşiretinden Reis Mehmet Ali Efe ve Manavgat'tan Cebeci Efe'dir. Aksekili Mehmet Efe Alaçesme Köyü'nden olup eskiden karar hakimi iken tardedilen bir serseridir. Usat köylere dağılmağa vakit bulamamış icraatlarını yalnız merkeze hasretmiştir. Muntazam bir kuvvet gelinceye kadar memurlar bunları oyalamakla meşgul olmuş, bir taraftan da Antalya'dan istimdand ediliyordu. Kazada böylece anarşi devam ederken Akseki'den Demirci Mehmet Efe ve rüfekâsı Mevlût Efe ve Mahmut Efe (Kel Mahmut) olmak üzere üç koldan gelmekte oldukları işitildi. Demirci Mehmet Efe'nin külli kuvvet ve şiddetli icraatla gelmekte olduğunu işiten asi kahramanlar, güya Karazor'la birleşmek üzere Alâiye'ye gidecekleri şayiasını çıkararak bir gece içinde kaçtılar? Filhakika maiyetinde pek azı efemsi takımından ve mütebakisi de her geçtiği yerden toplanmış 500 kişiden fazla mevcutla Mehmet Efe Manavgat'a inmişti. Eski eşkıyanın görevde bıraktığı Gödeneli mahkeme hakimisi de Akseki yolunda kaçarken Manavgat'ın Ahmetler Köyü'nde vuruldu. Diğer memurlar ise asilere iltihak etmediklerinden Demirci Mehmet Efe tarafından memuriyetlerinde ipka edilmiştir. Asilere bilfiil yardımda bulunan Telgraf memuru Yusuf Çavuş ve Kemmer köyünden Kıtılma Hasan idam mahkûmu olarak nehir kenarındaki çınar ağacının birer dalına asıldılar. Bunların suçları asiler tarafından işgal ile telgraf hatlarını kesmeleri idi. (41)

Böylece hükümete el koyan Demirci Mehmet Efe kazanın zenginlerini hapsetti. Bir çok paralarını aldıktan sonra onları bıraktı. "İstenilen para ne için ve ne vergisidir ?" diye sormak belki de idamı mültezim ol-

duğu gibi alınan para mukabilinde makbuz istemek te memnu idi. İstenilen meblâğ bir servet nispetinde de değildi. Efe hazretlerinin kalbi şeriflerine ilham edilen meblâğın tedarik edilmesi mecburiyeti vardı. Şimdi dahi buna Manavgat'ta "sorma ver" vergisi derler.

Demirci Efe şiddetli icraatı ile kazanın zaten bozuk olmayan asayişini temin etmiştir. Efenin maiyeti köylere dağıldı ve bir ay kadar köylerde barındı. İşte bu sırada pek çok soygunlar ve tahribatın yapıldığını görüyoruz. Köy evlerine yerleşen bu güruh, hayvanlarına saman yerine arpa yediriyorlardı. O derece israfat yapılmıştır ki; def olup gittiklerinde, ahırında hayvan yemliğini temizleyen bir köylünün mevsukan rivayetine göre hayvanın yiyemediği artan arpanın birkaç kile olduğunu söylemektedir. Köylerde her evin ancak birer tavuğun kurtulabildiğine bakılacak olursa kendi boğazları için ne derece israfat yaptıkları anlaşılır. Her gün davarlar kesiliyor, efelere yağlar, ballar tedarik ediliyordu. Maalesef 'Halifeciler' denilen asiler güruhu tarafından yapılmayan rezaletler işbu başıboş haşerat tarafından yapılmıştır. Karşısında şikâyet için müracaat edilecek hükümet bulunmadığından zavallı köylü hayatından bile emin değildi. Bütün bu mezalim islâh için gelen çeteler tarafından yapılmıştır.

Manavgat Mehmet Efe için bir merkez olmuştu. Alâiye kısmında mufassalan yazılan Karazor İbrahim Efe'ye atideki mealde bir mektup yazılmıştı: "Alâiye'nin asayışı ile alâkadar olmak üzre varacağım. Mademki oranın asayişini siz temin ettiniz bir katır yükü para ile kendiniz refiklerinizle beraber bana uymanızı isterim." ibaresi mevcuttur.

12. FİNİKE

Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1 Eylül 1335' de teşekkül ettiği kayden sabittir. İlk teşekkülde Reis Müftü Salih Efendi idi.

Azalan: Hacı Feyzullah zade Musa Kâzım, Finike'den Ebu Zalef zade Şevket, Musa Kâzım biraderi Feyzullah Sırrı, Hallaçtan Kemal zade Molla Veli, Hallaçtan Yunus oğlu Şevket efendilerdir.

Finike'de gördüğüm o zamana ait bir defterde Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne 1335 senesinde 228288; 1336 senesinde 1135050; 1337 senesinde: 64400 kuruş'un gönderildiği yazılıdır.

13. ELMALI

9 Haziran 1335'te teşekkül etmiş olan Elmalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde ilk riyaset Müftü Hacı Ömer Lütfü Efendi idi. Azaları esbak Belediye Reisi Hacı Hasan Hulusi, Hatip zade Nazif oğlu Talât, Hacı Şakir oğlu İbrahim, Hacı Reşat oğlu Hacı Rıza ve Şekerci Mehmet oğlu Hacı Ahmet Efendi'lerdi. 1336 senesinde ise reis olarak Sarıları Zade Ali Efendi'yi görüyoruz. Veznedarlık 1336 senesinin temmuzuna kadar Şekercizade Hacı Ahmet Efendi'de iken bu tarihte

veznedarlık vazifesi azadan Hacı Hasan Hulusi'ye verilmişti. Hacı Hasan bu vazifeyi 8 Mart 1929 yılına kadar ifa etmiştir.

Elmalı Müdafaa-i Hukuku'nun 1336 senesi Şubat'ının nihayetinde 120798 kuruş varidatı ve 12 temmuz 1336'ya kadar varidatı 882830 ve masarifatın 810677 kuruş olduğu görülüyor. 10 ikinci teşrin 1337 ye kadar mecmu irat ve mesarifatı 1035860 kuruş olduğu kayden sabittir. 15000 kuruş, 25 Ağustos 1337 de teçizatı askeriye için ciheti askeriye, 5000 kuruş, 25 Ağustos 1337 de dahi asker sevkiyat memuruna, 5000 kuruş, 11 Eylül 1337 de askeri sevkiyat memuruna verildiği gibi başka bir çok muavenetleride görülmektedir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ait defterler aranılmışsa da bulunamadı. Binaenaleyh umumî varidat ve mesarifat hakkında bir gûna malûmat edinilemedi. Antalya'nın garbında ve garb-ı şimalindeki kazalara Demirci Mehmet Efe çeteleri uğramıştır. Buralarda Memduh ve Alim Efe'lerin çetelerinin dolaştığı malûmdur. Bunların icraatları hakkında kat'i malûmatımız yoktur. Yalnız vermediği taktirde Mehmet Efe'ye götürmek tehdidine karşı Memduh Efe Müdafaa-i Hukuk azasından Elmalı Belediye Reisi Hasan Hulusi'den senetsiz madeni 150 Osmanlı Lirası ile 50 İngiliz Lirasını 11 Eylül 1336 da aldığını Hasan Hulusi Efendi'den işitmişim.

14. KAŞ

Yani Lakeral adında Meis Adası'ndan bir çete reisinin Meis, Sömbeki Adaları ve Fethiye kazasının Kayılı nahiyesinin yerli Rumlarından teşkil ettiği 50-60 kişilik bir çete grubunun 12 İkinci kânun 1331 (1915) günü gecesi Kaş kazasının Bayındır ve Bucak limanlarına çıkarak ansızın Türk karakollarını basıp efradı süngülerle şehit ettikten sonra Andifli'nin (Kaş'ın) şimal ve şimali şarki ricat hattını keserek Andifli'nin üstündeki yüksek tepelere fasılalı olmak üzere Fransız bayraklarını diktiklerini ve ertesi sabah şafak sökerken de Andifli'ye yaylın ateşine başladıklarını görüyoruz.

Andifli kaza merkezinde memurlar ile ancak 50-60 kadar gayri muntazam mustahfaz vardır. Mustahfazların başında bulunan Yüzbaşı Osman Nuri Bey askerini toplayarak Sidek istikametinde harekete geçer. Fakat tepelerde tahassun (siper alan) eden çete tarafından ateşle karşılaşılır. Bir şehit bir yaralı verince karşısındaki kuvvetin büyüklüğünü anlar mecburen merkeze avdet eder. Bu sırada iki torpido ve bir zırhlı mütemmimat ile beraber Meis'den Andifli'ye doğru yaklaşmaktadır. Andifli Limanı'nda karaya asker çıkarılırlar, bu sırada tepelerdeki çete mensupları da Andifli'ye iner.

İşgalciler o gün bütün memur ve asker ile ahali den eli silâh tutanları toplayarak torpidolarına bindirir kasabayı soyar ve Meis'e götürürler. Vak'ayı haber alan civar köylüler tarafından birkaç silâh atılması üzerine dağlara doğru gemilerden top ateşi başlar.

Memurlardan Kaymakam vekili Kaza hakimi İbradılı Abdurrahman Niyazi, Mal Müdürü Hasan Fehmi, Muhasebe-i Hususiye Memuru Murat, Maliye Aşar Kâtibi Kâzım, Banka Memuru Bekir Hilmi, Orman Memuru Cafer Sadık, Mahkeme Başkâtibi Ali Rıza, Şer'îye muhziiri Mehmet Nuri, Telgraf Müdürü Süleyman ve Yüzbaşı Osman Nuri beyler Meise sevk ile orada üç ay kalırlar, üç ay sonra memur kısmı Portsai'de gönderilir. Bir müddet İsmailîye'deki örgütlerde kaldıktan sonra Marsilya'ya sevk edilir ve burada eski bir vapurda dört ay tutulur. Sonra Sprigolet'e, oradan da Fransa'nın şimalinde Brest ve Padokala'nın karşısında İllo Yarımadası'na sevk edilerek orada dört sene tutsak olurlar. Dört yıl sonra Marsilya civarındaki bir karargâha ve az zaman sonra da 1336 nisanında her birinden dörder yüz frank alınarak İstanbul'a sevk edilirler. Andifli'nin işbu baskınından bir sene sonra yani 27 Kânunuevvel 1916'da bir Pazar günü Meis karşısına yerleştirilmiş toplarımız vasıtasile Meis bombardıman edilmiş ve limanda bulunan İngiltere'nin dört tayyare taşıyan Ben My Chree kruvazörü batırılmış ve aynı zamanda iki yüze yakın yelkenli ve sandal dahi yakılmış ve adada bulunan telsiz binası ile gaznane tahrip edilmiştir. 13.12.1917 de Ağva Limanı'nda Fransızların Paris II Kruvazörü'nü batıran harp malûlü emekli Topçu Önyüzbaşı Bay Ertuğrul Aker'in küllî hizmeti burada da görülmüştür. (42)

Kaş kazasında Müdafaa-i Milliye'nin ne zaman teşekkül ettiğine dair sahih bir malûmat edinemedim. Şu kadar var ki 17 Mayıs 1335 tarihinde yazılmış atideki kararnamelerine tesadüf ediyoruz. Bu tarihte 9844 kuruş sandık mevcudu olduğu ve Mütesarrıflığın 2 Nisan 1335 tarih ve 82 numaralı telgrafnamesi mucibince hazinei celileye devredilmesi ve 9 Mayıs 1335 tarih ve 118 numaralı kaymakamlıktan muhavvel emirname yazılı olduğu üzere Kaş mal sandığına teslim kılındığı görülüyor. Altında Müdafaa-i Milliye Reisi, kâtip ve üç aza imzaları mevcuttur.

Teke (Antalya) Heyeti Milliyesi'nden gelen 29 Eylül 1335 tarih ve 641 numaralı telgrafnameye atfen Kaş'ta Heyeti Milliye, atideki surette teşekkül etmiştir: Reis Hacı Arapzade Yusuf Ziya, İkinci reis Müftü Mehmet Emin, Kâtip Apti ağa zade Süleyman, Sandık emini Hüseyin çavuş zade Ali, Aza Şükrü efendi zade Mehmet Ali (?), Mehmet Ağa zade Süleyman Ağa, Belediye Reisi Mehmet Ağa, Hacı Mehmet Ağa zade Mehmet Vehbi (?), Patrona zade Recep Ağa ve Pavili zade. İşbu seçim 2 Birinci teşrin 1335'te olduğu görülüyor.

12 Birinci teşrin 1335 tarih ve 4 numaralı kaza Heyeti Milliye kararı ile Kale (Demre) ve Kalkan nahiyelelerinde Heyeti Milliye şöyle teşekkül etmiştir: Demre'de: Reis Mehmet Ağa zade Süleyman Ağa, aza Gümrükçü zade Niyazi, Müderris Ahmet, Kolcu zade Hacı Osman Ağa, kâtip ve aza Yusuf Ağa zade Ali Bey.

Kalkan'da: Reis Koca Mustafa zade Mustafa, Aza

Mehmet Ali zade Hüseyin Ağa, Hacı Berat Hüseyin Ağa, Karagül zade Ali, Hüseyin Kaptan zade Musa, Gökçe Mehmet Hoca, Ethem efendi zade Mithat.

Kaş'ta 25 İkinci kânun 1336'da yeniden Heyeti Milliye Reisi ve aza seçimi olmuştur. Bu seçimde Reis Müftü Mehmet Emin, Kâtip Süleyman efendi, aza Arap zade İbrahim, Sürü zade Ali, Ali efendi zade Mehmet Ağa, Patrona zade Recep Ağa, Hacı Arap zade Yusuf.

7 Nisan 1337'de Müftü Mehmet Efendi'nin istifa etmesi üzerine Hatip zade Süleyman Efendi yerine geçmiştir ve 13 Haziran 1336 da Kaza Heyeti Milliye Riyasetine Hacı Ali Bey zade Mehmet Bey'in seçildiği görülüyor. Teke Heyeti Milliyesi'nin 7 Birinci teşrin 1335 tarih ve 13 numaralı telgrafı üzerine Kaza Heyeti Milliyesi harekete geçerek 12 Birinciteşrin 1335'te 305-309 doğumlu afradın cem'i ve Nazilli'ye sevk etmeye başladığı görülüyor ve o gün Aydın cephesinde müsademelerin başladığı Kuvvai Milliye Kumandanlığı'ndan alınan malûmat üzerine asker için iane toplanmasına başlanmıştır.

13 Birinci teşrin 1335 tarih ve 12 numaralı kararla Nazilli Kuvvai Milliye Başkumandanı Demirci Mehmet Efe'ye ve Nazilli Heyeti Milliye riyasetine atideki tahrirat yazılmıştır: "Memuren havalimize gelen Mücahidinden Memduh Bey ve efelerle temas ettik. Cephe hakkında verilen malûmat ve izahattan ve muharip kahramanlarımızın cansiperane ibrazı fedakâriyelerinden fevkalâde memnun olduk. Cenabı Hak Resuli Ekrem hürmetine dini mübini islâmın mesiri nusreti ilâhiyesini tevkifi muvaffak bilhayr buyursun. Bu suretle galeyana gelen eşrafi memleket ve erbabı hamiyet tarafından mücahidine üç bin kûsur lira teberruat ve teahhüdatta bulunuldu. Elmalı Ziraat Bankası vasıtasile Nazilli Heyeti Merkeziyesi'ne avans olarak 500 lira takdim edileceği kemali memnuniyetle maruzdur."

Memduh Bey'in Kaş ve Elmalı'da 20 gün kadar kaldığı görülüyor. Nazilli Heyeti Merkeziyesi'ne yazılan 28 birinci teşrin 1335 tarih ve 35 numaralı telgrafta şu malûmat vardır: "Kazanın 11061 erkek ve 12087 kadın bulunduğu ve varidatı umumiyeden 80480 kuruş arazi arsalar vergisi, 51220 müsekkafat, 8250 temettüat, 942780 ağnam, 1574900 aşar ki cem'an 2657600 kuruş baliğdir."

30 Birinci teşrin 1335 tarih ve 40 numaralı kararda: "İn'ikad edecek bütün ve umum Anadolu kongresine kaza namına Arapzade Rıza Efendi seçildiği" görülüyor. Nazilli'de Umum Kuvvai Milliye kumandanlığına gönderilen 21 Birinciteşrin 1335 tarih ve 68 numaralı müstacel telgrafta deniliyor ki: "Demre nahiyesinden Memduh Bey'in aldığı 7350 kuruş altın 10300 kuruş gümüş ve 1500 kuruş evraki nakdiye ki cem'an 19150 kuruş baliğ olduğu ve ayrıca merkez kaza Heyeti Milliyesi'nden 10000 kuruş evrakı nakdiye avans

olarak senet mukabilin kendisine verildiği arz olunur.”

Meis Adası'nın Fransızların terkile Yunan askerleri tarafından işgal edildiği haberi üzerine 5 Birinci kânun 1335 te Demre, Kalkan nahiyelele merkezde münasip miktarda karakol tesisine karar verilmiş ve 1309-1289 tevellütlülerden seyyar ve 1289-1285 doğumlulardan mürekkep sabit olarak iki takım milli gönüllü teşkilâtı yapılmıştır. 9 Ağustos 1336 tarih 159 numaralı tahrirattan dahi kazada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşekkülünden bu tarihe kadar 143387 kuruş varidat ve 105757 kuruş masarifat ve mütebaki" 37634 kuruş sandık mevcudu olduğu zikredilmektedir.

Kaş kazasının üç yıl içinde verdiği paranın miktarı 444137 kuruş olduğu görülmektedir. İşbu paradan başka bir çok hayvanat v.s. cepheye gönderildiği kayden sabittir. Fakir bir kazanın bu derece muavenette bulunması teşekkür ve takdire lâyıktır.

15. KORKUTELİ

Yakın bir zamana kadar 'İsinda' şehri kadiminden muharref olan "İstanos" adını taşıyan bu kasaba, tarihte bir çok vak'alara sahne olmuştur. Milâttan önce bu şehir Termessos (Güllük)'luların şiddetli tecavüzüne maruz kalmışlar, bu sırada Manlius'un yardımı ile hürriyet ve serbestisini iade edebilmişlerdi. Çok zaman sonra da Karamanlıların teşviki ile Hamitabatlılardan Osman Çelebi'nin tecavüzüne uğradıklarında Antalya Muhafızı Hamza Bey tarafından kurtarılmışlardı.

Eskiden beri şimalden gelen ve Kilikya'ya doğru giden bütün müstevli ve akıncılar hep bu (Taurus) nam-ı kadimi ile maruf olan İstanos Çayı boyunca uzanan yeşil ve mümbit ova yolu ile cenuba doğru geçtiği ve böylece kasaba'nın daimi soygun ve istilâlara maruz kaldığı görülmektedir. Fakat büyük harbin seferberlik galesi bu soygunların hepsinden üstündü. Yıllarca süren bu uğursuz harpte kaza gençleri sayılabilecek derecede azalmış, hatıra hayale gelmeyen tekliflarla alınan mal ve hayvanat, mevcudu haddi asgariye indirmiş ve böylece zavallı ahali bitap düşmüş, ye's neticesinde uyuşuk bir hale gelmiştir. Büyük harpten sonra herkes işine sarılmış, biraz kendini toplamağa başlamıştı. Fakat bu nekahet devri pek az bir zaman sürmüştü. Milli mücadele baş göstermiş ve her kazada olduğu gibi burada dahi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül etmişti.

15 Mart 1336 tarihinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti atideki zatlardan terekkep bulunuyordu: Reis Müftü Hasan Hilmi Efendi, aza Akhüseyin zade Hacı Hasan, Çarşı Cami İmamı Hacı Süleyman, Müderris Yalınlı Hacı Osman efendiler, Elmalılı zade Hacı Mehmet, Süleyman Zuhuri Ağa'lardı.

Kaza merkezinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül ettiği gibi Bozova ve Kızılcadağ nahiyelelerinde dahi birer heyeti Milliye Teşkilâtı vardı. Mamafih bil-

hassa 27 Nisan, 7 Mayıs, 21 Kânunusani 1336 tarihlerinde gelen muhacirler tarafından yayılan kötü hava-disler, ahali üzerinde pek kötü tesirler ve ümitsizlikler doğurduğu ve o sırada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti pek müşkil bir vaziyette kaldığı görülüyor. Buna ilâveten bazı arabozanların işbu fırsattan istifade ederek bir takım düzmeleri neticesinde vaziyeti henüz kavrayamayan ahali ve hatta bazı cemiyet azalarının bile bu tesir altında kaldıkları anlaşılıyor. Kuva-yı Milliye'nin daha bidayeti teşekkülünde dahi işbu ara bozanların nifak-u şikaklarını görüyoruz.

Kuva-yı Milliye'nin bidayeti teşekkülünde kaza kaymakamı merhum mebus Numan Bey bulunuyordu. Kuva-yı Milliye'ye pek zahir ve namuslu tanınmış bu zat hakkında, İbradılı olmak münasebeti ile o vakit dahiliye nazırı bulunan Cemal Bey'e mensubiyeti iddiasile bir takım müfsitler tarafından azli için telgraflar, müteaddit müracaatlar vuku bulmakta idi ve nihayet 1336 yılı bidayetinde kaymakam olarak Mithat Bey isminde bir zat gelmişse de; o da 15 teşrinisani 1336 da Gülnar'a tahvil edilmiş ve yerine Şevket Bey gelmiştir. Yine bu sırada Müftü Hasan Hilmi Efendi'nin camide verdiği bir mev'izeden (vaazdan) dolayı arası açılmış olan Jandarma Kumandanı Recep Efendi ile de uğraşmakta idi. Bunun azli için çok uğraşıldığı sui ahvaline dair mazbatalar yapıldığı görülmektedir. Nihayet 20 Haziran 1336 da Ankara'da Meclisi Kebiri Milli Riyaseti'ne bile şikâyetname gönderildiği kayda değer.

Vuku bulacak bilumum ceraim ve su-i istimalâtın tahkik ve tecziyesi için Reis Kahraman zade Hacı Ahmet ve aza Hacı Hasan, Hacı Süleyman Efendi'ler Heyeti Tahkikiye ve Hakime olarak 21 Haziran 1336 da tayin edilmişlerse de arabozanların önü alınamamıştır. Bu mesele için 20 Haziran ve tekrar 3 Temmuz 1336'da Aydın efelerinden Nazilli mücahidin Reis vekili ve rüfeka gelmiş ise de yine kârgir olamamıştır.

10 Temmuz 1336 tarihli Teke (Antalya) Müdafaa-i Hukuk Riyasetine gönderilmiş atideki tahriratı okuyoruz:

"Rüfeka-i mesaimiz bir takım işlerinden bahs ile resmen ve şifahen milli hizmetinden muafiyetlerini talep ediyorlar. Bilfiil de içtimaa icabet etmiyorlar ve buralara gelen muhacirler ve misafirler vasıtası ile önü alınamayacak derecede neşrolunan havadisler burada milli teşebbüsâtı akim bıraktığı gibi devamı mucibi heyecan olacağı ve başkaca tedvir müsmir olamayacağını berai malûmat arzeylerim. Müdafaa-i Hukuk Reisi." Bu keşmekeşe çaresiz olmak için 15 Temmuz 1336 da cemiyet umumi azayı davet etmiş ise de bir takım aza icabet etmemiştir.

1 Ağustos 1336'da bütün köy eşrafından 51 kişiyi kaza merkezine celp ile kendilerine hakikati anlatarak lâzım gelen program verildikten sonra köylerine iade edilmiş ve ancak böylece fesadın önü alınabilmiştir.

Alınan tedbirlerden bazıları şunlardır: Ankara'da neşrolunan Hakimiyeti Milliye ve Yedigün, Eskişehir'de neşrolunan Yeni Dünya, Antalya'da çıkan Anadolu gazetelerine abone olunarak ahalیه dağıtmak, Heyeti İrşadiye olarak Bozova nahiyesine Karatova Müftüsü Ahmet Hamdi'yi, Kızılcaadağ nahiyesine İzmirli Hacı Yusuf Efendi'yi ve merkez kaza köylerine Alaşehirli Mustafa Efendileri tayin ile kendilerine lâzım gelen irşat programları verilmişti. Bu hususta müftü olan Müdafaa-i Hukuk Reisi'nin pek çok hizmetleri görülmüştür.

Müdafaa-i Hukuk'un aldığı tedbirler sayesinde kazaca hakikat anlaşılmış olduğundan bundan sonra bütün halk Heyeti Milliye'ye sarılmış ve harbin sonuna kadar manen ve bedenlen hizmet etmiştir.

Manavgat ve Akseki kazalarında vuku bulan isyanlara karşı Kuva-yi Milliye kıtaatı için sarfolunmak üzere 3 teşrini evvel 1336 tarihinde Korkuteli kazası 500 lira göndermek gibi fedakârlıkta bulunduğu def-

terlerinde kayıtlıdır. Memleketin muhafazası hususunda yevmiye birer mecidiye maaşla ve altmış kişilik silâhlı bir milli bölük teşkilâtı da yapılmıştır. Aydın ve Nazilli taraflarından gelen külli miktarda muhacirlerin ibate ve iaşeleri için dahi çok çalışıldığı anlaşıyor asker için kazanın erbabı servet sahipleri tarafından toplanan para 22000 lira olduğu gibi 100 deve, 113 merkep, 60 kağı, 110 öküz, 10 camız, 600 keçi, 200 koyun, 600 okka yün, 900 okka kıl, 900 okka sadeyağ, 1300 okka peynir ve 180000 kuruşluk manifatura, toplanmış ve 16 Eylül 1337 de 4000 kat çamaşır bedeli gönderildiği görülmüyor.

Kazanın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Burdur ve cepheye gidecek olan askerin iaşe ve şevki için Elmalı ve Finike kazalarının adeta bir transit vazifesini görmüştür. Askerlik hususunda Burdur Müdafaa-i Hukuk Riyaseti ile de muhabere cereyan ettiği gibi Nazilli ve Aydın heyeti merkezilerine, Umum Kumandanı Mehmet Efe ile, Elmalı ve Antalya Müdafaa-i Hukuk Riyasetleriyle her daim muhabere edilmekte idi.

Konya Vilayeti (Konya, Niğde, Burdur, Hamidabad-Isparta, Teke-Antalya, namlarında beş sancağı havidir.)